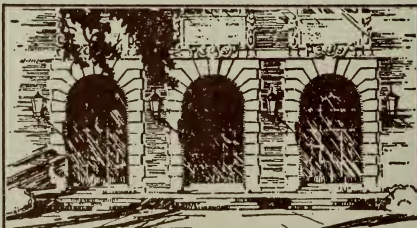

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

331.09

F62c

v.1

JINDŘICH FLEISCHNER

CHRÁM PRÁCE

SOCIALISTICKÁ ČÍTANKA

A 728

Brno, červen 1920.

Ing. Jan Kocík

V PRAZE V ROCE MDCCCCXIX

331.09

F62c

v. 1

M O T T A

Bud' práci čest

Píseň práce

*

*Pracuj každý s chutí úsilovnou
na národa roli dědičné*

Kollár

*

V práci a věděni je naše spasení

F. L. Rieger

✱

Socialismus toť práce

Heslo autora

Ú V O D

K S O C I A L I S T I C K É Č Í T A N C E

Dru Janu Morávkovi

V jednom z četných dopisů, které mi čtenáři »Technické kultury« zasílají, a které tvoří pro mne nejcennější část »úspěchu« mé první knihy, naříká sobě známý náš *profesor* na bezradnost dnešního vědecky vzdělaného muže vůči *hádance o smyslu života*:

»Otevřte první učebnici filosofie a naleznete tam množství směrů: nejméně deset metafysických, aspoň osm etických a vrcholem pak ještě noetické, které mi vždy připadají jako hranol, jenž rozloží každý paprsek, který by nám mohl zasvitnouti, ať z metafysiky, ať z etiky: naučí nás *pochybovati o platnosti poznání*.«

Pro co má se tedy rozhodnouti moderní člověk? Tak táže se mne učený pisatel dopisu, kterého po leta mučila tato mnohost a roztríštěnost směrů. Sice každý sám o sobě jest přesvědčivý, ale kde je tu pak možná generalisace, kde kýžená jednota, k níž inklinuje každý lidský duch, jednota potřebná zvláště v dnešní době?

Pisatel dopisu nalezl — jak víš — z této bezradnosti útěchu v *theosofii*. Já však, znaje dostatečně *podobné* stavy ducha po poznání *hladoviciho*, souhlasím s pisatelem jen potud, že cítím nebezpečí ducha lidského, který by dovedl obsáhnouti *veškeré* toto filosofické *vědění* naší doby, aby se

konečně přece jen propadl v noc zvolného šílenství, když byl shledal, registruje ty četné systémy, že k filosofickému *důkazu* jedné každé pravdy může snadno postavit *protidůkaz*, stejně pádně přesvědčující o *opaku* té pravdy. *Nehledám* proto, na rozdíl od pana profesora, jednoty směrů filosofických a *nepochybuji o ceně poznání*, že *rozřešení hádanky mého života* nenalezu v oblacích metafysiky. Nestarám se o vědecké důkazy vyššího smyslu života svého, *nehledám cílů mimo lidskou společnost ležících* a *spokojuji se s uvažováním o praktické úpravě své práce*, odpovídající *smyslu a významu jejímu pro jedince i společnost lidskou, jako o svém praktickém ideálu*.

Nevěřím již, že filosofové dají nám nějakou životní koncepci *praktické* filosofie, všem lidem pochopitelné a nesporně přesvědčivé, nějaký praktický, přijatelný plán nebo *pracovní program životní*, na němž by se mohly veškeré třídy společnosti lidské, veškeré národy světa usjednotiti a učiniti *společně* konec věčným pochybám a věčným sporům o *smyslu svého života na světě*.

Každý jednotlivec i národ a celé lidstvo žije přece a čerpá veškeré síly k životu z *práce hospodářské*, podstatné části životních úkolů a schopností každého jedince. *Práce* je základem *výroby všech jeho statků*, nejspolehlivějším prostředkem k zavedení nejpevnějšího a nejpřesnějšího společenství a pořádku v jeho hranicích a mimo ně, *ve společnosti*, podstatou jeho největší moci a nezdolnosti. *Směr*, kterým se bude bráti *práce* všech příslušníků nějakého národa, je rozhodujícím o jeho *síle* a o veškerých jeho *osudech, její správná organisace je otázkou jeho bytí a nebytí*.

Vidím **dnes** proto *v práci hospodářské, ruční i duševní, která jako hospodářské uplatňování částí lidských schopností je hlavním a všem lidem společným prostředkem* rozvoje druhé části a tím základem udržení a lepší úpravy života ve společnosti, *schopnosti státi se nejvyšším účelem lidského života.* V práci, pokud lze nejpositivněji organizované a na základě poznatků *všech lidských věd osvobozené, nalezám nejlepší a nejpevnější prostředek, jímž lze zaručiti každému nejen volný a harmonický rozvoj, pokud možno všech do něho přírodou vložených schopností, tělesných i duševních, ale i harmonický a úspěšný rozvoj celků ve směru jakéhokoliv ideálu, celků menších i největších.*

Organisace práce jest mi proto dnes prvním a nejdůležitějším problémem sociálním, a sociální otázka, jako úprava spolupráce všech lidí nejvyšším problémem života lidského. Smyslu jeho nedopracují se dnešní vědci a filosofové, kteří nemají ani zdání o praktických potřebách *průměrného dělníka* a o jeho hlavních popudech, kteří neznají člověka a jeho skutečných žádostí a vášní, ba kteří *neznají ani práce; Internacionálu práce postaví sobě samo pracující lidstvo.*

»Jest podívno, že doba, nakloněná tolik k hodnocení a přehodnocování, která káže dnes tanec a zítra modlitbu, dnes odsuzuje pití a zítra sport, že tato doba nepocítila dosud hlubokého studu při uvážení spousty vyplývané práce, ducha a suroviny, vinou jednotlivců a celků nerozumně pracujících« a že jí *musila teprve válka otevřítí oči, co znamená práce lidská.*

Nejkrásnější, nejpodivuhodnější a největší pravdy dějin vyznačovaly se vždy jednoduchostí a

samozřejmostí, jakou se vyznačují veškeré velké vynálezy technické.

Podobné pravdy nedopracujeme se spekulacemi, synthesou vědomostí a aparátem vědeckých důkazů, ale náhlým *instinktivním postřehnutím životního zákona*. Co dnes, po čtyřech letech války, je jen několika málo lidem samozřejmou pravdou a co málokdo chce pochopiti a uvěřiti, to časem pochopí mnoho lidí a konečně bude všem lidem stejně samozřejmé, jako dnes mně a tobě: *v osvobození práce lidské je osvobození pokolení lidského, ta je i jedinou cestou k sebeurčení národů*.

Nezáleží dnes tolik na nových pravdách, jako na stálém a stále důraznějším opakování pravd starých, dlouho falešnými proroky potíraných a jen proto dosud všeobecně neuznaných (na jich přežvykování a rozvodňování), na jich formulování novými a novými slovy. O to se chci znovu pokusiti svojí druhou knihou.

Vyvodil jsem si svůj ideál z *dějin lidské práce*; chci uvědomiti o tom všechny pracovníky, proč přikládám pozitivní práci tak neobyčejně rozsáhlý úkol na vytvoření vyšší kultury lidské.

Koordinace velice různých pracovníků, podřízení všech jich schopností bezprostřednímu účelu nějakého programu pracovního, musí býti podpořeny *přesnějším vytčením mezi služebností lidských schopností celků*. Jest třeba rozhodnouti, pokud prospívá celku *oběť* jedincem přinesená a pokud jest v zájmu celku *oběť* jedince jedinci přijímatí, pokud prospívá celku *vzájemné vykořisťování jedinců*. Podobným otázkám, jak víš, platí odedávna má nesmírná *touha po poznání*, tvořící podstatu mého životního štěstí, to je moje osobní radost

z práce a můj podíl na práci celku *za cílem*. Nicméně, chtěje přesvědčiti nejen tebe, ale mnoho lidí, snáším v knize neméně úsilovně i cizí myšlenky, nalezené v dostupné a chudé literatuře venkovského člověka, knižní i časopisecké, myšlenky obsahem i formou shodné s našimi názory a myšlenkami *o významu lidské práce pro vytvoření kultury lidské*.

Poznáním vývoje lidské práce a jejího významu pro štěstí pracujícího, došel jsem své *víry* v jedinou cestu, kterou možno prakticky *žitelnost lidského života stále zvyšovati* a život zcela pozitivně pro člověka přizpůsobovati.

Naleznuv v této víře pevný základ *jednotného socialistického názoru* na svět a na život, který uvádí v soulad moje poznání světa s mou prací, se mnou a s druhými pracujícími, ztratil jsem tím veškeru tíhu otázek po *vyšším* smyslu života svého ve společnostech a tím i na světě.

Je-li mou nezbytnou povinností, vyvozenou z pozorování sebe a života všech lidí a z dějin lidské práce *úsilovně pracovati*, to jest rozvíjetí uplatňováním všechněch do mne vložené schopností ve svůj prospěch a prospěch jiných, hledal jsem v první řadě *podmínky nejúspěšnější hospodářské práce pro mne a pro můj vlastní rozvoj*.

Hledaje nejlepší a nejhošpodárnější organizaci sil, vložených do mne za účelem nejdokonalejšího jich rozvoje *prací* a za cílem nejhošpodárnějšího dosažení svých cílů *ve společnosti* všech ostatních pracujících lidí, nalezám vedle sebe shodné snahy tisícerych jiných osobností a *proto* snažím se smířiti rozvoj svých nejvlastnějších schopností s povinnostmi respektovati plný rozvoj a uplatnění se všech

ostatních jedinců, čímž zároveň ustanovujeme se na *hospodářské nutnosti* dosažení plného uplatnění každého z nás: *že cílem stavíme si uplatnění všech za nejmenšího poškození zvláštních cílů jednotlivců.*

Hledíme všickni upravití sobě *poměr volně námi užívaných a sociálně vázaných sil našich* a poznáváme, že i práce sociální je vyvážená mnohonásobně prospěchem jedince, čerpaným z kulturního bohatství celku. Formulující stručně svoji snahu: *hledáním poměru rozvoje své osobnosti i vývoje společnosti*, hledáme společný cíl tolikerých, většinou hospodářskou prací dosažitelných snah svých.

Každý sám pro sebe musí tuto základní otázku rozřešiti dle práce, kterou ve společnosti koná. Prostředky jím nabízené musí cílevědomě v myšlenkách zařaditi v nejhospodárnější pracující celek, aby se domyslíl *hodnoty své práce* a mohl cokoliv s ní podniknouti. To je povinností všech pracovníků. Nejen dělník zemědělský a průmyslový, veškeré kategorie úřednictva, ale i veškeré svobodné stavy, jako lékař, učenec, duchovní, právník i umělec, věstec i politik a zvláště učitel a organisátor pracujících lidí, skupin a celků, musí si podobně zodpověděti otázku *po svém místě a po hodnotě práce*, již přispívati hodlá k dosažení cíle veškerenstva a jakou měrou, má-li dojíti *praktického, jednání podmaňujícího smyslu života.*

Veškeré schopnosti, které přinášejí všichni tito jedinci do života hospodářského, aby sobě jich prodejem umožnili vedle udržení svého vnitřního hospodářství i *podminky své vyšší samosprávy osobní*, ať již je to rodinný život, práce pro domácnost, sport, větší či menší účast na životě celku, diletanatism v umění a vědách, vášně a záliby, jsou v první

řadě *splátkou* za nesmírné kulturní statky, které našli při vstupu do života, aby z nich libovolně těžili; a je na jedinci, jak hluboce tento *dluh* cítí a kterak chce *hodnotu své práce* v celku *mu přizpůsobiti*. Všechny tyto podmínky úpravy *vyššího života* vyžadují *práce a schopnosti nesmírného počtu jeho spoluobčanů*, neboť jsou výsledkem *jejich hospodářské práce* nebo některé formy *společenství jejich*, ať trvalého nebo přechodného a naplňují jedince novou povinností *sociální vděčnosti a zodpovědnosti* za jeho práci a její hodnoty.

Nejdůležitější *povinnosti* všech takto společně pracujících je nejhospodárnější *využití jejich pracovní síly* pro vývoj toho nesmírného celku, jemuž jsme každý tolik zavázán. Naším *právem* je při tom nejhospodárnější využití pracovní síly pro *rozvoj vlastního nitra*, pro samosprávu své osobnosti. Každý máme jinou vnitřní vývojovou možnost a přece všichni pracujeme, prodávajíce větší či menší část svých schopností, abychom získali pro sebe a jiné co nejhojnějších prostředků k rozvoji svých zvláštních životních možností ve prospěch celku. Omezujíce dle svého sociálního svědomí a založení, více méně své právo stáhnouti s trhů společnosti větší část svých sociálně vázaných schopností či plodů své vlastní práce, snažíme získati si za ně co nejvíce plodů práce cizí *pro sebe* a svoji samosprávu.

V »Technické kultuře« dokázal jsem na dějinách techniky, že veškerý hospodářský život, veškerá práce směřuje nevyhnutelně k *stupňování lidské svobody, lidské moci nad přírodou*. Stupeň moci nad přírodou čili *civilisace* rozhodoval vždy a bude rozhodovati o bytí a nebytí rozmnožujícího se lidstva v přírodě. Moc tato *vylučuje* přirozeně, stále

vice během svého vývoje, jednu část přírody organické ze své vlády, a tou je *vládce nad přírodou sám, člověk*, koruna tvorstva.

Je možno vůli k moci člověka nad člověkem úplně nahraditi vůli k moci nad neorganickou přírodou a plné moci nad organickou přírodou dosáhnouti jen s vyloučením duší lidských. Tu je smysl kulturního vývoje veškeré lidské civilisace vyvozený z dějin práce. Veškerý hospodářský život, veškerá práce všech jedinců *musí směřovati za stupňováním lidské moci nad přírodou a za snižováním každého vykořisťování člověka člověkem, každého utlačování lidské duše prací či vším ostatním.* *Vláda člověka nad přírodou v zájmu rozvoje jeho vlastního života, jeho duše*, to je cílem kultury lidské. Každé vykořisťování člověka člověkem, každá vynucená vláda člověka nad člověkem snižuje jeho civilisaci, jeho vládu nad přírodou, neboť tím je ovládán vládce, jako část přírody jinou její částí. Absolutní vláda vylučuje každé ovládání vládnoucího. *Moci člověka nad člověkem během kultury lidské ubývá*, to je nejnepopíratelnější pokrok, nejpositivnější vývojová hodnota, kterou vyčteme z dějin lidské práce, lidské vědy a lidské techniky, jako práce na práci konané. Moc ta vedla k nejneslýchanějšímu plýtvání nejdražším a nejvyšším pozemským statkem, jímž jest *život lidského tvora*, jako vládce nad přírodou. Stálý nadbytek tohoto statku je jediným *předpokladem onoho vývoje*, jenž je výsledkem *boje všech*; vlády nad přírodou živou a neživou dosaženo jako výsledku boje přebytečných. Z *tohoto boje o život*, který v dějinách války jeví nejhroznější své formy, nelze odmyslití *stálý sociální vzestup* jedinců a tříd, od něhož možno se

jedině nadíti odstranění války, jako ne hospodár-
ného upravování sporů mezi národy a státy. *Každé
plýtvání člověkem a jeho schopnostmi jest hříchem
pro kulturního člověka proti svatému duchu kultury.*

Přírodu nutno co nejlépe možno přizpůsobiti ho-
spodařicím lidským subjektům. *Býti úplně subjek-
tem vlády jest člověku předpokladem nejvyššího
stupně rozvoje jeho vnitřních schopností a je tedy
v zájmu celku a jeho nejvyššího vývoje, aby kaž-
dá nesvoboda hospodářství jedincova vymizela.*
Nejvyšší samospráva osobnosti jest předpokladem
nejvyššího rozvoje jeho schopností, nejvyšší soci-
ální vázanosti sil jeho a tím *základem dosažení
úplného sebeurčení jedinců a celků.* Svoboda upro-
střed přírody zahrnuje v sebe *svobodnou volbu mi-
sta každého pracujícího, svobodnou volbu schop-
ností volných a sociálně vázaných a za tím účelem
úplnou svobodu a samosprávu pracovního hospo-
dářství a pokud možno nejvyšší nerušený rozvoj
osobnosti každého jedince.*

Dnes je pokrok jedněch zaplacen draze úpadkem
druhých, bída jedněch je prostředkem blahobytu
druhých, ale co nejvíce uráží: úsilovná práce jed-
něch podmínkou úplné zahálky druhých. To musí
ustoupiti pokroku trvalému a rychlému *moci všech
nad přírodou.* Pokud jde o nadvládu člověka nad
člověkem, je každá otázka po smyslu a hodnotě mé
práce právem zbytečnou a každý pracovní positi-
vismus je směšný; *pokud všichni necítí povinnost
pracovati, není práce ctí.*

Ideál vlády duší lidských nad přírodou, vyvo-
zený mnou z dějin technické práce, musí postupně
vytlačiti dnešní hodnocení práce dle úspěchů a pro-
spěchů jí dosaženého. Hospodářství, v němž vítězí

ten, kdo užije nejhorších prostředků, je odsouzeno samo sebou k zániknutí. Aby se dosáhlo nejbezávadnějšího úspěchu o minutu dříve, vyplývá se dnes práce celých tisíciletí. Rozvoj ukájení přepychových potřeb málo čtených jedinců vyvíjí se proto na úkor většiny, děje se rychleji než rozvoj nejzákladnějších životních požadavků lidských, a brání povznést kulturní úroveň veliké většiny. Neproduktivní práce, která nese zisk, vítězí nad produktivní, která se jedinci nerentuje *profitem*. Světový názor dnešních »pracovníků« je otázkou exportů a profitů, prostředky k životu staly se jediným účelem jeho a filosofii praktickou určují proto hokynářky světového trhu svými politickými žvásty o prestiži. Hodnotu práce určuje moc kupujícího, výše jeho zisků je nejvyšším kriteriem hodnoty i ceny statků a nikoliv množství produktivní práce a vývojových hodnot v tom kterém statku akumulovaných. Za takových poměrů je *práce největším neštěstím člověka* a příčinou jeho duševního a duchovního úpadku, hlavní překážkou vyšší kultury lidské, *překážkou sbratření lidstva*.

Svět úpí dnes pod tíhou *největší prostituce lidské*. Člověk pracuje většinou ještě nesvobodně volenou a neradostnou prací, bez znalosti její pravé hodnoty a jakéhokoliv vyššího cíle. *Proto práce je mu kletbou*, pracuje v potu tváře pro suchý kus chleba, nebo z touhy po mzdě a po moci nad druhými, pracujícími, z touhy vykořistiti práci mnoha jiných pracujících, aby byl ušetřen sám *takové práce* a dal jiným vycítiti celou její hořkost a tím svoji moc bez práce ukojenou. Jen zahálka nebo nevhodně volená práce vede většinou k ukájení vůle po moci vykořisťováním jiných lidských bytostí, a ničí

i jejich radost z práce a z ovládnání mrtvé přírody. Ničí proto lidé občas plody své neradostné kletby, aby se za ni mstili. Tou měrou, jak se dítě odříká rozbíjení svých hraček a konání jiných nicotností, tvořících radost jeho dětství, tak touží člověk během svého vývoje, aby práce jeho sloužila, stejně jako slouží jeho odpočinek, *stále více jeho duši*, aby ji zbavil postupně všeho donucení a vší neradostností, aby *prací rozvíjel svoji duši* k nejvyšším metám svobodné, samosprávné osobnosti. Skládaje se svých beder stále více práce, aby ji nakládal na bedra svých černých železných otroků, posedlých k práci všemi silami blesků a vod, větrů a skal, zbaven jimi otroctví a roboty, **musí se jich přispěním osvoboditi i z vlády kapitalistického výrobního řádu, jako posledního otroctví lidstva.**

Jako se odřekl člověk postupně cestou za vyšší kulturou všech jedů, tak bude víc a více život svůj zakládati na *svobodně volené a za vyšším cílem vedené práci*, nespokojí se vládou nad přírodou; vědami, technikou a lékařstvím, chránícími jeho tělo před následky těžké práce, ale bude *hledati náboženství práce*, které by chránilo duši vládce nad přírodou před *pokusem zneužití své vlády* a kořistiti z cizí práce k sobeckým, hrubým zájmům, celek poškozujícím.

Jako všechna právní a správní zřízení budou postupně sloužiti jediné ochraně pracujících, tak zákony jeho budou chrániti plody té práce před zneužitím a veškeré poznání bude řídití prostřednictvím důvěrou lidu zvolených zástupců a o dobrovolnou moc milice opírajících se vůdců *prací vývoj člověka v zlidštěné, oduševnělé zvíře* a bude hleděti vývoj ten *urychlit* za ideálem *nejvyšší kul-*

tury duchovní, účelu vši kultury technické.'

Jak nakládá dnes »hrdá« kultura naše s dělníkem a vynálezcem, s technikem, jako zmocňovatelem a osvobodovatelem práce a tvůrcem vši lidské vlády nad přírodou, jak zneužívá jednotlivce práce všech těchto a jiných základních tvůrců svých nejvyšších a nejhodnotnějších statků, toho neomluví žádná historická ani filosofická teorie o *nezbytnosti boje*, jako nejmocnějšího přirozeného popudu člověka k práci a o práci vždy chudé a hladové většiny, jako o jediném základu kultury bohaté nepracující menšiny, silných jedinců, stojících na bedrech porobených slabochů. Za všech dob bylo neoblíbenější methodou vládnoucích *přenést zodpovědnost za své jednání na zlou přírodu, zákonitou nutnost a špatnou přirozenost lidskou*. Nejde o »výběr druhu«, ale o »druh výběru«, praví Goldscheid, nejde o nezbytnost boje, ale o *způsob jeho*. Ne boj, z něhož vyjde nejneschopnější, schopný užití nejhorších prostředků, vítězem, ale *správné hodnocení a měření schopností a práce, konané jednotlivci* podle její produktivnosti a sociální užitečnosti. Je třeba boje, neutuchajícího boje a závodění, ale *proti prostituci pokolení lidského*. Je třeba útokem dobýti porobenému lidstvu nevyčerpatelného arsenálu všech věd a technických vymožeností a dokázati, že *tento jediný boj* jest nejvíce spravedlivým bojem člověka proti člověku, zvítěziti v něm *a volnému rozvoji všech jedinců, širokých vrstev, dopomoci tak k největšímu triumfu*. Nutno znemožniti pro vždy vyssavačství každého druhu, ať jde o individuální nebo národní majetek.

Míníš-li, že bez *volné konkurence* není úspěšného hospodářského života, máš v konkurenčním systému

Goldscheidově vhodný prostředek *konkurence sociálně neškodné*: Volné užívání pracovních sil jedincem jest dovoleno jen dle množství tou dobou jím *vázaných pracovních sil*, potřebných nezbytně ku krytí nejpotřebnějších *společných potřeb*.

Jen dle množství každému od sociální iniciativy přebývajících sil lze ukojiti individuální iniciativu v budoucí společnosti.

Definuješ-li si dle Goldscheida kulturu, jako onu formu dění, v níž se provádí *nejhospodárnější proměna vnější práce ve vnitřní*, je hlavní otázkou, jakou vnitřní práci pokládáš za totožnou se *svým nejvyšším rozvojem*, a jakou vnější práci jí dosáhneš. Zodpověděním této otázky docházíš *svého nejvyššího smyslu hospodářské práce své* a tím i smyslu života svého, *svého, radostného a spokojeného života ve společnosti*.

Doba, která nalezne *jakéhokoliv* vyššího smyslu hospodářské práce, než je hlad na jedné a majetek, jako prostředek ukojení touhy po moci nad hladovějícími na druhé straně, která posílí pracujícího v jeho denním boji, tím, že ho *umístí správně* v práci celku, doba, která bude respektovati všech jeho schopností, v prvé řadě jeho *jedinečné lidské duše*, nahradí mu veškerý nadzemský, vyšší smysl životní, který marně hledal u filosofů a v náboženstvích starých po celá staletí.

Každé zlepšení pracovních podmínek vytvoří vyšší typ pokolení lidského, než který vytvořila dosud veškerá náboženství, křesťanská i nekřesťanská, filosofii nevyjímaje. Boj konkurenční a války, které jsou výplody výchovy náboženské, musí zmírniti a postupně odstraniti *lepší organisace práce jedinců a celků*. Ta jest základem zvýšení

veškerého lidského blahobytu a sociálního pokroku vší sociální kultury, a podmínkou jejího úspěchu jest podřízení *vší práce jednotnému cíli ovládnutí přírody svobodnou lidskou duší.*

Socialismus — toť dokonale organisovaná práce lidstva.

Lord Leverhulme přednášel nedávno v londýnské společnosti pro lidové zdravotnictví o dělnických požadavcích a pozoruhodné své vývody ukončil slovy, že by chtěl býti raději *domorodcem ve vesnici afrického Konga*, než dělníkem v lancashirské přádelně, který jde do práce dříve než vyšlo slunce a vrací se zpět, když již slunce dávno zapadlo; člověkem, jehož celá mzda pracovní sotva stačí na udržení jeho lidského pracovního stroje, na potraviny, byt a šaty.

To řekl anglický šlechtic o anglickém dělníkovi. Oč palčivější jest tato pravda u nás, kde není daleko takových sociálně politických opatření, ochraňujících život dělníka a kde *otázka sociální svobody je nad to ještě otázkou svobody národní.* Je možno mysliti spravedlivě na sebeurčení národa a mluvit o jeho kulturní výši, kde valná většina jeho příslušníků touží býti raději černochoy afrického Konga?

Každé zvětšení prázdne dělníkovy, každé zmírnění jeho galejnické práce, každý paprsek světla a barvy, nalézající radostného ohlasu v duši pracovníkově, zmnoží vyrobené statky, zlevní je a zlepší jich jakost. Skládá-li se svobodný národ ze svobodných lidí, zvýší každý dělník, zbavený tíhy práce a pracující se zvýšenou radostí, *svou dosaženou osobní samosprávou svobodu svého národa a jeho národní bohatství.*

Jen nalezne-li *mnoho členů* národa »své místo na slunci«, budou-li v práci pro národ ten moci hledati nejvyšší sebeurčení, nebudou-li *vůbec mítí obav o své sebezachování* — dosáhne i národ svého sebeurčení a své svobody mezi svobodnými národy světa.

Blíží se doba, která bude s hrůzou hleděti zpět na zločinné plýtvání lidskou prací po dvacet století.

Přiblížení této doby platí valná část mé neukojitelné touhy po poznání, jemu sloužily *četné* mé články a přednášky a některé v nové knize mé shrnuté úvahy a zlomky větších prací.

Tomu má sloužit i vzniklá z nich *čítanka*, bude sloužit její rozšíření mezi české dělníky a studenty.

Nejsa básníkem ani hudebníkem, neovládaje žádný prostředek uměleckého utváření hmoty, kromě slova mluveného a psaného, chci svoji »píseň práce« zapětí prosou důtklivých slov a pochopitelných výkladů k lidskému rozumu a citu, o významu práce v životě lidském, její hodnotě a jejím smyslu, pokouším se zahrnouti odborné vědomostí se zážitky z vlastní práce a z umění organisovati ji co nejosobitěji, i se spekulacemi společností opuštěného dělníka a socialisty, nespokojeného odedávna s údělem neradostné práce, stejně jako s losem bez radostí pracujících soudruhů. Nejsem spisovatelem a netěší mne psaní.

Ani řádky nepsal jsem, jak víš, z jiného důvodu než z *nejunitivnějšího puzení*, z *nepřekonatelné potřeby*. Překlady i původní práce mé měly vesměs tento motiv *nezbytí*. Neznám psaní na objednávku a nedal jsem si nikdy nikým určovati výběr své četby, téma svých článků a přednášek. Nedovedl bych se proto psaním uživit. Nedovedl bych býti

spisovatelem z povolání. Nedovedu proto napsati vědecké souvislé, jednotné knihy, protože nepíšu dosti rychle a dosti často. Nestudoval jsem ani chemie, než na příkaz nejosobnějšího zájmu, aplikuji z ní hospodářsky jen minimum, z obavy před zneužitím mých schopností stávajícím řádem.

Nedovedl bych uveřejniti většinu z mnou nezbytně napsaného, dáti čísti komukoliv druhému z téhož *pocitu zodpovědnosti*. Jsou jisté nezdary, které bych ani na folii jimi dosažených úspěchů neodvážil se doznati. Kdo mi ručí za to, že mnohé z toho, co jsem zapsal pouze pro sebe, k vlastnímu ulehčení, ve formě obracející se na čtenáře, bude pro ně znamenati *jen užitek*? Já si tím napsáním umožnil nebo *usnadnil práci a jedině proto jsem to vše sepsal*. Uveřejňuji jen to, čím *pevně* doufám, že *ulehčím práci jiných* a pomohu jim žítí, neboť *práce je mi života počátkem a koncem*.

Snad se i v tom mýlím! Moje věci jsou nejvýše osobní. To jest doznanou vlastností vědeckých i zcela nevědeckých článků, z nichž některé jsem sestavil ve svoji čítanku pro lidi hledající.

Nebudeš mi snad, milý příteli, přičítati za neskromnost tento můj dlouhý výklad o vzniku mých zcela nevědeckých, belletristických (belle v druhé a triste v první řadě) »listů z deníku nespisovatele« a o příčinách jich uveřejnění v čítance pro české socialisty.

Nedovedl jsem se zbaviti pocitu *povinnosti* vydati je tiskem.

Kéž se stanou mnoha českým dělníkům a studentům součástí jich duševního obsahu, kéž si články její čtenář vštípi v paměť jako text čítanky, ze které se učil jako dítě přeríkáváním a čísti, kéž

jsou příspěvkem k pokroku hlubšího, opravdu socialistického myšlení a cítění v Čechách a necht přispějí ku zvelebení národa, k výchově lidu, ku práci cílevědomé a obětavé mnoha jedinců.

V práci a vědění jest naše — sebeurčení.

V J I Č Í N Ě

o d o v o l e n é v č e r v n u

1 9 1 8

CH R Á M P R Á C E

ARCHITEKTU B. FEUERSTEINOV I

M O T T O

»Zde by se snesli, na počátku díla stojíce, pobožně o to, jako před očima božíma, my všichni předně, by nám všem cíl nebyl než jediný, *spása pokoleni lidského.*

Kterak by jmenovitě svět bylo lze zhostití snah stranných, kterými nekonečně se rozštěpujeme, rozmanitostí, kterou nekonečně se zaplétáme a mateme, příbezďěčení a násilností, kterými se trápíme a potíráme nekonečně, i kterak by všickni mohli zase zavedeni býti ke snaze o *spásu obecnou avšak celou po všech stránkách, ku prostičké ve všech věcech pravdě, posléze ke velmi pokojné všech věci úklidnosti.*«

Jan Amos Komenský

P a n e r g e s i a

V červnu 1918

Zrození práce

Dne 12. srpna r. 1908 našel basilejský archeolog Dr. Otto Hauser v Le Moustleru, v jihozápadní Francii, kostru 16- až 18letého člověka doby kamenné, mladíka, pohřbeného se vši pietou asi před 140.000 lety hordou jeskynních pralidí rasy neandertálské.

Za dozoru mezinárodní vědecké komise vyzdviženy tu nejstarší známé zbytky člověka diluviálního. Nesmíte sobě představovati tohoto nejstaršího zachovaného předka pokolení lidského jako krásného Rodinova mladíka z kovového věku. Obličej jeho byl hrubý, spíše zvířecího výrazu, vystuplých lícních kostí s hrbolky nad očima v čele nízkém, do předu vystupujícím, mezi hrůzně masivními čelistmi, s anatomickými příznaky bytosti neschopné členěné řeči, svítily veliké bílé zuby; hlava seděla na krátkém, sraženém těle s hnáty ohnutými ve vřetenní kosti. Chůze hochu byla kolísavá chůze opic, klátících se na ohnutých končetinách. Nicméně pohřbívající ho soudruzi položili mu hlavu na kamenný polštář, dali mu do hrobu opečenou kýtu bisona a nejkrásnější nástroje kamenné a kostěné, vyrobené spolu s pochovaným v jeskynních dílnách.

Osazující hroby svých zemřelých přátel květinami, nevěříme snad, že by se zemřelý v posmrtném životě z nich sám těšil a proto nesmíme souditi ani z kýty bisona, dané mládenci neandertálskému do hrobu, leč na obzvláštní zálibu jeho v tomto pečeném mase, případně na způsob smrti.

jeho při lovu na bisona a tedy na jakýsi symbol trestu za zaviněnou smrt. Dokonce bych neviděl důkazu víry v nesmrtelnost v předmětech, daných mladíkovi do hrobu, co výzbroj na poslední cestě jeho, jak se nálezce domnívá. Lidé této rasy měli sice již jistou nepopíratelnou kulturu technickou, majetek zbraní byl však sloučen s majitelem, takže s ním putoval i do hrobu. Neandertálští znali rozdělávati oheň a připravovati dlážděné ohniště, první formu krbů, ale svoji nesmrtelnost prodali silným jedincům svého kmene za dosti pochybnou vůdčí úlohu stáda a ochranu jeho proti divé zvěři v srstnaté i hladké kůži. Těmto silným jedincům příslušela nesmrtelnost v očích slabých, ti dovedli přesvědčiti všechny o boží milosti svého úkolu a využití co nejlépe své vlády nad nimi.

Člověk starší doby kamenné znal již primitivní formu pecí, sestávající ze dvou vrstev kamenných, mezi nimiž hořel oheň, zatím co na vrchní ploše bylo opékáno maso, těžil tedy již ve svém životě ze šťastné náhody, která přála vynálezci tohoto prvního, technického, konstruovaného přístroje. Lidé před 200.000 lety obývali jeskyně, které vhodně volili a v nichž obráběli kameny a kosti zvěře v oddělených dílnách na různé nástroje, kopali společně jámy ku chytání zvěře, kterou pak kamením utloukali a živili sebe nebo jen své vůdce pečeným masem, spokojující se při své poddanosti syrovým. Veškeré tyto výkony vyžadovaly určité pracovní zručnosti, jisté technické dovednosti u člověka v tak dávné době žijícího, že možno pouze z nich souditi na původ mnohem starší, než ukazují nálezy.

V době před 200.000 lety žil již člověk, současník jeskynního medvěda, bisona, jelenů a vel-

kých koní, který dovedl zhotoviti zvláště jemné nástroje z pazourků, kopí, škrabáky, loupáky a zvláštní dýky mandlovitého tvaru s dlouhou špičkou, která se dala používat k řezání i bodání. Ostří těchto kopí bylo velmi trvanlivé a docíleno zcela zvláštní pracovní technikou; řezné plochy sestávají ze dvou řad plošek nad sebou ležících, štípáním vzniklých.

Vědomí potřeby a touha po jejím ukojení, která je vlastní každému zvířeti, náležely i člověku snad statisíce let před neandertálským hochem žijícímu. Na rozdíl od zvěře měl člověk ten několik málo hodnotících představ, které ho lišily od zvířete již na tomto nejzazším stupni lidského vývoje. Vědomá potřeba uhájiti nahý život a ukojití hlad a vedle toho jen živočišná původní radost ze života, dnes ještě každému dítěti vlastní, projevující se neúčelnými, živými pohyby a posunky, toť celá psychologie pračlověka, kterou máme možnost studovati dnes u prapůvodních, nejprimitivnějším způsobem žijících národů v Africe, na Ceylonu, na Filipínách, ale i tito národové mají snad statisíciletý vývoj za sebou. Znají jedinou hospodářskou potřebu *bezprostřední péče o život*. Bez rodiny a bez družiny, bez vši kultury potulují se s místa na místo, jako stáda němé zvěři, dělíce se v nová stáda a mísíce se vzájemně se stády cizími. Jen mezi neobyčejně dlouho kojící matkou a dítětem možno mluvit o jakémsi citovém, ač čistě animálním vztahu. Ukájejí životní potřeby, ze strachu ukrývají se při tom jeden před druhým, bez každé sebe menší organisace. Potřeba jejich je vzbuzena teprve předmětem, schopným ji ukojití. Jako zvířata, očichávajíce vše, pojídali často i nejedlé před-

měty. Pravidelně opěťované ukájení potřeb hospodářských je při jich primitivnosti čistě neuvědomělé, pudové, automatické, jsou to tělesné úkony, které si samo tělo upravuje ve snaze o své udržení. *Ukájení potřeb děje se bez vlastní práce.* Sbírání plodů a bobulí rostlin, chytání slabších zvířat, vykopávání kořínků neliší tohoto člověka nikterak od zvěře podobně se živící. Nejvýše, že člověk pamatuje si rostlinu, která způsobila smrt, zvíře, které ohrozilo život, bobuli, která způsobila chorobu jeho soudruha. *Práce hospodářská* se dlouho nezrodila.

Primitivní člověk svádí jako zvíře boje o výhodná pastviště či loviště zvěře, které spojují prvně stádo v jakýsi hospodářskou snahou usměrněný, cílevědomě, kolektivně jednající celek, snažící se **hromadně** usnadnit a uhájiti ukájení potřeb jednotlivců. Zabrániti stádu přístup na loviště nebo náleziště bobulí je projev animálního sobectví jedinců, spojených ve větší celek a pravzor dnešního zápasu o světový trh. Představa hospodářské práce však ani zde ještě se neobjevuje. Hledání potravin i ve stádu je výkonem čistě tělesným, jako projevy, vyplývající z životní radosti, a jsou tedy daleko spíše *hrou než prací*. Podobné výkony vyplývají z pudu nápodobivého a z pudu pokusného, obé zcela blízké hravosti zvířat, zvláště opic, ale i malých dětí a divochů.

Svalová, čistě automatická vitální činnost, podléhá nejprve, na rozdíl od zvěře, *zákonu rytmu*. V pudovém opakování určitých svalových pohybů, motivovaném pocitem líbosti každého vybavení nahromaděných energií, nutno hledati počátek práce, konané rytmicky, ale zároveň počátek umělecké

činností, tance, zpěvu, hudby.

Tato zrytmovaná hra nemůže se však ještě zcela pokládati za práci ve vlastním slova smyslu, za cílevědomý, hospodářský akt, neboť nevyplývá ze sebe méně jasného poznání hospodářsky užitečného, odpadá u něho *nutnost* nebo možnost *námahy* s jeho výkonem spojené, která ze hry činí práci, není v aktech těch ani denní pravidelnosti.

Jen bezprostřední potřeba radosti vyvolává monotonním zpěvem neb primitivním tancem provázená a tak bohoslužbě ne nepodobná opakování svalových výkonů, vynucená nejvýše potřebou vydati ze sebe přebytečné, nahromaděné energie.

Tato činnost, ne nepodobná hře a křiku dětí, jest při vši nesystematičnosti a nepravidelnosti přes zrytmování a průvod pobručováním *nezrozenou lidskou prací*.

Mezi těmito primitivy v době před zrozením práce není ještě *pracovního* společenství. Muž následkem své přirozenosti věnuje se lovu a tím se ustavuje na živočišnou stravu, žena a děti pečují o rostlinnou potravu a milují mléko zvířecí. Není chudoby ani bohatství, není směny, není statků ani majetku.

Mezi pudem potřeby a jeho ukojením není vůbec činnosti duševní, není přemýšlení, neřku-li hospodářského uvažování o prostředku a účelu, užitečnosti či hodnotě. Člověk hledá pudově, jako zvíře, potravu a reflektivně ji požírá. Nenalezne-li ničeho, umírá hladem, nalezne-li hojnost potravy, může se i do smrti přejísti, jako zvíře.

Ani v rodině není ohraničené, rozdělené práce ve vlastním slova smyslu, dle hospodářských motivů. Rozdělení práce mezi muže a ženu je čistě

primitivní, odpovídající pouze odlišné schopnosti stavby tělesné obou pohlaví. Rodina hospodaří komunisticky jako rodina laštovčí: co muž uloví a žena nalezne, náleží oběma a vlastně žádnému, neboť z toho jí ten, na koho se dostane: muž, žena i malé děti.

A tento jednotlivý člověk, tato jednotlivá rodina jsou vůči přírodě naprosto bezmocni, jejich vůle není schopna změnití ničeho kolem sebe. V pralese, plném skal, nepostaví jednotlivec ani chaty, neřku-li města, přes řeku se sám nepřeploví, aniž postaví lávky, neřku-li mostu. Všechny ty četné plody, jimiž příroda zdánlivě pro potřebu člověka se v tak hojné míře obsypala, nedovedl by jednotlivec ani svým potřebám přizpůsobiti. Ovládnutí přírody člověkem nebylo možným bez hospodářské práce a ta předpokládá vzájemné přispění většího počtu lidí, vzájemnou výměnu pracovních výkonů a pracovních výsledků, přizpůsobení pohybů většího počtu společnému účelu pod vedením silného jedince, který spojuje prostředky s účelem, hospodářsky uvažuje, organizuje první práci hromadnou.

Aby byl možný hospodářský život, musí býti vedeny pralesem cesty, mosty klenouti se nad řekou, musí býti z kmene vyhloubena loď nebo hmoždíř, z kamene zroben mlýn, a to všechno žádá si nástrojů a přístrojů i strojů, které vyžadují práce sdružených, vzájemně si pomáhajících lidských jedinců pod velením nejsilnějšího: *organisované, solidární práce.*

Vyhloubení stromů na lodi a hmoždíře (k rozmílání obilí a roztloukání kostí obrovských zvířat), stavba přístřeší, kopání hlubokých jam k chytání zvěře, jsou prvními pracovními sdruženími, třebas

již jsou zrytmovanými výkony svalovými, majícími cíl zhotoviti přístroje, ať jsou spíše hrou než prací, ať jsou tyto technické výkony nejstarších lidí těsným sloučením práce a hry, přece *zrodila se práce hospodářská z tohoto organisovaného společenství*, je od počátku svého zrození činností převážně *sociální* za vedení individuality. Není to pozdější práce, která je trestem za poznání, ale hospodářským uvažováním provázeny veškeré ty společné výkony již proto, že předpokládají předchozí výrobu nástrojů a náčiní, vhodného k zhotovení stroje nebo přístroje, který opět je prostředkem cílevědomé výroby nebo dopravy statků.

Dovedl-li se člověk těmito důmyslnými a účelnými nástroji odlišiti od jiných tvorů, nazván-li dle nich člověk zvířetem nástroje robícím, předpokládá vznik jejich umění, stejně jako práci, zrytmovancou hru *společně* pracujících obyvatel jeskyní neandertálských. Hospodářskou činností v pravém slova smyslu a počátkem její nové svobody, ač ztrátou hravosti provázeným, je *práce konaná v nadbytku*, nad ukojení okamžité potřeby. Potřeba tato konati práci bez potřeby, dána tím okamžikem, kdy se rodí směna statků, jako plodů práce. A směna vzniká z darů dávaných hostem ochraňujícímu ho hostiteli a později i naopak. Brániti se se zbraní v ruce proti zlému bližnímu, kupovati sobě jeho přátelství, to vše předpokládá výrobu nad okamžitou potřebu, která umožňuje směnu výrobků mých schopností za výrobky, k nimž schopností nemám. Práce na statcích pro směnu vyvolává v zápětí nové neznámé potřeby u všech, kteří sami předmětů vyrobiti nedovedou a beze směny ji ukojit nemohou, *po vykonané práci vzniká kultura*.

Umělecké řezby v kosti, které zhotovovali již nejstarší předkové diluviálního člověka svými důmyslnými nástroji v době nekonečných dešťů, povalující se u vchodů do jeskyní, nesly sice ráz výrobků moderního člověka bez rozdílu národnosti, trávícího dny v zákopech nekonečných bitevních front, byly to ale produkty *nasyceného*, nudícího se člověka s prázdnou »kručící« lebkou, unaveného výrobou užitečných nástrojů nebo toužícího směnou ukojití nějakou umělou, soudruhem vyvolanou potřebu. Ukojiv práci potřeby nezbytně spojené s lovem a úpravou obydlí i potravy, mohl již člověk před 200.000 lety těžit radosti z chvilky odpočinku a klásti první základy budoucí kultury, rodící se jako práce z prvních společenských forem. Ozdoby jeskyní těchto praobyvatelů země (primitivní obrysy zvířat, vytesané do pískových stěn a kolorované barevnou hlinou, nesou ráz tvoření z nudy. První nečleněná slova, která vyrážel neandertálský muž, pramenila ve vzrušení milostné chvíle, dávala výrazu touze po ženě nebo rozkoši z jejího uchvácení a přemožení, omámení jejím tělem, jsou tedy produktem lásky, vzrušených citů za odpočinku v práci.

Nejen hlad a láska stvořily tedy život kulturní, zahájily zlidštění zvířete, ale i hra a nuda hrály tu značnou roli. Nejen prázdný žaludek a přebytek životních sil, ale i prázdná nemyslicí hlava hrajícího si pračlověka žádala sobě kategoricky svého práva. Divoší ostrovů tahitských, jak vyprávějí souhlasně cestovatelé, nepokládají ani dnes lov ryb a česání palmových ořechů, jichž jim třeba k ukojení hladu a ku směně za jiné potřeby, za práci, ale za hru, jíž se věnují děti nebo ženy je-

jich. Muži mohou se válet na rohoži a rukou pozvednutou utrhnouti list se střechy, z něhož ukrouťí si cigaretu a jí krátí celodenní sladkou nečinnost. V podobných krajích dlouho člověk práce nepozná. Zcela jinak je tomu u člověka, který musí potraviny hledati, zápasili o ně s živly přírodními a spolubližními v *kraji chudém potravinami*. Tu mu přejde všechna radost z rytmování, z hravosti v práci. Nežije-li v zemi všehojnosti, nerodí se člověku práce svobodná a radostná. Jen v zemi mléka a strdím oplývající pozná člověk pocit sytosti a nudy, touhy po vydání nahromaděných sil projevy radosti ze života. Jinak mu je vnucena od narození starost o ohřetí se a nasycení. Rozšiřováním se člověka z jižního podnebí všehojnosti a bezstarostnosti do podnebí tělu nepříznivějšího, bylo hrající si lidské dítě přinuceno *starati se*, kterak nepřízni přírody vzdorovati, kterak orgány opatřiti proti útokům přírodních sil, kterak potřeby své *vynutiti* za nejnepříznivějších přírodních podmínek. Zde učil se člověk nejen *těžké práci*, ale i snahám uchrániti pro sebe co nejvíce z někdejší bezstarostnosti, přenesením starostí a práce na jiné. Zde vzniká *povinnost pracovati* za největšího lenocha lenochům menším, vyvěrající z pudu lenosti člověka ztrativšího ráj. Práce se zrodila tedy většinou nesvobodná a neradostná, co krutá povinnost mrznoucího a hladového tvora, kterého příroda postavila nahého a bezbranného do světa, vyzbrojivši ho nejslabšími přirozenými zbraněmi: slabými zuby a nehty ještě slabšími. Povinnost pudového tvora opatřiti si potravu pro sebe a svá mláďata dovedla ho k práci dříve, než jsme viděli u člověka v hojnosti žijícího. Neměl-li se již kam stěhovati, nenalezl-li kol sebe

potravy, zpotřeboval-li zásoby, zbývala mu jediná cesta: zmocnití se zásob druhých, slabších tvorů pozemských.

Ale kde je tvor člověka slabší? Ptactvo a malá zvěř povrchu zemského předčí ho rychlostí a dovedností skrytí se v děrách, větší zvíře ostřím zrakem, bystrostí sluchu a čichu, a mnohá zvířata silou svalů a ostřím zubů, rohů a jiných přirozených zbraní. Člověk měl jen nevyvinutý dosud mozek, který mu dovolil uvážiti jeho bezradnost a bezbrannost a vymysleti si bezpečnější zbraně, jimiž časem překoná veškeré přednosti spoluobytel země. Kamenem hozeným, roztočeným kyjem, vrženým kopím, ostrým mečem, lehkým šípem, vystřeleným z luku a otráveným rostlinným jedem, bojuje člověk o své bytí na zemi. Práce lidská jest tu od počátku pomocnicí člověka v zápase o existenci proti všem silám přírodním, které připadají mu v jeho bezmocnosti zapřísáhlými nepřáteli, nebezpečnějšími než dravá zvěř.

Instinktivně chápe se ve chvíli nejvyššího nebezpečí přirozené zbraně, větve, kamene, jako činí i nižší jeho druh, opice, brání se házením pichlavých plodů na ohrožujícího ji nepřítele; a uvažováním, srovnáváním většího počtu zbraní přirozených, s ohledem na účel a dosažený cíl, nalézá, vybírá tu, která účelu dokonaleji odpovídá, zdokonaluje, zlepšuje vlastností zbraně s ohledem na účel. V době, kdy číhaje na zvěř, poznává rytmus času, dni a noci, roční počasí, poznává i účelnou činnost čili práci, která je od počátku bojem o existenci. Život je od počátku člověku totožným s prací všude tam, kde je nedostatek. Jen ve výmínečném podnebí rodí se práce ze hry a radosti ze ži-

vota spolu s uměním, jinde rodí se spolu s technikou.

Snází-li se ale člověk činností svou uskutečnití nějaký hospodářský účel, dojítí předsevzatého cíle, vystupuje tím okamžikem *sám ze sebe*, aby se našel opět ve svém výtvoru. Dávající do hrobu mladíkovi svého kmene nejkrásnější nástroje jeho, dávají mu soudruzi neandertálští první důkazy svého *smíření se s prací*, jako nezbytností a krutou povinností. Ať byly řezby ty jeho prací a tedy svědectvím úcty, či prací jeho soudruhů a tedy svědectvím lásky, přátelství, jsou výtvary práce prvními tlumočníky citů člověka k člověku.

Srovnávajíce dva nástroje, vyšlé z rukou vlastních, poznávajíce dokonalejší z obou, rozeznávali současně dokonalejší cizí od svého nedokonalého, nebo naopak, uvědomovali sobě větší či menší osobní schopnosti zhotoviti ten který nástroj, větší zručnost toho kterého člověka v lovu ryb a zvěře, stavění krbu, rozdělování neb udržování ohně, a *milovali* výtvor své větší zručnosti, jsouce hrdí na svoji dovednost a tím i na práci svoji. První hodnocení člověka člověkem bylo výsledkem práce a ta byla proto *ctěna*. Je-li práce kletbou tomu, kdo ji koná z donucení a bez lásky, je obohacením života od té chvíle, kdy se jí oddá člověk s láskou a s hrdostí, s myšlenkou na dílo, znamená hodnotu, když je výsledkem tvůrčí žádosti. Jen práce, která umožňuje člověku promítnouti do hmoty svoji nejvlastnější bytost, která mu dovolí získati svou osobní dovedností, jako částí její, přímý a intimní vztah k plodům své práce a k hodnotícím je lidem, jen tu může pokládati za objektivisaci své duše, za zvěstování svého já, jen ta mu zaručuje ne-

smrtelnost, věčné trvání jeho bytosti, a jako takovou může a musí ji milovati. To je smíření *duše* lidské s tělesnou prací, její odhmotnění, posvěcení, následující za jejím zrozením.

Jistě že primitivní člověk pocítil již rozdíl mezi prací svobodnou, dobrovolně volenou, s láskou a zálibou konanou a prací neradostnou, krutou robotou, kterou své duši nedovede přizpůsobiti. A můžeme-li dělbu práce tam poprvé viděti, kde vidíme muže věnovati se lovu a ženy domácím pracím, vidíme tu současně vznik hrdiny, který vyniká nad jiné ve *zručnosti konati jakékoliv práce*, a ve kterém vznikne myšlenka rozvinouti tuto zručnost ve prospěch kmene, který je prvním vynálezcem nějaké zbraně či dovednosti a který proto si osobuje právo zbaviti se za cílem plného rozvoje svého zvláštního nadání přenesením na kmen nebo hordu, všech jiných prací, méně jemu příjemných. Vykonáváje nadále jen tuto *svoji* práci, svobodně volenou, duši upokojující, zamilovanou, zdokonaľuje touto dělbou práce stále více svoji zručnost, stupňuje tím i svoji životní radost, která znamená moc nad méně zručným, méně radostným v konání té které nezbytnosti. Zaručuje-li jí hned zprvu blaho a bezpečnost své družiny nebo kmene, má možnost žádati za to stále více práce a plodů té práce jiných pro svoje potřeby, stává se zvolna *vládcem* svého kmene, dává vznik porobě jeho, otroctví, robotě, ale zároveň zahajuje účelnou snahu lidskou po vhodné úpravě spolupráce všech dle schopností a nadání každého z nich, po organizaci práce.

Z otročení lidské práce

V práci samotné leží tedy prameny její tíhy a nesvobody, ale zároveň i prameny jejího zduchovnění a osvobození. Technické vynálezy dávají člověku moc nad druhými, ale i zbraň k prvnímu osvobození se jedince od tíhy neradostné práce, stejně jako ode všech nepřátelských živlů.

Kdežto zvířata sdružují se ve stáda, která vedou nejsilnější z nich a nejchytřejší v hledání pastvišť a vod, která skýtají celku největší blahobyt a bezpečnost vůči nepříteli ve dne i v noci, sdružuje se prvotní člověk ve stáda z téže sice biologické nutnosti, dávaje se jako slon a buvol vésti nejchytřejším v hledání lvišť, nejdovednějším a nejbdělejším v obraně stáda proti dravé zvěři a cizím stádům, ale na rozdíl od zvěře organisuje rolnický, rybářský i kočovný vůdce kmene stále dokonaleji své stádo, vede ostatní silnou rukou ke společné obraně i k útočnému boji proti jiným kmenům *ve svůj prospěch* a pak ve prospěch kmene. Prospěchem tím je však vždy ušetření množství neradostné práce, přenesení jí na jiné, ať již poddané nebo zajaté otroky. Biologické výhody vedou člověka, stejně jako zvěř, ke združování pod vedením nejstaršího a nejchytřejšího, další zlepšení obživy za zmírnění pracovních podmínek jejího dosažení je u člověka podnětem k dalšímu zdokonalování tohoto sdružení a jeho organisace. Vše ostatní, čím se liší později stádo lidské od zvířecího a co je pokládáno dnešní vědou za nevysvětlitelné nebo za vyšší nutnost člověka oproti zvěři, vše, co vyrůstá

na biologickém podkladu živočišných funkcí, jídla, pití, spánku a vyměšování: práce, řeč, náboženství, umění a organisace i technika, hospodářství a politika, jest výplodem *hladu, radosti ze života, lásky a nudy*, později *hladu po poznání*.

Stát mravenců a včel, sdružujících jedince ve společenství značně vyšší než stáda ssavců, nabyt své sociálnější formy — dle moderního erotosofického badání — zvláštní organisací sexuality tohoto hmyzu. Všude, kde příroda prosadila státní formy sdružení jedinců, podřizujících se nějakému celku, podařilo se jí to jen *prolomením* samovlády rodiny, vzájemně sebou posedlých samců a samic. U mravenců a termitů, stejně jako u včel, dosáhla toho násilnými prostředky jakéhosi *třetího pohlaví*. Ve včelím státu je v jedné generaci *jediný* normální pohlavní akt, svatba a oplodnění královny. Rodiny tu naprosto není. Jediná královna klade trvale vajíčka, trubci jsou po jejím oplodnění jako zbyteční vyvraždění, a kmen sestává pak jen ze včel *pracovnic*, se stejně zakrnělým mozkem, jaký má královna, a s jakousi stejnopohlavní vzájemnou sympatií, která pojí tyto jeptišky v asketické společenství včelího úlu, složitě organisovaného státu. Podobného rázu musí býti i milostné vztahy mezi bezpohlavními, mravenčími bojovníky, vysoké inteligence, kteří vládou v mraveništi nejen nad omezenými samci se zakrnělým mozkem, ale i nad poněkud chytřejšími jich samicemi, tvořícími spolu normální rodiny tohoto ovládaného státu *pracovníky třetího pohlaví*.

Podobně neváhá příroda naložit se svátostí rodiny, jde-li jí o socialisaci tvorů vyšších. Zničí nejpudovější vztah pohlavní u jednotlivců na mini-

mum a dosáhne tím ohromného výsledku, sesílení organizačního, státoporného pudu těchto výjimečných jedinců, kteří nepokládají sebe za cíl svého života, ale stát.

Nalézáme skutečně u člověka, vedle prvního principu socialisujícího všechny tvory — rodiny, vyrůstající z milostných svazků mezi muži a ženami — jako druhý socialisující princip od pravěku *pracovní společenství svobodných mužů*, vyrůstající ze stejnopohlavních posedlostí erotických *inversních jedinců*, které již Plato v Symposionu velebí a oslavuje a kteří následkem různých neantických vlivů pro nás se stali tajnými a pomlouvanými hříšníky »proti přírodě«. Snad první vůdcové lidského stáda byli inversního pohlavního citění, nezátížení rodinnými city, jako jimi zjištěně byli mnozí pozdější vládcové, proroci, státníci a vojevůdci všech národů. A ze zápasů obou principů, dvojí posedlosti člověka člověkem vyrůstá dle Blühera stát a jeho zdánlivě samoučelná organisace, stavící na místo původně bezúčelnými se zdávajících pohnutek, biologické prostředky *sebezachování třetího pohlaví*.

Vládcí, zprvu politickými, na úkor druhých sobecky prosazovanými prostředky a během vývoje, přinucení bojem o svobodu pracujících, stále více hospodářskými prostředky, upravovali státní soužití lidstva, jehož řády jsme viděli vyrůstati v nejprimitivnějších formách v nejtemnějším lidském dávnověku před 200.000 lety.

Dělba práce vzniká tu vedle nesvobodně zrozené práce, aby ji ještě více zotročila a zároveň počala osvobozovati jednotlivce od její tíhy. Vzniká tu nesvobodná práce, konaná ne již pod nátlakem *vlastních*, tělesných potřeb a *vlastní* bíd, ale pod

tlakem *rozkazů* vyvoleného, snad biologicky odlišného, silného jedince a vlivem jeho politických prostředků. Vidíme i všechny ostatní základy pozdějšího, v počátcích již v antice rozvíjejícího se kapitalistického hospodářství, vyrůstati současně s prací v nejstarším pravěku lidstva.

Člověk je člověku hned od počátku hospodářským objektem, jako dobytek a zajatý otrok, je z prvních, pracovních motorů, který pracuje za silného jedince, organisátora a podnikatele práce slabších členů své hordy, jenž je vědomým tvůrcem výjimečného života svého. První loupežné výpravy pod vedením silného jedince směřují již nejen za cizími výrobky, ale i za živými motory, pracovními prostředky, budoucími otroky panující třídy. Zručný lovec ryb či zvěře, zachránivší svoji hordu od hladu, zařikávač nemocí, stavitel krbu, chránícího vzácný oheň, vynálezce kopí a luku, lodí a vozů, chránící stáda před divou zvěří silou svých svalů, první muž či žena, ukojivší touhu člověka po mytu svými vědomostmi nudících se strážců ohně, pozorujících hvězdnou oblohu a spřádajících první kosmogonie, ti všichni nabývají právem svých zvláštních schopností technických či přírodně vědeckých *moci* nad ostatními, méně dovednými a nevědomými členy kmene a využívající moci té, osvobozují sebe a jiné vyvolené soudruhy, skládající břímě nesvobodně volené a jiné těžké, hrubé práce na bedra je uctívajících poddaných. Ne všichni cítí tuto nesvobodnou práci jako břímě, neboť mnohý je šťastný svobodným tvořením, jiný — může-li pracovat a se obětovat pod ochranou uctívaného hrdiny a vládce, obětovat svůj život pro vyvoleného a ctěného muže. Zvláště ženě je

starost o muže nejpřirozenějším a nejvlastnějším osvobozením se od tíhy práce a proto od počátků vidíme ji vítati muže, vracejícího se z lovu, ustlaným ložem a prostřeným stolem u trvalého ohně, krbu domácího. A ne každý muž má touhy odlišné od slabé ženy, zvláště v době bezradnosti a živočišné primitivnosti života, kdy vynálezce chrání dlouho pro sebe své znalosti a vědomosti, jako základ své politické moci.

Ať dává později silný jedinec, zneužívaje svého výjimečného vlivu na slabší, stavěti jimi svůj hrad na vysoké skále, nebo hrob v obrovské pyramidě, ať zakládá inženýrské vodní dílo všem prospěšné, nebo uskutečňuje pouhý šílený nápad své velikášské fantasie, ať vede svůj národ na loupežnou výpravu proti společnému nepříteli, vždy technická dovednost, technický vynález tvoří základ jeho zvláštní moci a jeho výjimečné svobody, ano i slávy u žijících a příštích generací a víry v jeho »boží milosti« a všech jemu podobných. Že při tom uvědomění jeho věřících neleží na cestě za cílem jeho života, je na snadě. Tím je veden důkaz, že faktor politický, obětující celé vrstvy národa svému osobnímu blahu, chápe se od pravěku práce, schopností vykonati nějaké dílo lépe než druzí, nějakého svého technického vynálezu, organizační schopnosti vésti druhé, jako prostředku své politické moci a svého osobního osvobození od práce, až vedle politické moci jedinců vznikne hospodářská moc slabých vlivem týchž faktorů technických, schopných osvoboditi větší či menší celek pracujících od nesvobodné práce, organisovati *spravedlivě* práci hospodářskou skupiny slabých jedinců, dávajících

z plodů společné práce všem dle jich potřeb za odměnu, že přispěli ke krytí jich dle svých sil.

Oba faktory rostou a sílí ve vzájemném boji, jehož obrazem jsou celé dějiny až na naše doby, oba bojují za podstatné účasti techniky, jako schopnosti *konati práci snadněji*. Politik dává jiným jen to, co nezbytně jim nemůže odepřít a na ostatním buduje svoji moc nad poddanými a dává vznik všem mocným říším a organisacím. Silný jedinec, vědoucí kněz využije okamžitě nezbytnosti své, zvláštní své vědomosti ku získání víry ve zvláštní své poslání a ve svého boha, sesiluje tuto víru po způsobu vyděračů, »dělaje se svými zvláštními vědomosti drahotu«, opřádaje je nepochopitelnými ceremoniemi a tajnostmi a čině jich užití odvislým od určitých podmínek a protislužeb, které konec konců se redukují na přání dáti za sebe pracovat jiným, krýtí jich prací své nezvyklé velké potřeby a nezbytnosti, dáti jim stavěti základy trvalosti své výminečnosti a své moci a chlubit se nad to svými dobrodiními obětavého živitele a oteckého vládce, základ všech budoucích vlád a církví. Oba, jak vládce, tak kněz mohou si pak hrát jen se svojí zvláštní schopností, časem ji dokonce úplně zanedbávají a těší se pěstováním sportů a zamilovaných zaměstnání z překonání hrubé práce a nepotřebnosti boje o existenci. Ochrana, kterou slibují svým poddaným, redukuje se u obou obyčejně na nezbytnost chrániti pro sebe živých motorů v poměru k jich užitečnosti a nenahraditelnosti, ať je to dobytek obětní nebo otroci z válek a konečně i pracovníci a ženy vlastní spodní vrstvy.

To je biologický a psychologický výklad vší vlá-

dy politické i hospodářské silných jedinců a tříd nad lidstvem. Hranice jich nezbytnosti a významu vyplývají s dostatek z tohoto poněkud podrobnějšího rozboru barbarské primitivní periody jejich vzniku.

Všechna moc pochází od boha, ale bůh ten sluje Chytrost, dovednost v osvobození sebe *zvláštní práci* od práce všední a v zotročení druhých, práci »hrubou« za něho a pro něho vykonávajících. I slovo »technos« znamená dovednost osvoboditi práci, zbaviti ji námahy.

*Podstata kapitalismu a revoluční
síla výrobních prostředků*

V »Duchu zákonů« vykládá Montesquieu vými-
nečnou svobodu národů, obývajících švýcar-
ské hory a frýžská rašeliniště uprostřed okolních
úrodných zemí, porobených majiteli jejich. Je to
svoboda Eskymáků a Laponců, kteří jsou tak chu-
dí a jejichž práce je tak těžká, že neuživí skoro
ani sebe a svých rodin, a že by nemohli žádnému
pánu poskytnouti života bez práce. Slunné pod-
nebí indické skytá za to přebytek pro několik pan-
ských tříd domorodých a anglických, které se ži-
ví skvěle prací porobené třídy. Proto nesnesli Švý-
caři a Frýzové panství, které snadno unesla tuč-
ná půda sousedních zemí německých a které snese
dnešní technikou zesílená práce zprůmyslněného
Švýcarska, kterého ještě Montesquieu neznal.

Kapitalistická výroba, jak se staletým vývojem
vytvořila, nese v sobě stále onen původní biologí-
cký základ ovládané hloupé většiny, zotročené,
svobodně zrozené práce, několika chytrými a sil-
nými jedinci, nechávajícími nezotročenu jen nesvo-
bodně zrozenou práci, jak jsme viděli u člověka
již před více než 200.000 lety. Tito jedinci dovedli
zmocnití se *všech* jinými, omezenějšími vyrobených
prostředků a mocenských faktorů a ovládají po-
dnes většinu světa obydleného lidstvem *stále tý-
miž prostředky*.

Výroba průmyslová nepotřebuje dnes slabochů,
hloupých a tupých otroků, ale nejvýše inteligent-

ních dělníků a úředníků. Antický otrok mohl táhnouti žentour kameného mlýna, ale nemohl by dohlížeti na parní kotel nebo elektrické dynamo, nemohl by hlídati železniční výhybku. Pro podobná zodpovědná zaměstnání, ohrožující každou hodinu tisíce životů lidských a milionové hodnoty výrobních prostředků, často i život vůdčích, silných jedinců, nehodí se zlomyslný otrok. Volba, před kterou starší sociologové postavili proletáře evropské, volba mezi socialistickou mezinárodní organizací a bílým otroctvím, nebyla nikterak svobodnou.

Dnešní masy dělnické jsou příliš sebevědomé pro otroctví a produkce strojní žádá sobě stále vyšší inteligence a tím je zárukou stále vyššího sebevědomí průmyslového dělníka. Produkční prostředky znemožnily bílé otroctví moderního dělníka, jako znemožnily otroctví antického, amerického i roboty. Výroba, která má uživiti vrstvu kapitalistických individualistů, musí býti vedena nejen dobře živěnými, ale technicky vyspělými dělníky a tím je otroctví dělníků dokonce hospodářskou a technickou nemožností. Jako Plato předpovídal, tak se i stalo. Člunek samočinně se pohybující v osnově tkalcovského stavu, znemožnil otroka. Otroctví by nebyly odstranily nejvznešenější náboženské i filosofické systémy, ale parní stroj toho dokázal. Železní otroci, živění uhlím a olejem, učinily pro vždy zbytečnými bílé i černé otroky, kteří se stali technickou nemožností.

Podobně by nebyl nikdo egoismus šlechticů překonal a nepřinutil je, aby se vzdali výsad na robotu selského lidu, kdyby toho nebyl dokázal vynálezce parního pluhu. V době žacích strojů byli by robotující dělníci technickou zaostalostí, hospo-

dářskou nemožností. Organisované dělnictvo kapitalistické výroby dnešních dnů není zdaleka již familií otroků antického podnikatele, ač je práce jeho stále ještě značně nesvobodnou. Dnešní zaměstnavatel může ještě značně bezohledně zatoučiti s jednotlivcem, nikoliv však se sdružením všech pracovních sil, na které je ve svém podniku odkázán. Jednotlivec je slab jako pračlověk a musí se podrobiti podmínkám, které mu diktuje silnější podnikatel. Kdežto obchodník může svoje zboží vzítí kdykoliv s trhu a vyčkati příhodnější doby, kdy ceny stoupnou, je jednotlivý dělník na trhu práce bezmocný a musí, nechce-li zemřítí hlady, prodati svoji práci za každou cenu. Jeho chléb je cenou a zároveň podmínkou jeho zboží-práce, neboť neobstojí ani den, kdyby čekal se svým zbožím na příznivější trh. Naproti tomu dělnictvo odboru, spojené do posledního muže, jak je technika svedla v koncetrujících se ještě dále průmyslových závodech, může využítkovati vlivu svého počtu při sestavování pracovních podmínek a učiniti podmínky, za nichž jednotlivec vchází v pracovní smlouvu s podnikatelem, co nejpríznivější pro dělníka, který podporován organizací, může čekati i na příznivější trh se svým zbožím.

»Snaží-li se organisované dělnictvo využití svých sdružených sil k dosažení lepších pracovních podmínek, nemůže stát a společnost takovým snahám brániti, ba musí s nimi úplně sympatisovati.« To je soud kancléře německé říše, hraběte Hertlinga, který ukazuje, jakou mocí vyzbrojili dělnictvo ti, kteří mu veleli spojití se s proletáři všech zemí v jednotnou mezinárodní organizaci. Hr. Hertling žádá pro dělníka plnou koaliční svobodu, odstra-

48

nění všech zákonů, které překážejí organizaci a snaží se překonat dokonce i nedůvěru a odpor zaměstnavatelů vůči dělnickým organizacím. »Zaměstnavatelé musí, ať již rádi nebo neradi, přivyknout zkušenosti, že dělnictvo je mocnou smluvní stranou, která není již ochotna podrobiti se na milost a nemilost.« Organizace dělnická je novým dokladem síly technických faktorů při dobývání moci jedinců a tříd společenských.

Tato moc, ležící dnes v organisovaném, průmyslovém proletariátu, vyvinula se z moci, které nabyla průmyslová buržoasie taktéž jen vlivem moderních, technických, výrobních prostředků, proti ní, za přispění koncentračního účinku strojů. Tyto výrobní prostředky, které zbavily lidstvo otroctví, staly se také prostředky revolučního osvobození proletariátu z vlády průmyslové buržoasie. Aby udržela, lépe řečeno prodloužila třída průmyslových vládců svoji moc, musila se snažiti dobýti pro sebe světového trhu. Proletariát stal se tím revoluční mocí uprostřed každého národa, podmínkou vlády průmyslové buržoasie toho národa a tytéž prostředky, jimiž dosáhl své moci v mezích národa, dopomohou proletariátu k dosažení mezinárodní moci, vedle buržoasie a proti ní, již nestačily ani hranice národa k udržení ohrožené moci, a která tím vyvolala světovou válku dvou imperialistických skupin. Stále vidíme technické prostředky jako všemocnou páku největších revolucí a celého vývoje lidské práce.

Vědomé ničení ilusí, kterého se podjímám, abych podtrhuje tolik biologické a psychologické podmínky vzniku kapitalismu na nejzazším stupni lidského vývoje a technické či hospodářské pohnutky

jeho celého dalšího rozvoje až k nevyhnutelné válce světové, vyzvedl jich prvořadost oproti ideovým důvodům, podtrhávaným tolik měšťáckými vrstvami všech národů a promítaným po většině teprve dodatečně, za účelem zvýšení trpělivosti po leta ne-svobodu práce trpících národů, nemá žádného jiného důvodu než vyzvednouti váhu pozitivistického světového názoru, který posledními událostmi světových dějin tolik se osvědčil. Čekajíce uskutečnění svých idejí od války, strhli s sebou měšťáci i část organisovaného proletariátu, která nedovedla odolati všeobecné válečné psychose nacionální, tolik prospěšné válečnému vedení a tolik škodlivé dělnictvu, jehož důsledný sociální boj je nejúspěšnějším bojem o národní osvobození. Není tedy dosti často možno podtrhnouti hospodářské předpoklady a důsledky této války, vedené techniky pro obchodníky o světový trh, není možno dosti často opakovati, že hospodářské pohnutky ve své ne-ideovosti nejsou tak nízké, aby ospravedlnily podobně krvavé války, pro ně a jediné pro ně vedené, již proto, že stojí tyto pohnutky za všemi válkami, které od počátku světa vedeny byly, a že všechny ostatní pohnutky byly vždy jen k jich dekoraci a zakrytí vymýšleny historiky a básníky, vždy málo nestrannými a nezištnými vůči mocným tohoto světa.

Ukáži-li, že žádná válka se nevedla nikdy jen pro jiné než hospodářské a vždy hlavně pro hospodářské pohnutky — křížových a husitských válek nevyjímaje — ukazují tím na velikou, prvořadou váhu hospodářských otázek a lepší úpravy lidského hospodářství pro jeho život a techniky jako hlavní páky jeho. Ukazuje-li přece nejmoder-

nější historik český na prvořadý význam kutnohorských stříbrných dolů pro vzrůst moci českých králů a jich evropské slávy za Karla IV., poukazuje-li na hodnotu této slávy, poměrnou valutu pražského groše, smí snad dnes i technik podtrhnouti prvořadý podíl výrobní techniky a technických vymožeností v úpravě hospodářských otázek, význam technické civilisace a technické kultury při řešení všech otázek budoucího míru, smí tak učiniti na konci čtvrtého roku války, která technikou stojí a padá, činí-li tak jediné proto, aby žádal lepší znalost těchto prostředků, jichž prvořadý základní význam pro řešení nejvyšších a nejideovějších cílů lidstva je mu samozřejmý. Jsem-li tím materialistickým ve svých vývodech, jsem tím větším idealistou ve své víře v prvořadou účinnost těchto mocných prostředků na pokrok lidstva. Není žádné omluvy pro neúčast a nezájem proletářské inteligence o otázky technické, zvláště pro socialisticky smýšlející část. Technická kultura a její dějiny jsou nejdůležitější školou bojujícího, třídně uvědomělého proletariátu průmyslového a to nejen proto, že veškeré předměty a prostředky výrobní jeho denního zaměstnání do techniky náleží, že válka, o níž dnes neustále slyší, je válkou techniků nepřátelských národů, ale hlavně proto, že i zápas Internacionály před válkou selhal, dle mého mínění, jediné pro nedostatek pozorností věnované váze technického pokroku a technických vynálezů, určených v první řadě pro mobilisaci válečnou, a že tento zápas selže i po válce, pokud nebude nedostatek ten v čas odčiněn, který jediný zavinil přeceňování sil Internacionály vůči zbrojícímu imperialismu. Jako všechny státy, utkavší se dnes

v boji o světový trh, mobilisovaly přede vším ostatním techniku, tak musí i budoucí Internacionála, chce-li úspěšněji proti válce bojovati, mobilisovati veškeré aplikované vědy a celou techniku pro svůj boj o osvobození proletariátu úpícího v kapitalistické výrobě. Technický vývoj, opozdivší se v nějakém národě, musí se státi původem katastrof pro ten národ, stejně jako je zárukou vítězství pokrok, dosažený na tomto poli jiným národem. Větší zdůraznění technického hospodářství, rozsáhlejší účast techniků na lidovýchovné a žurnalistické činnosti jest významnou, průkopnickou prací pro mocnější Internacionálu a nesmí býti dosti přeceňována. Lid musí se naučiti technicky mysliti, chladně kriticky uvažovati o možnostech svého boje, o úkolech a povinnostech v hospodářském zápase a o jeho vyhlídkách v době poválečné. Že nebude ten život jednoduchým, netřeba sobě zapírati již dnes, že bude spojen s mohutnými, vnitřními, politickými zápasy, nikdo nepopírá a že bude i zde technika hráti významnou roli, bude dokázáno rovněž jako fakt, že bude vyžadovati přímého zasažení proletariátu a že nestačí zde ani pouhý zájem o technický pokrok. Rozpory, které byly mezi třídami před válkou, jsou již dnes daleko větší a budou nadále ještě se zvětšovati. Veliká většina výrobních prostředků je zničena, nebo poškozena, ve vývoji opožděna. Půda nedostatkem hnojiv za války, suroviny a stroje válečným průmyslem, lidské síly mobilisacemi a krvavými ztrátami válečnými. Všechno volá po lidské síle, aby bylo dosaženo starého, předválečného stavu. Přejícní hospodářství bude potřebovati však mnohonásobně více sil, než před válkou; poptávka po práci bude

obrovská, cena práce jí psměrná, vysoká. Lidé, kteří jsou nositeli pracovní síly, jsou ale přepracováni, podvyživeni, odvyklí práci a vyčerpání duševně válečnými starostmi. Zmrzačení a těžce choří vracejí se z války nejzdravější kdysi dělníci, a jich výkonnost je minimální. Tu bude třeba zasažení poválečného hospodářství v první řadě, má-li výroba kapitalistická mít přibližně úspěch výroby předválečné, zde bude třeba organizovanému proletariátu činně zasáhnouti, raditi, varovati, spolupracovati, uvažovati. Bude třeba prvořadě výživy, léků a ústavů k vyléčení nemocných, potravin pro vykrmení podvyživených, bude třeba především organizace práce, která hledí na potřeby vyčerpaných, práci odvyklých, přepracovaných a vysílených dělníků více, než na potřeby poválečné výroby, nemá-li ji ohroziti a s ní i celý kapitalismus. Má-li býti pracovní síla národa zrestaurována, musí se to státi jen na útraty nadhodnoty její práce, za válečné zisky kapitalistických podnikatelů, ale nesmí se žádati od těch, kteří již všechno obětovali, nové oběti organizaci práce přinášené. Nemohou snížiti válečné mzdy, zavésti otroctví, ale musí v nejvlastnějším zájmu zužitkování svého kapitálu poskytnouti dělnictvu veškeré možnosti k zrestaurování, k nejlepší možné rekonstrukci sil, k nejvyššímu, všeobecnému a technickému vzdělání. Musí dokonce povolití požadavkům rostoucí demokracie, aby politická nespokojenost dělníků nerušila klidu dílny a továrny. Čím větší část výtěžku lidské práce bude vyžadovati výživa, zdraví a vzdělání dělnictva a jeho politická svoboda, tím méně ho zbude pro ziskulačné kapitalisty. Po válce bude musiti podnikatel věřiti, že chudý, nemocný a hla-

dový národ neuživí již své zahálčivé, panské třídy, jako Eskymáci u Montesquieua.

Tak se myslí *technicky* o úkolech a obtížích poválečného života.

Ale uvažujeme-li o významu lidských sil při jich nedostatku pro úspěšné poválečné hospodářství a chceme-li dokázati význam přímého zasažení dělnické Internacionály do technického rozvoje, nesmíme odejít, jestliže jsme stanuli na prahu nejdůležitější technické, a čistě technické otázky poválečné, na které nad jiné jasně možno dokázati význam technického vzdělání a technické práce pro třídní boj proletariátu. Jde o energie přírodní, jimiž právě technika posledních desetiletí nahradila lidskou pracovní sílu.

IV.

Využitkování přírodních sil

technikou

Jaký význam má otázka železných otroků pro moderního dělníka?

Mezi nejdůležitější zdroje energie, jichž pomocí určitých strojů můžeme využití k výrobě mechanické síly, náleží uhelné doly, jejichž zásoby se však zmenšují stále rostoucí spotřebou a zcela jistě budou jedenkrát vyčerpány. Na rozdíl od těchto vyčerpatelných zdrojů energie, uložených v pravěku země a kulturním lidstvem spotřebovaných, jsou zdroje nevyčerpatelné, mezi které na prvním místě počítají se ložiska t. zv. bílého uhlí čili vodní síly vodopádů a řek, stále obnovované koloběhem vody v přírodě. V posledních 50 letech se lidská spotřeba uhlí zdesateronásobila a dostupuje 1000 milionů tun ročně. Tím stoupá cena zásob »bílého uhlí«, významu vodních sil pro národní hospodářství si lidstvo teprve musí uvědomiti s mizejícími zásobami uhelnými. Podle přibližného rozpočtu možno zužitkováním vodních sil získati v celé Evropě 36,641.000 koňských sil, z čehož teprve asi 6% (2 mil. k. s.) zužitkováno. Stejně asi dopadl odhad vodních sil ve Spojených Státech Amerických (37 mil.). Kanada se odhaduje na 25 mil. k. s., Jižní Amerika asi na 18 mil. k. s., v Africe, zemi největších vodopádů, čítá se 35 mil. k. s., dohromady tedy na celém světě 150 milionů koňských sil. K srovnání obou pramenů energie poslouží údaj, že 300koňová parní lokomobila vyrobí

z 3·8 kg uhlí jednu koňskou sílu po jednu hodinu, čili jedna koňská síla stojí tu za rok 273·6 q uhlí, takže nahradí veškeré vodní síly světa roční těžbu uhlí *čtyřikráte*, neboť obnáší cca 4100 mil. tun uhlí. Kolik milionů lidských paží nahradí tyto parní a vodní stroje? Kolik práce vykonají k užítku lidstva? Leč vodní síly ani po úplném využití by nenahradily úplně uhlí, neboť uhelná produkce, odpovídající stoupající spotřebě, není nahražována stejně rychlým zužitkováním vodních sil.* Vedle uhlí a nafty i přírodních plynů, jako vyčerpatelných, a vodních sil jako nevyčerpatelných zdrojů mechanické síly, ohlíželi se proto vynálezci různých národů o otevření nových pramenů energie. Pomýšleno vedle síly větrů na energii přílivu a odlivu mořského, využitkovanou mořskými hydroelektrickými centrály, kteréžto oba prameny mají společnou vlastnost nestálost a omezenost na určité kraje. Dalším zdrojem zužitkování schopné energie jest sluneční světlo, které je vlastně původcem energie v uhlí, naftě, plynech, větrů, přílivu i vodních proudů, jako vůbec vši pozemské živé i neživé energie. Jde o *bezprostřední zužitkování světla slunečního* slunečními motory, které využívají k pohonu páry, vznikající v parním kotli, který se nalézá v ohnisku obrovských reflektorů skleněných, sbírajících sluneční paprsky a otáčejících se tudíž za sluncem. Toto využitkování sluneční energie bylo

* Jelikož není všechno uhlí zužitkováno málo dokonalými Wolfovými lokomobily, ale i méně dokonalými kotly, jakož i dokonalejšími generatory plynovými, je dnešní *evropská* těžba uhlí s to, dvojnásob nahraditi veškeré *evropské* vodní síly, kdyby byly všechny zužitkovány.

na několika místech prakticky zavedeno, ale nena-
lezlo valného rozšíření.

Všechny tyto pokusy zastihuje zpráva, která do-
chází mne soukromě z Německa. V Halle založen
byl minulého roku *spolek pro reformu německého
národního hospodářství*, kterážto reforma spočívá
na *technické vymoženosti prvního řádu*, která, kdyby
se osvědčila, znamenala by *největší pokrok tech-
niky všech dob*, zastihující i vynález parního stroje.
Nejde o nic menšího než o *nový nevyčerpateľný
a neomezený pramen energie*, který se podařilo
otevřítí a jehož monopolisací, na základě stroje jím
patentovaného, doporučuje spolek německé říši jako
jediný obrovský pramen příjmů k *uhrazení všech
válečných škod*. Dle prospektu hallského spolku
jde o obrovské zvýšení národní produkce německé
na základě nesmírných množství nové energie pří-
rodní. Monopolisováním výroby energie státem chce
spolek dosáhnouti hluboké daňové reformy, neboť
monopol může říši nahraditi veškeré ostatní daně,
vynese snadno ročně 15 miliard i více a zachráni
ji z nouze dluhů válečných. Dle metody spolkem
patentované může »říšský monopol energie«
(Reichsenergieerzeugungsmonopol) zásobovati ce-
lou říši potřebnou energií mechanickou a tím i elek-
trickou, světelnou i tepelnou. Methoda spočívá na
blíže v prospektech vyložené a obrázky doložené
transformaci *teploty vzduchu* v energii mechani-
ckou, čehož dosáhne se snadno obsluhovatelnými
stroji, jichž modely v práci spolek pro reformu
německého hospodářství může předložit. Jelikož
je spotřeba energie v říši velmi značná a ne-
vyhnutelná potřeba výrobku pro každého občana,
je při rozměrech výroby výrobní cena velice nízká

a lze mluvíti zde opravdu o *lidové síle mechanické*.

Monopol státní, zvláště ale světový, by měl, bez ohledu na proveditelnost, dalekosáhlé důsledky. Zbavil by národ uhlí, jehož dolování vyžaduje si ročně nesčetných obětí, znečišťuje města a obydlí. Veliká elektrická síť, spojující jednotlivé centrály, k jichž snadné obsluze stačí váleční invalidi, zbaví říše všech komínů, lokomotiv a mnohých uhelných dolů. Uhlí by se nejvýše zpracovalo na dehet, jako surovinu největšího chemického průmyslu a odpadky koks, by se zpracoval ve vysokých pecích železáren.

Dle popisu stroje v prospektu hallského spolku jde o využitkování proudu vzduchu, vníkájícího otvorem do uzavřené nádoby, ze které odtéká dole voda. Stroj s 12 m vysokým rezervem, z něhož za 1 vteřinu vyteče 240 krychl. metrů vody, dává proud vzduchu, který otáčí kolem vzdušným a skytá 1000 k. sil. Celá říše německá se 70 mil. obyvateli potřebuje při denní spotřebě 10 k. s. na hlavu 700 mil. k. s., na které stačí 30.000 vzduchotěsných komor popsané velikosti, neboť může býti poháněno více vzdušných kol za sebou proudem vzduchu jedné komory, a těchto komor může libovolný počet býti připojen za sebe. Proud vzduchu, přenašený na vzdušná kola, stačí nejen na načerpání vody do vyprázdněné komory, ale dává ještě značný přebytek, kterého lze použití k zásobování celého Německa. Mechanická energie tímto strojem získaná transformuje se z tepelné energie vzduchu, ochlazeného uvedením v pohyb ssací komorou, nejedná se tedy o žádné perpetuum mobile. Rozpočet v prospektu s německou důkladností uvedený, počítá s cenou výrobních strojů a centrál

1000 mil. marek a se ziskem při ceně 6 feniků za 1 k. s. 15 miliard marek (10% amortisace, 5% úroků, 38% udržování a obsluha).

Referuje zcela objektivně o obsahu letáků spolku pro reformu národního hospodářství, nepřehlížím nikterak technické slabiny projektu bijící do očí. Nejde mi o kritiku proveditelnosti či neproveditelnosti patentovaného stroje, ženoucího nassávaným vzduchem motory, jde mi o důkaz, že princip podstatné reformy národního hospodářství poválečného musil by býti toho druhu převratným technickým pokrokem zahájen, a tím o další důkaz revoluční síly, spočívající v technických pokrocích a na druhém místě o vyzdvižení obtíží, které by se stavěly v cestu uskutečnění podobného projektu, kdyby byl třeba technicky, t. j. teoreticky i prakticky naprosto bezvadný. Již celý oficiální vědecký svět, representovaný universitními a technickými fakultami přírodovědeckými, odložil by stěží svoji odvislost od kapitalistické buržoasie, značně interesoované na odvrácení katastrofy té váhy, jakou by byla reforma hospodářství s úplným vyloučením uhlí, parního stroje a snad i vodních sil. Což teprve nejmocnější zájmové skupiny! Uhlobaroni, strojírenské kartely a p.

Chci tímto nebezpečím, které stojí v cestě každému skutečně epochálnímu, technickému převratu, ukázati znovu na prvořadou nezbytnost zájmu organisovaného proletariátu o technické pokroky, které mohou mít v zápětí tak citelné převraty v průmyslu a přímo ohrožovati existenci velikých odvětví s jejich dělníky, stejně jako mohou mít v zápětí prospěch této třídy. Socialistický proletariát, odchovaný vědeckým socialismem, zná hlu-

boký revoluční vliv měnících se produkčních prostředků na formy výrobního systému a na život dělnictva, ví, jak působilo svého času zavedení parního stroje do anglických přádelen, jak přivedena tímto vynálezem koncentrace výroby a jak decentralisace průmyslu, kterou by umožnil šířící se elektrický pohon strojů, napájených proudem hustých rozvodových sítí přespólních centrál elektrických. V obraze, jaký by skýtala současná kapitalistická společnost v den zavedení státního monopolu na výrobu laciné energie mechanické, máme nej názornější důkaz přímo revolučního vlivu náhle zlevněných, výrobních prostředků a právě naivnost, s jakou zavedení podobného monopolu výbor spolku pro reformu národního hospodářství německého co samozřejmou letáky posílá do světa, neznalost života, s jakou ti četní na prospektu podepsaní reformátoři se přímo chlubí, nečiní z nebezpečí jimi projektovaného žádné nevyhnutelné dohledné revoluční zvrácení stávajících poměrů a může býti při dalekosáhlém vlivu všemocné kapitalistické společnosti při vší lákavosti pro fiskus od ohrožených oborů výroby ještě zažehnáno. *Revoluční mezinárodní proletariát má ale v tom o důkaz více, že technika je nejúspěšnější zbraní úspěšného boje hospodářského po válce, dozor nad jejím vývojem první povinností a že pokus o zasažení do vývoje toho není utopií.*

Ale podobných nebezpečných problémů s revoluční silou, determinovanou změněnou technikou, jest více. Látky výživné, nejdůležitější v každém čase, jsou uhlohydráty: *škrob* mouky a brambor i *cukr*. Rostlina vyrábí si tyto látky v zelených částech svých syntesou, vlivem části slunečního

světla a prostřednictvím zeleně listové, z vody a kyslíčnicku uhličitého, *součástí vzduchu*. Tvoření se uhlohydrátů v rostlině je základem veškerého rostlinného i živočišného hospodářství. Nelze domyslet převratu, jaký by znamenal objev, že tato syntesa dvou v libovolném množství ve vzduchu obsažených látek, vlivem ultrafialových paprsků světelných, dala by se provozovati v laboratoři, mimo rostlinnou buňku a dokonce snad v továrnách na libovolném místě, v každém potřebném množství. Fantasie básníka se pokoušela vylíčit svět bez hladu a převraty podobným vynálezem způsobené v celém obydleném světě.

Pražský profesor zemědělské fakulty české techniky, Julius Stoklasa, předložil již r. 1910 vídeňské akademii věd první zprávu o pokusech toho druhu. Fotochemickou syntesou podařilo se mu sloučiti pod vlivem ultrafialových paprsků, vysílaných křemennou lampou, kyslíčnick uhličitý a vodu za přítomnosti louhu draselnatého bez zeleně listové. V měděné, poniklované misce, uzavřené slídovou destičkou, do které vedeny třemi trubkami látky k sloučení určené, vystaveny účinku rtuťové lampy a daly cukr, který se lišil od přirozeného, že se nedal zkvasiti na líh. To by byl začátek průmyslové výroby cukru a mouky o nic méně významnější přes to, že je spojen s obtížemi výroby kořalky z umělého cukru. Prof. Stoklasa měl za války významnější úkoly a nevrátil se asi již ku vděčnému, ale pro zemědělské fakulty nebezpečnému problému syntese potravin ze vzduchu.

Jest však těžko dokreslit obraz lidské společnosti, která za potřebné výživné látky neděkuje již ročním počasím a zeleným rostlinám půdy, ale v

neomezeném množství vyrábí si je elektrickým proudem v každou dobu *ze vzduchu*. Zemědělství by se zaměstnávalo nadále jen pěstováním speciálních bylin a zelinářských rostlin, nebylo by třeba pěstovati ani obilí ani brambor a řepy, cukrovary i mlýny by se změnily v elektrické továrny na umělý škrob, cukr a snad i bílkoviny. Jak je lákavá kresba takto technikou zrevolucionované lidské společnosti, živící se vzduchem, tak může utopičnost její bytí s největší rozhodností odmítnuta v uvážení, že ledek čilský, dovážený před válkou tisíci loďmi z Ameriky, je dnes četnými, obrovskými továrnami vyráběn doma *ze vzduchu* elektrickým proudem, ač před válkou, ne dlouho právě před Stoklasovými pokusy, tvořila možnost výroby ledku téma pojednání o nic praktičtějších, než jsou jmenované pražské pokusy a o nic bližší utopiím světa z r. 2000.

A zase je zde uvedena zpráva ta nejen pro doklad prvořadého významu technických vynálezů na hospodářské a sociální převraty, ale aby dovozena byla důležitost snahy odstraniti dosavadní netečnost dělnictva vůči technickému vývoji.

Shrnuji: Neustálý *vývoj techniky* a zvláště objevování se nových a nových přírodních sil zužitkujících výrobních prostředků, který podle Marxovy teorie dějinně tvoří základ změn vlastnických poměrů a jimi i základ všech lidských názorů mravních, náboženských i filosofických, jest dílem práce a snažení cílevědomého technických badatelů, vynálezců, inženýrů i zdokonalení, provedených dělníky, obsluhujícími ty stroje, *vesměs tedy dílem proletářů*. Vítězství nové techniky možno tudíž *připravovati, řídit, urychlovati a tímto způsobem*

možno *odstraniti staré poměry*, související se starou technikou, starými výrobními prostředky.

Hnutí politické, založené na historickém materialismu, a snažící se odstraniti kapitalismus, jako národohospodářský systém, vykořisťující dělníka a jako aristokratickou formu systému demokratičtějšího, který toto hnutí klade na místo kapitalismu, *socialismus, musí býti postaven na jednotnou taktiku: řízení technického vývoje vlastní mocí třídně uvědomělého a mezinárodně organisovaného proletariátu*. Nová Internacionála, jako mohutná instituce socialistického hnutí celého civilisovaného lidstva, nesmí zaujímatí vůči technickému vývoji postavení víceméně interessovaného diváka zajímavého divadla registrujícího jeho fáse a směřujícího se s jeho následky, ale *musí učiniti vědecké badání a jeho technickou aplikaci na přizpůsobení přírody blahu člověka svou nejulastnější zbraní*, musí založiti

C H R Á M P R Á C E ,

který osvobodí výsledky badání technického od kapitalistického monopolu a zbaví je výhradnosti zájmů t. zv. nesvobodné studované inteligence, převážně intelektuelní, co předpokladu výhradnosti zájmového vlivu kapitalistické společnosti a jí vydržovaných vědeckých ústavů. O badání podobného dosahu, od jichž zdaru nebo nezdaru závisí celá další existence výrobního systému kapitalistického, možno říci i oprávněnost snah imperialistických a konec konců i odstranění války jako zápasu o světové trhy obilné, musí býti všemi prostředky probuzen nejživější zájem revoluční dělnické Internacionály, neboť techniku a významné produkční

síly jejích pokroků nutno dáti do rukou pracujících, *mobilisovati je pro vítězství socialismu.*

Vědecká církev práce

Tím vším, co zde bylo uvedeno, má býti dovozen význam instituce mnou navrhované a velikou mocí obdařené, která z nejvlastnějšího zájmu by dbala o nikým nerušené a nestranné řešení technických a vědeckých problémů té váhy, jako syntesa potravin a nová, lidová, mechanická energie.

Je třeba, aby existoval veliký mezinárodní ústav pro technické badání a podobné, pro celé pracující lidstvo významné problémy, jichž hlavním interestem je dnes mezinárodně organisovaný proletariát, dělníci rukou i hlavou celého světa. Že by úkol práce právě nadhozený nezůstal jediným a posledním úkolem takového mezinárodního ústavu pro vědy o práci, o tom není sporu. Psychologické studie z hospodářského života amerického učenice prof. Münsterberga, inženýra Taylora a jeho četných žáků, ukazují na prvořadý význam objektivního přezkoušení technicky aplikované psychologie a fyziologie, vykonaných pokusů za účelem lepší organisace lidské práce pro dokonalejší úpravu hospodářského života poválečného ve všech státech. Rovněž tak volba zaměstnání dle schopností toho kterého člověka, základ pocitu životního štěstí jeho, studium všech odvětví lidské práce psychologie a fyziologie s ohledem na majitele pracovních schopností a nikoliv na jich kupce, a rovněž tak i organisace práce v zájmu prodávajících, tento nej-cennější národní statek a nikoliv v zájmu všemocných kupců, vůdčích osobností toho kterého národního hospodářství, toť dvě kapitoly, které volají

po skutečně vědeckém a technickém, praktickém řešení *nezaujatými* muži. Studium dějin různých, pro celé lidstvo vysoce zajímavých vynálezů ukazuje, kterak jsou rozřešení nejdůležitějších potřeb lidských ponechána náhodě zájmů toho kterého učen- ce a vynálezce, kterak jednou studovány zaměst- návají často současně na různých místech světa neodvisle několik badatelů, kteří by neplýtvali zby- tečně svými schopnostmi, kdyby řešení podobných otázek bylo vedeno jednotnou vůlí a jednotným programem, který by zároveň vylučoval, aby se mohla věda zabývatí romantickými zajímavostmi specialistického šosáka, dříve a ze státních pro- středků, jichž by se dalo obrátiti na studium vý- znamnějších a časovějších, všeobecně důležitých problémů zvýšení průměrného blahobytu lidových vrstev a průměrného štěstí lidstva přímo se dotý- kajících vynálezů, které dnes leží v rukou chu- dých vynálezců.

Mezinárodnost podobného ústavu by současně přivodila jednotu celkového světového hospodář- ství, neboť by časem určila pro každou výrobu, pro každou část uhražované světové potřeby *pro lid- stvo* nejvhodnější místo, nejlepší využití bohatství všech národů, nejzpůsobilejší technickou metodu jeho výroby. Pak by nebylo možným, aby zájmu malé třídy lidí byly obětovány tisíce pro udržení nadvlády a monopolů několika ziskuchtivců na světovém trhu, která se jinak udržeti nedá než obětováním milionů životů lidských a ničením mi- liard světových statků.

Proletariát nemá téměř žádné viny na tom všem, co se dnes děje, třebaže pohnutky, ležící ve vý- voji kapitalistické výroby, činí to dějinně nezbytným

faktem. Proletariát poznal, že mu chybí dosud *účinné prostředky*, jimiž by mohl působiti na vůli vládnoucích, kteří tuto válku chtěli, jimiž by je mohl donutiti, aby se podřídili mírovým snahám Internacionály. Netřeba se klamatí a přeceňovati síly. Stará Internacionála neměla ve své ruce prostředků k zabránění válce, mimo varování všech, že se neodvratně blíží, neměla nijakého vlivu na události. Jejich láska k míru omlouvá i omyl některých horkokrevných jedinců, kteří přeceňujíce své organisace a své revoluční prostředky, domnívali se, že Internacionála zmůže i tento úkol — útěchou budiž jim v jich zklamání, že jsou naprosto nevinní na tom, co se děje před jich zraky.

Z poznání své bezmocnosti musí sobě vzíti naučení o mezích moci každé mezinárodní dělnické organisace, která nemá jiných zbraní, než mírumilovné nadšení svých členů. Jest jisto, že stará Internacionála se spokojila řízením a kontrolou denního zápasu jednotlivých v ní spojených socialistických stran, většinou mzdovými boji se vyčerpávajícího. Vysílena bojem v dílnách a na trzích práce, v obcích a parlamentech, neměla časů ani sil na obrovské úkoly mezinárodní politiky. Povinnost postavití doma dostatečnou odborovou a politickou organizaci, bránila většině vůdců, aby si získali správné informace o poměrech v sousedních zemích. Osudy československé sociálně demokratické strany na fóru mezinárodních kongresů socialistických jsou dokladem obtíží, které jsou spojeny se spravedlivým a všechny uspokojujícím řešením četných velikých mezinárodních otázek, které přivodily válku a ukazují na nemožnost jich pochopení, neřku-li smírného rozřešení mocí mezi-

národního socialistického proletariátu. Poslanec Renner, jedna z nejjasnějších dnes hlav německé sociální demokracie rakouské, napsal správně, že žádný odborář neodvážil by se s takovou výzbrojí vyhrátí mzdový spor v malé zemi, jakou měla Internacionála proti imperialismu a militarismu celého světa před válkou: občasně mezinárodní kongresy a registratura sekretariátu v Bruselu.

Kdo by chtěl s touto výzbrojí zastavit světovou válku, nejsilnější dosud v dějinách známou formu organisovaného násilí, mobilisující stejně lidi jako věci, stroje a stavy duše, je naivní děcko nebo šílenec. Ať pohlédne za kulisy příprav k této válce jen v jediném průmyslovém odvětví jediné země a zatají se mu ohromením dech. Tu nezmůže nic řada neorganisovaných kazatelů míru, ať jest jich přesvědčení sebe vášnivějšími slovy hlášáno. Jediným naučením čtyř válečných let musí býti poznání, že budoucí Internacionála bude zcela jinou a novou organisací, zcela novou formou kolektivistické moci, má-li vážně s ní býti ve světě počítáno, má-li působiti na kroky dějinného vývoje měšťáckého světa podnikatelského, objímajícího celý obydlený svět a vyzbrojeného všemi vymoženostmi lidského intelektu a chce-li na něm postupně vynutiti hospodářskou svobodu tříd a národů.

Tato válka jest jen kapitolou nekonečného lidského válčení a nemůže býti proto náhle a pro vždy odstraněna. »Nebojují války kterákoliv zvířata, leč dravci toliko; ani ti pak nebojují mezi sebou, nýbrž s hovady různého rodu; a bojují svými zbraněmi, ne jako my stroji vymyšlenými dábelským uměním; ani zase z leckterých příčin, nýbrž pro plod nebo o krmí; naše pak války pocházejí

68

namnoze buď ze ctižádosti nebo z hněvu nebo z li-
bosti, neboli z podobného ducha neduhu. Naposle-
dy nevystrojují se na vespolnou záhubu po tolika
tisících se hloučíce jako my již.« Tak charakterisuje
učitel národů, Komenský, válečnou náklonnost lid-
skou a odhaluje nejhlubší kořeny těžce vyplnitel-
ného válečnictví lidského, které mnohý karatel
bezmocnosti Internacionály vůči světové válce ne-
uvážil. Nemůže-li a nechce-li Internacionála práce
vyzbroití se barbarskými zbraněmi válčících vojsk,
nesmí se omezit na slova a ideje, ale musí nej-
vyšší dosažitelné poznání poměrů postavit do slu-
žeb své snahy o smíření protiv, aby se mohla stát
mocným faktorem mírových jednání, jakým je
římsko-katolická církev, přes dlouhý úpadek ně-
kdejší své moci.

Internacionála práce musí se časem stát moc-
ným faktorem v zabránění válek, musí se stát váž-
nou autoritou, jakousi církví moderní doby, nábo-
ženstvím technické kultury, které musí nastoupit
na místo starých pozitivních náboženství. Sociali-
stický proletariát musí se stát z organizace pro
uspořádání výrobních a pracovních podmínek jed-
né třídy, institucí, která postaví práci *všech tříd,
celého lidstva*, na zcela nový základ, která bude
pracovat k odhmotnění a zduchovění ba i zbož-
štění vši práce lidské. Musí učinit práci součástí
náboženského kultu lidstva a jím nahradit přežilá
náboženství. Každá práce, která znamená tvoření
nějakých všem prospěšných nových hodnot, je sva-
tá a proto mezinárodní socialismus, jako organizace
všech pracujících, může být náboženstvím lidstva
dvacátého věku. Silvio Perozzi ukazuje správně, že
socialismus má charakter vlastní každému nábožen-

ství, víru v možnost absolutního štěstí každého jedince, v potření vši chudoby *praci*. Podstatou svou je socialismus dědictvím křesťanství, z něhož mnohé vlastnosti přejal. Tak pojetí o sjednocení všech lidských ras, svobodu hospodaření, absolutní důvěru v konečný definitivní triumf svůj nad všemi ostatními náboženstvími, soucít s utrpením chudých.

Socialismus může tím spíše nahraditi náboženství v době, kdy vrcholí kulturní vývoj všech příslušníků náboženství, různých vyznání, v jednotné touze po novém, čistě kulturním náboženství, čistě ideovém a etickém, které překlene všechny náboženské, sociální a kulturní rozdíly dnešního lidstva. Kulturní vývoj vyvolal potřebu jistého širšího společenství pracujícího lidstva, než byly dosavadní církve, společenství daleko účinnějšího než veškerá dosavadní pozitivní náboženství. Tomuto širšímu a hlubšímu společenství odpovídá mezinárodní církev pracujících, která převezme z pozitivních náboženství všecko co může přetrvati jejich nynější rozvrat, speciálně *ideu všelidského společenství v práci*, jako podmínku všeho dalšího kulturního sblížení národů a ras; snahu o povýšení lidstva, jeho zlidštění ze stavu zvířecího k vyššímu typu, dosažené osvobozenou prací. Musí podporovat vývoj skrytých kulturních schopností všech národů, objevovati nové energie jejich ladem ležící, podporovati a spojovati všechny jejich snahy k vzájemnému sblížení a porozumění, pracovati pomalu ku pokojné harmonii lidstva v celém světě.

Dle mého soudu nesmí z křesťanství převzítí a musí nadobro odložití netečnost k veškeré intelektuelní činnosti, ať vědecké nebo technické, která sice neodpovídá náboženské víře katolické, ale mu-

sí jediné vyznačovati socialismus jako náboženskou víru moderního racionalismu. Musí se konstituovati v Internacionále práce jako církev nejvyšší dosažitelné politické a hospodářské moci a musí k tomu cíli vzítí do svých služeb veškeré vědy a techniky, které lidský intelekt poznal a lidské srdce oteplilo. Chce-li socialismus zasáhnouti hlouběji do společnosti lidské a mítí podstatný vliv na její přerorganisování, musí se zbaviti hlavně svého teoretického, registrujícího charakteru a musí prakticky zasahovati do všech otázek, zahlubati se do všech problémů organisace i techniky lidské práce a lidského soužití všech pracujících.

Musí nastoupiti na místo křesťanství, jehož Bůh je taktéž zbožněným lidským intelektem, potřebujícím ochrany proti přírodním silám a má mnoho společného s bohem církve práce, jakýmsi Nejvyšším Inženýrem, tvůrcem a konstrukterem světa, který z dlouhé chvíle ho stvořil, ponechávaje lidem jeho další zdokonalení. Je to Bůh stvořený k obrazu inženýra, snažícího se ovládnouti veškeré přírodní síly, zbožňujícího hrdý zákon rozumu a vnučujícího zákon tohoto svého intelektu celé přírodě kolem sebe, *vyjímaje své duše*.

Věda pěstovaná v církvi socialistické není vědou pro vědu pěstěnou, není to idolatrie vědy, neboť činí vědu služebnou nejvšednější a nejvšeobecnější potřebě lidské, práci. Církvi práce jde o nejúčelnější pěstování nejpraktičtějších věd technických, o opření a ochranu výsledků jí podporovaných badatelů politickou mocí největší a nejsilnější organisované třídy společenské, proletariátu, dělníků rukou i hlavou, jest to pokus o uskutečnění největších idejí lidstva drobnou prací milionů.

Bez drobné práce, bez přesně rozvrženého programu úkolů všech členů organisace, nedodělá se žádná velká idea úspěchu. Nestačí sebe vyšší myšlenka o tom, jak učiniti lidstvo šťastným. Sebe nadšenější horování je zastíráním nepracovitosti. Církev práce nechce proto věřících nadšených učeníím jejím, ale daleko nadšenějších pracovníků, jichž popudem k práci je právě velká náboženská myšlenka. Věřící církve práce nutno neustále vychovávatí ku větší a účelnější pracovitosti, důslednosti a tuhosti ve sledování vůdčích idejí práce. V takové církvi je teprve potřebná moc, otrásající světem až do základů.

V polovici XVII. století vyšla v Belgii kniha, jejíž autor ani tiskař nebyli udáni; kniha ta nesla název: »O nápravě věcí lidských porada obecná k pokolení lidskému mimo jiné pak k mužům v Evropě učeným, pobožným a mocným«. Autorem knihy určen Jan Amos Komenský, který v ní vyzývá lidstvo, aby se sjednotilo k vystavění nového chrámu Šalamounova, pravzoru spravedlnosti a lásky, kde by národové zapomněli na svá zášti, sekty na svoji nenávisť, školy na svoji marnost a prováděli spolu dílo nekonečného pokroku a míru, který tvůrce světa ukládá svému stvoření.«

Ve chrámu Šalamounově by se lidstvo usnášelo před očima Božíma pobožně, jak by pracovali všichni lidé za jediným cílem spásy pokolení lidského, kterak by svět zbavili stranictví a růzností, násilí a zlovůle a jak by všechny svedli k prosté snaze o spasení všech po všech stránkách a přivedení všeobecného míru.

Roku 1717 sestavil slavný theolog Jakub Andersen stanovy svobodných zednářů a přijal

jich hlavní zásady z knihy Komenského, zvané stručně Panergesia. Obnovená jednota bratrská, jak ji založil hrabě Zinzendorf v německém Ochranově, měla taktéž zásady Komenského na svém štítě a přála si stejně jako svobodní zednáři, aby učiněn byl konec odvěkým návykům nesnášlivosti a fanatismu. Komenského »Chrám Šalamounův« byl navržen jako výsledek všech jeho vědeckých, výchovatelských a náboženských snažení, v něm býti měly dovršeny a zceleny všechny vědomosti největšího pansofa.

Na společné konferenci odborových organizací dělnické strany anglické v Nottinghamu usneseno r. 1917, tedy dvě stě let po Anderse-
novi, aby opatřen byl obnos na zřízení Chrámu práce, ve kterém by se konaly schůze mezinárodních delegátů organizací dělnických.

Chrámem práce má býti položen základ k mezinárodní politice dělnické internacionály po válce. Jako palác míru v Haagu sloužiti má smíření různých zájmů kapitalistických států, které zplodily válku, tak má Chrám práce přinésti čest práci, jako základu věčného míru lidstva.

Jediné, co má býti v budoucnosti ctěno, jako ctí se dnes majetek, co má být nejvyšší mocí tohoto světa, *bude práce tělesná a duševní*, jejíž realizací je všechno, co nás v životě obklopuje, a která je nejvyšší objektivisací lidských bytostí, lidských duší.

Všeobecná pracovní povinnost je prvním důsledkem této revoluce. Povinnost každého zdravého člověka, pracovati na společných cílech světo-

vého hospodářství, spojuje život a práci v původní, nerozdílnou jednotu a mění do základů tvářnost dnešního kapitalistického světa, kde jedni těžce pracují, umožňující tím sladkou zahálku druhých, silných jedinců. Všeobecná pracovní povinnost je první podmínkou dalšího rozvoje lidské kultury.

Chrám práce má být střediskem této nové kultury a civilisace, nové socialistické církve náboženství práce.

V Chrámu práce nechtěl bych viděti jediné shromaždiště zástupců demokracií všech národů a států, ale hlavně středisko mírové činnosti lidstva a současně středisko vědeckého badání ve službách odstranění národních a mezinárodních nedorozumění, zvýšení blahobytu a štěstí lidského, místo mobilisace všech intelektuelních pracovníků lidských ve službách všeho lidstva.

Podobně jako nesčetné speciální ústavy vědecké, založené státy pro různé účely, zvláště pro vědy válečně technické, musí ústav přičleněný ku Chrámu práce zavázati si na celý život nejlepší vědecké badatele světa, kteří by za podpory Internacionály urychlovali svým badáním vývoj přirodně vědeckých a technických pomůcek zlidštění člověka, zavedení »světla a pravdy, míru a pokoje i tedy pravé jakési blaženosti všemu ostatnímu světu cestami i způsoby širými a v Bohu mocnými«. (Komenský.)

Hlavním oborem jeho studia byla by práce a život pracovníků. Na mírovém kongresu, následujícím po této válce, budou hráti otázky hospodářské daleko větší roli, než politické.

Dnes ovládá se země a lid daleko lépe obchodními smlouvami než anexemi; cly, smlouvami o měně a surovinách lépe než vojskem. Po válce, v níž se jedná o rozdělení hospodářské moci, bude následovati mírová smlouva, mluvící o clu, dopravě, surovinách, ochraně dělnictva. Otázky pracovního trhu a ochrany práce mají takový význam pro národní hospodářství jako škody války. Pakli jsme měli před válkou mezinárodní ochranu dělnictva, musíme mítí tím spíše po válce mezinárodní sociální politiku, mezinárodní ochranu práce, která bude stejně zatěžovati a vázati všechny země ochranným zákonodárstvím, ale postupujícím rychleji, aby dělnictvo, přející sobě raději národní ochrany, nalezlo v mezinárodní ochraně silný doplněk.

Chrám práce převzal by též rozvoj mezinárodní ochrany práce a pokračoval by v dosavadní práci. Roku 1906 byly uzavřeny mezinárodní smlouvy o užívání bílého fosforu ve výrobě zápalek, o průmyslové noční práci žen. Mezi Itálií a Rakouskem uzavřena dohoda o sociálním pojišťování.

Před samou válkou připravovaly se mezinárodní smlouvy o zákazu noční práce mladistvých dělníků a o desetihodinné maximální pracovní době žen.

Mezinárodní spolek pro zákonnou ochranu dělníka pracoval na ochraně dítěte a domácí práce, o úpravě pracovní doby v nepřetržitých výroбах, jakož i o užívání jedů v průmyslové výrobě.

Mezinárodní úřad práce v Bazileji, který by se mohl připojiti ke Chrámu práce, musil by

podrobně vyšetřiti poměry ve všech průmyslových zemích, aby urychlil mezinárodní řešení všech otázek ochrany dělnictva se týkajících. Jde o volné stěhování se dělnictva, o sociální pojišťování pracovní doby, hygienu práce, ochranu dělníc a dětí, pracujících, o organizaci práce a jiná zákonodárná ustanovení na ochranu práce.

Slabá vůle vlád, použití mírového kongresu k řešení sociálně politických otázek a mírovou smlouvou dosáhnouti zlepšení ochrany dělnictva, musí býti důvodem a cílem účasti mezinárodního proletariátu na tomto kongresu. Chrám práce je nejpovolnějším střediskem pro založení mezinárodní ochrany práce úspěšně prováděné na základě studia života dělníků hlavou i rukou, schopností pracovních, a přidělení práce každému dle jeho zvláštních nadání a přání, za jediným cílem, aby práce nabyla onoho původního rázu doby předhistorické, doby všehojnosti, kdy byla více hrou než námahou, aby byla osvobozena a přinesla sebeurčení všem pracujícím, aby zavedli sobě samosprávu své práce. Speciální studium dějin práce lidské a techniky pracovní v Chrámu práce přispělo by nemálo k urychlení toho osvobození práce lidstva mezinárodním ochranným zákonodárstvím.

V Chrámu práce shromažďovali by se nejlepší zástupci lidského pokolení všech národů, aby se tu radili o »spáse pokolení lidského«, radovali se z osvobozené práce od ponížení a útlaků a z plodů toho osvobození, pokroků badatelů všech národů, kteří by na těchto církev-

ních sněmech či vědeckých kongresech podávali zprávy o svém působení a nejdůležitějších pokrocích své práce pro lidstvo.

Financování Chrámu práce, jako největší světové vědecké a náboženské organisace, nebude dělati po válce obtíží, když již dnes mezinárodní socialistický proletariát má ve většině, a mohl by míti ve všech vládách své zastoupení.

Vedle příspěvků všech odborově a politicky organisovaných členů církve bude každý stát financovati v první řadě pracovníky své z fondů ministerstva národní osvěty a vyučování, ministerstva veřejných prací a sociální péče. Z církevního majetku zrušených náboženství bude plynouti další značný finanční příděl Chrámu práce, jako jedinému středisku všech dobrovolně odstoupivších věřících starých církví.

Aby se zamezila přílišná ochota ke hmotné podpoře, nepoměrná upřímnosti pro tendence ústavu, bylo by uveřejňování každé práce odvislé od přijetí akademie všech pracovníků tohoto velikého mezinárodního ústavu kolem Chrámu práce. Podporu pracovníků, příslušných malým, nesvobodným národům, vezme si na starost vláda, která podporuje ústav v přímém poměru k upřímnosti pro zásady jím sledované a více než spotřebují její příslušníci.

Troje odmítnutí práce vylučuje pracovníka z ústavu, aby krytí prací škodlivých, t. j. stranických tendencí, neslouživších osvobození práce, světovým jménem ústavu, bylo vyloučeno. Ústav bude se zaměstnávatí výhradně vědeckým studiem práce a techniky pracovní, napomáhající mírnému soužití lidí a národů. Vá-

lečná technika je samozřejmě vyloučena, vyjímajíc práce, směřující ke zmírnění válečného nebezpečí a válečných útrap. Přípuštěny jsou práce k technickému znemožnění války, dále lékařství za války a po válce, jakož i úprava přechodního hospodářství po válce, včetně práce válečných poškozců a výroby protéz.

Celé lidstvo stane se činností této obrovské mezinárodní vědecko-náboženské organisace, jejímž střediskem je Chrám práce, pánem přírody. Práce vykonaná parou a elektřinou, jakož všemi ostatními přírodními silami, tisíckrát větší a vydatnější než práce lidských rukou, práce veškerých, lidským důmyslem sestrojených strojů, spolu s pracujícími zvířaty, musí sloužiti a pracovati výhradně ve službách všech lidí a vyráběti netušenou hojnost všem užitečných potřeb, jež jsou pro život celého lidstva nutny, nebo které ho činí krásnějším a žitelnějším, jako to činí dnes luxusní potřeby se životem boháčů.

Nesmírné poklady ducha vynálezců soustředěných kolem Chrámu práce musí se obracet přímo na zlepšení osudu nejširších a nejbídnějších mas lidu. Dělník především musí dostati vedle plného výtěžku své práce i spravedlivý podíl na práci vykonané přírodními silami, lidstvem zotročenými, určitý na něho připadající podíl černých otroků, kteří netrpí, když pracují za něho, tvoříce světlo a teplo i pokrm pro jeho život a ušetřující mu utrpení vši bezduché práce.

Chudoba musí vymizeti prací tisícových strojů, které všechny musí pracovati pro blaho a štěstí lidstva, jemuž náleží energie je pohánějící.

Příroda, která ztratila technikou většinu své hrůzy, musí být živitelkou celého lidstva. Jedině před ní musí se vděčné lidstvo sklánět, před Bohem stvořeným k obrazu svobodně pracujícího a duši zvelebujícího člověka, pracujícího na přizpůsobení přírodních sil duši zlidštěného zvířete.

Nikoliv v prachu váletí se před zlatým telem kapitálu, zbožňovati cizí stroje, napájené krví, jako pohanské modly. »Nikdo nesmí být vykořisťován, ale každému se musí dostat plného výtěžku jeho práce. Práce sil přírodních musí být rovnoměrně rozdělena ve prospěch všech lidí. Celá společnost musí být majitelem všech strojů.« (Bedř. Adler.) Nikdo nesmí mít práva, vykořisťovati přírodu a člověka v ní pro svůj soukromý prospěch. Každý člověk je nejvyšším účelem *svého* života a nikoliv prostředkem nebo věcí života cizího.

To jsou přikázání nového náboženství ve formulaci různých proroků jeho, náboženství mezinárodní, socialistické církve práce, to jsou úkoly Nové Internacionály práce, proletariátu sdruženého kolem Chrámu práce.

Ve vážné chvíli světových dějin vystupuje se svým *positivním návrhem*, který je připomenutím, opakováním cizích myšlenek ve zcela nové, moderní, konkrétní formě.

V době, kdy se lidstvo snaží o rozřešení sociálních problémů a základních životních otázek svého dalšího bytí nikoliv v klidu laboratoří, studoven a dílen, ale s nejrůznějšími zbraněmi v ruce na nekonečných bojištích celého světa, vraždou a pleněním, kdy je lidstvo při-

nuceno umíratí za ideály, které jsou tolik vzdáleny jeho vlastních, kdy tichá vědecká práce pro tyto jeho ideály ustupuje skromně brutálnímu násilí, které ji zapřahuje před svůj vůz, vyzvedám myšlenku největšího učitele národů Jana Amosa Komenského, myšlenku stavby velikého Chrámu Šalamounova, myšlenku mezinárodního zednářstva, jako dědice Jednoty Českých Bratří, stavícího Chrám Práce v duších.

Až dozní hřmění děl a rozplyne se ve větru kouř střelného prachu, bude první myšlenkou probouzejících se synů lidských matek, odhazujících zkrvavené zbraně své: spása pokolení lidského. Ta zjedná si pak sama sluchu všech vlastní vahou veliké a jediné nezbytnosti dalšího života na zemi a postaví společně

C H R Á M P R Á C E ,

nikoliv v duších lidských, ale na zemi prací lidských dlaní a mozků pro blaho všech trpících duší lidských.

Doslov římského poutníka

Kde má býti postaveno středisko nejvyšší a největší budoucí organizace lidstva, dosažené po tisíciletých bojích?

Kde má státi Chrám Spásy Lidstva?

Odpovídám zcela rozhodně: v Římě!

Řím! Srdce moje bije při pouhém jménu zrychleným tempem, myšlenky se řítí nespočteny mozkem, minulost, přítomnost a budoucnost se sváří ve výhni těchto vřelých proudů myšlenkových v jediný pocit neznámé síly, pramenící snad u vědomí zdolaných záhad životních, snad u vědomí dosažené již vlády lidstva nad celým světem a nad jeho poklady a snad u vědomí příslušnosti každého člověka k tomu nekonečnému proudu milionů, tvořících lidstvo a jeho kulturu, jejíž celé dějiny řídí jediné ta vroucí touha po velikém množství podobných chvílí vystupňovaného pocitu dosaženého cíle své práce — jediný patrný účel života všech rozumných lidí.

Řím! Nejrozumnější národové zde bojovali po dva tisíce pět set let na život a na smrt, nejvzdálenější kultury a vyznání zde měřila svoje síly a slavila svá největší vítězství. Město, jehož pouhé jméno jako magický symbol svatého ohně věčně neukožené lidské touhy — je věčnou písní lidského snažení, jehož dějiny jsou největší a nejtragičtější básní lidstva.

Není místa na celé zeměkouli, kde by stopy lidského ducha, význam lidského konání na je-

diném místě byl tak dokonale koncentrován v celém svém přímo geologickém zvrstvení, jako v Římě. Činy a myšlenky, tvořící lidskou kulturu, již podrobil si člověk zemi a dal jí pravý význam, tato nesmírná suma ideálních hodnot, kterou nelze ani číslly vyjádřiti, mluví v těchto místech řečí důraznější, než kdekoliv jinde. Zde není místečka, není kamene ve zříceninách paláců a chrámů, který by nebyl potřísněn krví obětí zločinů, jakých je schopen jen člověk, zrafinovaný kulturou a není statku, vyšlého z lidské ruky, který by tu nebyl uchován ve své nejdokonalejší formě uměleckého veledíla.

Žádné město, žádný kus zeměkoule nezaměstnával fantasií evropského lidstva tou měrou jako Řím. Po staletí byl cílem vši touhy, byl básníkům městem Slunce, milionům poutníků cílem spásy a osvobození z hříchů a nade všechna díla lidského ducha vyznačuje se rysem vši velikosti: nutno se k němu stále vraceti, neboť přináší stále novou látku duši a fantasií, povzbuzuje k přemýšlení, láká a dráždí nejvyšší krásou díla lidského a božského.

Není opravdu vhodnějšího střediska pro velikou organisaci pracujícího lidstva mimo město, které kdysi bylo střediskem největší světové říše římské, které po věky bylo a je dosud sídlem hlavy největší a nejrozsáhlejší i nejmocnější organisace duší, vytvořené lidskou silou, papežství, místo vzniku, kolébka císařů a papežů, sídlo největších a nejslavnějších umělců a vědců, matka věd a umění, mající dějiny, jež souvisí s dějinami všech říší a měst celého světa.

Kde jinde možno naléztí Chrám práce, než

v tomto městě chrámů, které i v rukou papeže zůstalo pro Mazziniho chrámem člověčenstva, snem jeho mlátí, plodnou představou duševního pojmání, úhelným kamenem rozumové stavby, náboženstvím jeho duše? Jak by vším tím nemělo býti svobodnému lidstvu?

Kde naleznete důstojnější shromaždiště pro zástupce světové demokracie, než pod kopulí basiliky sv. Petra, největšího chrámu křesťanstva, který pojme 80.000 lidí, na místě tolika církevních sněmů, odkud jedinec často ovládal neomylně celý svět s nejmocnějšími jeho vládci?

Kde máte uzavřené místo, na němž můžete mluvit k statisícům, než kolem obelisků Slunce na náměstí sv. Petra, obklopeném polokruhy sloupů řadí Berniniho arkád. Kde naleznete jinde připravené budovy pro tisíce vědeckých laboratorí k historickému, filosofickému, fyziologickému, psychologickému, paedagogickému, sociologickému, hospodářskému a technickému probádání tisícových otázek, souvisících s lidskou prací a její organizací, k vykonání statisíců pokusů pracovních, k zařízení vzorných dílen a pro vše, co podmiňuje správnou organizaci pracujícího lidstva jménem jeho práce, než je Vatikán s jeho dvěma tisíci velikými a světlými pokoji, dvaadvaceti nádvořími, 26 hlavními schodišti, 22 velikými sály a dvěma nádhernými kaplemi, obklopený překrásnou rozsáhlou zahradou! Kde naleznete vyššího použití pro tento ladem ležící největší palác světa, než ve službách spásy pracujícího lidstva? Jakému účelu by papež dobrovolně postoupil své panství, ne-li církvi, která přejímá tolik z jeho upadají-

cího náboženství?

Jako Mazzini volal národy Evropy jménem náboženství lidstva k dobytí Říma, tak nutno lidstvu vymoci práci Vatikán pro jeho budoucí církev práce.

»Chcete, aby vaši spoluobčané stali se svobodnými?« táže se Mazzini. A odpovídá:

»Začněte jim vštěpovati hluboký smysl vlastní důstojnosti, vlastní nedotknutelnosti, vlastní moci!«

Jménem jejich svobodné práce.

»Prohlašte slovy, jimž lid rozumí, mravní zásady, které mají státí v čele znovuzrozeného lidstva!«

Tou zásadou je mi samospráva práce, právo a povinnost radostné práce.

»Náboženství jest sankcí oněch práv, oněch povinností, oněch zásad.«

Náboženstvím tím je Práce.

A jeho hlasatelem? Tím je církev pracujícího lidstva, *pevně organisovaná svobodná práce lidská ve světovou demokracii* seskupenou kolem Chrámu Práce.

V patě kopule sv. Petra čteme obrovskými, mosaikovými písmeny tento latinský nápis: Ty jsi Petr (skála) a na skále zřídím církev svou a Tobě dám klíče království Nebeského.

Práce, v níž viděl již Lassalle skálu, jest základní kámen příští, mezinárodní demokracie pracujícího lidstva, ta zřídí teprve církev otvírající království boží na zemi a v ruce pracujících dělníků, stejně prostých jako chudý rybář galilejský, budou dány klíče jeho.

Dělník, toť Spasitel lidstva, hlasatel nového

křesťanství, jež brány pekelné nepřemohou: *Náboženství Práce.*

Prací bude spasen svět!

Dělník vrátí také egyptský obelisk, stojící před Chrámem práce, Slunci, velikému prameni všech energií a všech lidských pracovních schopností, jemuž byl faraonem původně zasvěcen. *Bude to obelisk Práce.*

·)(II)(·

EGYPTSKÝ OBELISK

Zlomek cestopisu techníkova.

JANU SVOBODOVI

1917

Uveřejněn v »Červnu«, ročník 1918, srpen—září.

Nelze sobě představití většího překvapení pro poutníka, který po prvé vstoupí branou Sant Angelo z Borga na Svatopetrské náměstí v Římě, tvořící jakousi obrovskou předsíň největšího chrámu křesťanského. Není mnoho pohledů na světě, které by obrovským dojmem na prostého diváka předčily pohled na tuto »rotundu«, vroubenou arkádami čtyřřadého sloupoví, ve dvou polokruzích, spojených fačadou chrámu s jeho nebetyčnou kopulí. Náměstí zdobí dvě mohutné fontány podobné vodopádům a mezi nimi ve středu stojí jako věž vysoký jehlovitý, rudý obelisk egyptskými hieroglyfy pokrytý, se zlatým křížem na vrcholu.

Jako technický román zní historie tohoto žulového, z jednoho kusu tesaného jehlanu a není zajímavějšího kulturního dokumentu nad srovnání osudů jeho v různých dobách a tím získaných stupňů vývoje inženýrské techniky a osvobozené jí lidské práce i jejího úkolu ve světě.

Egyptský král Sesostis zasvětil rudý jehlan žulový bohu Slunce a postavil jej před jeho chrám; o výkonech egyptských stavitelů vypráví první kapitola jeho románu o dopravě a postavení podobných kolosálních staveb. Státisíce otroků egyptských faraonů pracovalo pod krvavými bičí v lozech na něm, stavěli silnici k jeho dopravě před chrám, nasypali mohutný, nakloněné ploše podobný násep, za pomoci něhož egyptští inženýři odkopáním půdy postavili obelisk na podstavec za přispění síly těchž tisíců otroků. Tolik energie a krve lidských dítek vynaloženo k oslavě krvavého faraona k realizaci jeho bizarního vrtochu a jeho úcty k Slunci. Kultura založená na práci otroků, zajatců z četných vítězných tažení egyptských imperiali-

stů, libovala si ve stavbě a dopravě podobných kolosálních staveb, o nichž v knihách Mojžíšových zachovaly se nám populární zprávy.

Císař Caligula přivezl jej pak jako kořist své egyptské výpravy do Říma a postavil jej uprostřed svého velikého cirku. Převezení do Říma umožněno jen pověstnou marnotratností caesarovou, jehož výrok, že slušno býti buď hospodárným člověkem anebo císařem, zaznamenává Suetonius. »Při stavbách budov státních a letohrádků nedbal žádného rozumu a ničeho si nepřál tolik jako provést, co se pokládalo za nemožné. Proto stavěl hráze na bouřlivém a hlubokém moři, na jeho rozkaz vytesávány skály nejtvrďšího křemene, nasypáváním vyrovnány roviny s horami, rozkopáváním v rovinu proměňována temena hor — vše s rychlostí neuvěřitelnou, poněvadž průtah zaviněný byl trestán smrtí.« »Abych nemusil vypočítávati jednotlivosti,« končí Caligulův životopisec, »nesmírné bohatství a celé ony dva tisíce sedm set milionů sesterciů, císařem Tiberiem nastrádaných, rozplýval za celý jeden rok! Zápasem s živly, podobně jako jeho pověstný triumf nad oceánem, provedením nemožného, byl výkon převezení obrovského obelisku z Egypta do Říma pro Caligulu, uvážíme-li technické prostředky, které jeho vojínům byly tehdy k dispozici, svědectvím šílenství caesarského tyrana, realizovaného zotročenou prací milionů lidských paží na vrstvě velikášství egyptských budovatelů pyramidálních hrobů, obklopující jich obelisk.

Veškerá pustošení Říma barbary, kteří měnili v trosky město nádherných caesarských staveb a nešetřili ničeho v širém okruhu kolem obelisku, nedotkla se ho. Zůstal státi po staletí jako svědek ne-

obmezené moci milionů rukou, které na něm do té doby již byly zhmotněny, milionů nesvobodných dělníků egyptských a svobodnějších vojinů římských, pravý pomník lidské práce, vzbuzující úctu barbarů.

Nepozorován téměř stál pod jižním sluncem, uprostřed trosek Círku po celou dobu vlády uměnímilovných renesančních papežů, kteří přese všechny výkony svých stavitelů a třebaže měli k dispozici nejslavnější inženýry středověku, neodvážili se hnouti s obeliskem, zvaným tehdy Julia, nenalezli muže, který by se byl vedení této nemožné práce podjal.

Teprve papež Sixtus V., kdysi nejslavnější františkánský mnich italský, muž slovanského původu, umínil si přestěhovati obelisk před chrám sv. Petra, záměr, od něhož pro neproveditelnost upustilo tolik jeho předchůdců. Roku 1585 vyzval k práci všechny slavné učence, matematiky, architekty a jiné slavné muže celého křesťanského světa; zvláštní kongregace byla pověřena studiem všech došlých plánů ku provedení díla. Se všech stran křesťanstva přicházeli stavitelé, matematici a učenci a předkládali kongregaci plány a modely strojů, jmenovanému účelu sloužících. Neméně než 500 mužů ucházelo se nejdobrodružnějšími návrhy o vedení prací s přemístěním obelisku spojených. Velkovévoda toskánský poslal papeži svého nejlepšího stavitele Ammanatiho s výtečným doporučením. Když byl stavitel vše na místě ohledal, prosil papeže, aby mu dal rok na uvážení. Papež nebyl přítelem podobných odkladů a proto poslal rozvážného architekta s hrubým posměchem domů a dal sobě zavolati svého oblíbeného, mladého stavitele Fontanu.

Na současných podobiznách působí tento usměvavý stařec, sedící na trůnu Petrově, s dobromyslným pohledem zcela nevinně, jako by ani kuřeti nedovedl ublížiti, neřku-li podepsati tisíce ortelů smrti. Jenom v jím postaveném lateránském paláci visí obraz Sixta V., svědčící poněkud o jeho pravé povaze, která mu vynesla názvu »il terribile«, hrozný.

Pronikavý pohled, rty ostře sevřené, nezlomná vůle a energie zračí se v tazích syna ilyrských sedláků, uprchších před Turky k Adrii. Nejcharakterističtější vlastností tváře jest ohromný, dolů se šířící nos, sahající až k hornímu rtu a ovládající tvář. Něco sfingovitě záhadného je v těchto tazích, výbušná, násilnická povaha zírá z nich, která za dlouholetým mlčením skrývá své caesarské plány a myšlenky.

Největší vášní Sixta V. byly stavby. Nejvíce zaměstnával lombardského mladíka, architekta Dominika Fontanu, člověka bez zvláštního tvůrčího nadání, plnícího pouze svědomitě rozkazy svého všemocného pána. Na lateránském obraze papežově je v horním levém rohu poodhrnuta záclona a viděti tu pohled na Chrám sv. Petra s obeliskem v popředí. Jest ještě jiný obraz, kde papež, obklopen všemi stavbami, které za své vlády provedl: kapli S. Maria Maggiore, lateránským palácem, mostem Sixtovým a šesti chrámy a obelisky. Mezi všemi antickými sloupy a obelisky, které dal ale postavit i sochami světců i kříži opatřiti, nejslavnějším, jako technický výkon, zůstává postavení obelisku Julia na náměstí Svatopetrském stavitelem Fontanem.

Dominik Fontana, papežův oblíbený stavitel,

předložil komisi dřevěný model, na němž visel malý olověný obelisk, který pomocí kladek a rumpálů bylo možno bez valných obtíží zvedati. Jelikož ale učeným členům kongregace nebyl návrh zcela pochopitelným, učinil Fontana pokus s menším obeliskem, ležícím někde v troskách starého Říma. Pokus ten se podařil, s neobyčejnou snadností postavil architekt těžký kámen. Ale jméno stavitele nebylo dosti slavné, a to vadilo kongregaci, takže přijavši plán Fontanův, pověřila jiného, slavnějšího stavitele jeho provedením. Tím ovšem nebyl navrhovatel spokojen. Došel si osobně k papeži a podařilo se mu snadno bystrého papeže přesvědčiti, že vynálezce stroje jest nejpovolanějším vládcem nad ním a že dovedl-li udělati plán, bude tím spíše umětí jej uskutečniti. Tak pověřen Dominik Fontana vedením celého podniku. Jeho vlastní vyličení provedené přestavby obelisku se nám zachovalo a je vysoce zajímavou kapitolou — ještě ne poslední — zmíněného románu obelisku, takže láká k podrobnějšímu vypravování.

Nejprve dal položití Fontana základy pro podstavec na náměstí sv. Petra a jelikož se mu půda nezdála dosti pevnou, dal zarážeti do základu silné kůly. Na to uvedl v činnost všechny zámečníky, kováře, tesaře a řemeslníky celého Říma, aby zhotovili potřebné kleště, železné tyče, kování a nástroje všeho druhu. Zatím došly z lesů u Mettuna veliké kmeny, takových rozměrů, že každý z nich bylo nutno dovéztí sedmi páry buvolů; z Terracina došly jiné, z jilmů řezané fošny, a ze San Severa dubové hřídele pro rumpály; veškeré potřeby nejvybranější jakostí a nejvyšší pevností.

Aby obelisk s podstavce mohl vyzvednouti a po-

ložiti, dal Fontana rozbourati celou řadu domů, aby rozšířil místo, příliš úzké pro jeho práci, prolomil zdivo blízké sakristie sv. Petra, aby i na druhé straně obelisku mohl postavit několik rumpálů.

Po té pokryl půdu kolem podstavce, příliš povolnou, dvojitou podlahou z uměle splátovaných trámů a na této podlaze postavil teprve osm sloupů lešení, v němž se měl obelisk, lany uvázaný, pohybovatí nahoru a dolů. Každý z těchto sloupů byl složen z několika trámů, měřil v objemu 18 palem a výška jeho byla 123 palem, po délce byly trámy dovedně spojeny a železnými kruhy ztuženy. Každý sloup opřen byl silnou vzpěrou a všechny vzájemně ještě čtenými příčnými trámcí a železnými svorami utuženy v nerozborný celek, mající odolati nesmírnému břemenu.

Aby obelisk nebyl poškozen, byl nejprve obalen dvojitou rohoží a poté obložen silnými fošnamí. Na ně upevněny teprve silné železné obruče a tyče, v sebe zapadající a tvořící železnou síť kolem všech čtyř stran obelisku, v jeho brnění nesmírně těžkého. Celou tíhu mělo 40 rumpálů, hnaných lidmi a koňmi, vyzvednouti za přispění pěti, 70 palem dlouhých sochorů.

Podobné, nikdy před tím nevidané přípravy napínaly přirozeně zvědavost římského obyvatelstva. Nejen z Říma, ale z nejvzdálenějších krajů Italie proudili diváci, aby viděli, co se bude prováděti za pomoci tohoto lesa trámů, této změti lan, rumpálů, kleští a sochorů. Aby zavedl mezi diváky pořádek, nařídil »hrozný« papež trest smrti za každé rušení práce, ať přístupem do ohraničeného a pro dělníky vykázaného místa, ať jen promluvením nebo sebe menším hlukem či zakašláním v době uvedení

strojů do pohybu. Dne 30. dubna r. 1586 jako první do ohrady vstoupil setník stráže s dráby a katem, který před započítím práce postavil poblíže lešení — šibenici. Za vlády Sixtovy nezmizely nikdy mrtvoly oběšenců s Andělského hradu a s hrobu Hadrianova, kterých tu vždy na deset volně hnílo i v největších červencových parnech. Oběšení bylo trestem za každý poklesek. Městem koloval rozhovor obou světců, stojících na Andělském mostě. »Proč máš pytel na zádech?« táže se svatý Pavel. »Chci opustiti město,« odvětil svatý Petr, »mohli by mne oběsiti za to, že jsem usekl ucho Malchusovi.«

To byla nálada doby. Nesmí nikdo proto diviti se postavení šibenice i při podobném technickém podniku a dokonce nesmí nikoho překvapiti, že Sixtus V. ujistil i svého stavitele, žádajícího ho před započítím práce o papežské požehnání, že přes svoji náklonnost musí ho varovati před prováděním díla, jehož nezdar zaplatí ihned na místě svou hlavou. Pro ten případ ochránil se Fontana předem rozkazem, aby u všech bran na něho čekali koně, kteří by ho unesli před případným hněvem papežovým.

Za časného rána slouženy byly dvě slavnostní mše, všichni dělníci musili přijímati a přijavše papežovo požehnání, vešli ještě před východem slunce do ohrady, utvořené kolem lešení. V širém okruhu shromáždily se nesčetné davy diváků, všechny silnice a střechy domů byly přeplněny; veškerá šlechta, všichni kardinálové a preláti stáli u ohrady a za nimi švýcarští a ostatní papežští gardisté přihlíželi nezvyklému technickému divadlu.

Nejnapijatější očekávání zvyšoval pohled na šibenici, nikdo se neodvažoval vydechnouti...

Fontana nařídil, že na znamení trubky započne každý přidělenou práci; zazní-li zvonec na vrcholu lešení, musí každý ihned v práci ustatí.

Devět set dělníků a 75 koní očekávalo tato znamení. Zazněla trubka a okamžitě vše uvedeno v pohyb, lidé i koně, rumpály, kleště a sochory. Země se otřásala, lešení zaprašťelo, trámy se prohýbaly pod nesmírnou tíhou a obelisk, stojící v šikmé poloze, postavil se kolmo. Zvonek kázal zarazití. Záhy slyšeti nové znamení trubky a všechny živé i mrtvé stroje jsou v pohybu. Dvanáctkrát takto zatáhli a vždy klíny dřevěnými a železnými podložen obelisk, aby neklesl zpět. Konečně pozdvižen tolik, že mohly býti podsunuty sáně, na nichž měl býti dopraven obelisk s místa. Na znamení zdaru zazněla děla s Andělského hradu a dav uvolnil svému mlčení radostným jásotem. Práce prvního dne byla skončena.

Příští dny počato s přípravami k uložení obelisku na sáně; tento obtížný podnik vyžadoval mnoha opatrností. Dne 7. května bylo vše připraveno a i tato část práce se zdařila bez nehody. Ohromný sloup skláněl zvolna při každém zatažení strojů hlavu k zemi. Často bylo nutno zarazití a opřítí obelisk okovanými trámy, aby nespočívala veškerá tíha na napijatých lanech. Po uložení obelisku na sáně zbaven těžkého obložení, aby mohl býti snáze odsunut na místo před chrámem. Jelikož chrám sv. Petra stojí na tomtéž místě, kde stál Caligulův cirkus, nebyla vzdálenost značná, Za to ale se

96

svah skláněl značně k místu, kde měl býti obelisk postaven, a proto bylo třeba nasypatí vodorovnou silnici, hráz obloženou silnými trámy, s obou stran vzpěrami a příčkami ztužencu, po které neobyčejně rychle dotaženy sáně s drahocenným břemenem, za pomoci 4 rumpálů, až na konec rampy. Zde zůstal obelisk několik měsíců ležeti, jednak proto, že musel Fontana připravovati podstavce a lešení k postavení obelisku, ale také proto, že papež si přál odložití další práci do podzimu, aby dělníci nebyli při ní ohrožováni slunečním úpalem.

Celý podstavec převezen a po postavení zasypán dokola kolem hrází hlíny, která byla ve spojení s hrází, po které obelisk dovezen k podstavci.

Obelisk byl opět obložen svým brněním a železnou mříží a spojen kleštěmi a rumpály, které tentokráte měly býti taženy 800 lidmi a 140 koni.

Konečně 7. září bylo vše připraveno a celý Řím byl opět shromážděn na místě práce, v napiatém očekávání. Každý myslel, že je postavení obelisku mnohem snadnější než položení. A vše se zprvu znamenitě dařilo. Jedenapadesátkrátě táhly stroje a vždy zvedl se obelisk poněkud do výše. Konečně, když právě slunce zapadalo, při dvaapadesátém a posledním zatažení, nechtěla strašně napiatá lana dále táhnouti a bylo nejvyšší nebezpečí, že se přetrhnou a obelisk, téměř již postavený, že se překotí a rozbije, pochovav mnoho lidských životů v troskách lešení.

Ohromný dav lidu chvěje se bázlivým očekáváním hrůzy nejbližší vteřiny, všechna srdce zvýšeně tlukou, nikdo se neodváží vydechnouti, neboť již několikrát zaprašťelo v lanech. Tu přeruší ticho jasný hlas odvážlivce, nedbajícího hrozby smrti:

Aqua, aqua! Mogliete le corde! (Vodu, vodu! Navlhčete lano!)

Fontana v smrtelných úzkostech uposlechl rady neznámého muže, a hle, lana se stahují a kolos v několika minutách stojí kolmo a zpříma na svém podstavci.

Dav nedal se déle držeti, jásos všeobecný přelhušil i děla, vypálená na oslavu dne s Andělského hradu, oznamující papeži, že se odvážný čin plně zdařil. Egypťský obelisk byl na svém nynějším místě. Dělníci, opojeni radostí nad dílem, vzali mistra na ramena a za jáсотu a znění trub i kotlů nesli ho domů, razíce si cestu davy vracejících se diváků, kteří neustávali tleskatí a volati slávu Fontanovi. I papež byl radostně dojat, když uslyšel podobný jásos celého Říma a nemálo mu lichotilo, že odvážnému dílu jeho stavitele i triumfu jeho práce byl přítomen vyslanec krále francouzského, Jindřicha IV., jemuž úmyslně určil na ty dny první audienci.

Tak tváří v tvář dílu dvaceti nejslavnějších stavitelů, mezi nimiž jména Bramante, Rafael, Peruzzi, San Gallo, Michelangelo, Vignola a Bernini, které po tři staletí, za vlády třiceti papežů, stavěly statisíce dělníků, postaven obelisk starého faraona, který nejprve byl poctou Sluncí, pak římským bohům, a konečně, ozdoben křížem, zdobil předsíň největšího chrámu křesťanstva...

Fontana šťastně odstranil sáně s obeliskem, jakož i bednění, když za příčinou osazení byl jej ještě jednou pozvedl, aby mohli dělníci upravití bronzové nohy mezi podstavcem a obeliskem a zalítí jich čepy olovem. Jaká důvěra v mistra a jeho stroj musila naplňovati tyto odvážlivce, kteří klidně

pracovali pod obeliskem, visícím jim nad hlavou na pouhých lanech. Vyražením klínů postupně obelisk usazen na podstavci, načež lešení rozeseno, hlína kolem podstavce rozvezena a krásný rudý sloup stál volně uprostřed náměstí sv. Petra.

Pohanský obelisk řádně vysvěcen a za přítomnosti veškerého duchovenstva vatikánského opatřen za mnohých ceremonií na vrcholu zlatým křížem a tím uchráněn, podobně jako ostatní antické památky dnešního Říma, před zkázou.

To se stalo 27. září r. 1586.

Sixtus V. nezapomenul svému staviteli tohoto odvážného výkonu; když byl ho před tím tolik postrašil, odměnil ho tím štědřeji po provedení úkolu. Jmenoval ho rytířem zlaté ostruhy, povýšil ho do šlechtického stavu, dal mu deset míst v rytířském řádu sv. Panny Loretánské s roční pensí 2000 scudů, přenosných na jeho dědice, a mimo to daroval mu ještě 5000 zlatých scudů a veškeré při práci použité stroje a nástroje, jichž prodejem Fontana získal 20.000 scudů.

Sláva jména takto královsky odměněného stavitele byla i pro celou budoucnost zajištěna. Na rozkaz papežův vryto jeho jméno do podstavce obelisku a raženy mince k jeho počtě.

Výkon Dominika Fontany, k jehož zdaru přispělo šťastné sloučení neobmezené vlády papeže nad lidskými pracovními stroji, živými i mrtvými, důmyslné vynalézavosti, důkladné rozvahy a neobyčejné odvahy mladého stavitele, nedbajícího ani vyhrůžky smrti, bylo předvídavým řízením práce četných lidských a zvířecích i mrtvých strojů s ohledem na každou maličkost a tedy výkonem inženýrským v pravém slova smyslu, a zasluhuje tím

větší úcty dnes, kdy máme nesčetné dokonalejší stroje a nástroje ku podobným výkonům. Fontana provedl své dílo, nemaje předchůdců, neznaje prostředků egyptských a římských caesarských stavitelů, kdežto všichni, kteří po něm podobná odvázná díla prováděli, mohli použítí již částečně i jeho zkušeností a method, jak je sám podrobně vylíčil.

Tři sta let po Fontanovi dal americký inženýr obložití veliký obelisk z Heliopole, stojící tehdy v Alexandrii, dřívím, vypočítal váhu a těžiště celého břemene, v nich přípevnil ocelové desky s čepy, pod nimiž namontoval na litinových kozách příslušná ložiska posuvná; načež hravě jako dělovou hlavní otočil obeliskem za 37 vteřin do polohy vodorovné, dovezl jej průplavem do přístavu, kde jej vsunul otvorem do parníku a dovezl »jehlu Kleopatřinu« do New Yorku, kdež ji v centrálním parku stejně hravě postavil.

Jako pohled na nesmírné moře nad obrazem jezer a řek, tak dle starého spisovatele vysoko stojí nad všemi uměleckými díly, vyšlými z lidské ruky, obraz Petrského náměstí s Berniniho galeriemi čtyř set sloupů a pilastrů, s nádhernou předsíní a façadou, korunovanou obrovskou kupolí Michelangelovou, na pozadí vatikánských paláců a zahrad.

Moderní člověk má jiné požadavky umělecké krásy, ale pohled na toto náměstí, zvláště při osvětlení měsíční noci, nezůstane na nikoho bez hlubokého dojmu.

»Všecko je to veliké,« praví Machar, »ale ne grandiosní, silácké, ne silné, ohromné, ne ohromující. Všecko křičí, ale nemluví, dokazuje, ale nepřesvědčuje.« »Zde jen člověk zkoumá výšku, délku

a šířku, zde měří, počítá, zde ani neobdivuje, ale jen konstatuje, zde jen myslí a přemýšlí« — a je ohromen, doplňuji z vlastní zkušenosti.

Nesouhlasím s Macharem potud, že se obírám dílem italských stavitelů jen jako prací milionů dělníků a jako výkonem technického myšlení a přemýšlení. Vyvaroval jsem se vždy, obíraje se díly technickými, jako převážně užitečnými věcmi, abych se jim obdivoval, jako se obdivujeme dílu uměleckému v celé jeho neužitečnosti. Egypťskému obelisku se obdivuji proto, že je v něm realizováno tolik neužitečného a zcela barbarského vzrušení šílených faraonů a caesarů i krutých papežů. Chrám sv. Petra je dílo dvaceti stavitelů, postavené ve třech staletích na místě Neronových zahrad a Caligulova cirkusu, dílo milionů lidí, mezi nimi řada geniů a řada talentů, používších při stavbě částí neméně velikých staveb svých antických předchůdců, je to dílo lidí, jichž práce plynula z vnitřních sil veliké náboženské víry, nesena ideou veliké církevní organisace, srůstí se zemí jako ničím nepřekonatelná skála, je to jediný toho druhu na světě pomník oduševnělé lidské práce, o jehož každém kamení dala by se vyprávěti stejně vzrušující historie, jakou vypravuje obelisk.

A vidí-li Machar, procházeje se pod kupolí svato-petrskcu, proměněnou basiliku v koncertní síň, kde hudbymilovní Římané budou se svíjet rozkoší pod třepetavými fanfárami z Tannhäusera a v taktu budou se kývat při srdcervoucích zvucích Chopinova smutečního pochodu — neznám vhodnějšího místa na povrchu zemském pro Píseň práce, zapěnou tisícíhlavým sborem, jako Chrám sv. Petra v Římě — Chrám Práce.

·)[˘](III)([˘]·

FILOSOFIE PRÁCE

JUDRU TH. BARTOŠKOVÍ

1910

Uveřejňuji tu beze změny jen s několika novějšími glossami přednášku o přírodně-filosofickém učení lipského chemika z r. 1910, jak vyšla následujícího roku ve »Středě«. Mohl bych na základě pozdějších úvah kriticky doplnit své vývody. Že a proč mi Ostwald trvale nedostačil, ukazuje celá tato kniha. Předkládám své »staré náboženství«
těm, kterým dovede dnes vyplnit citelnou mezeru, ve formě, v jaké jsem v ně dlouho sám *věřil*, aby každý měl možnost nalézt, čemu může zůstat z něho dosud věren.

Motto: Neb pokud vím, je v přírodě jen
síla a její odpor, jiného však nic.

Heinrich von Kleist.

Kdo zná podobiznu vůdce francouzské osvícenské filosofie osmnáctého století, Voltaira, kreslenou Chodowieckým, smál se jistě komickému sebevědomí zobrazeného, který prstem ukazuje na sebe, pronášeje slova, zdobící kresbu: »Já byl první, kdo přinesl filosofii Newtonovu do Francie.« Bezděčná komika obrázku zmizí, povážíme-li význam tohoto chlubného tvrzení. Voltairovými dopisy z anglického vyhnanství do Paříže, třebaže byly tam r. 1734 veřejně katem páleny, byla opravdu po první proražena všeovládající kartesiánská filosofie ve Francii. Ve vyhnanství vznikl spis Voltairův o základech Newtonovy filosofie, který dal podnět k pozdějšímu měření země, provedenému ku přezkoušení Newtonova učení francouzskou akademií v Laponsku a v Peru. Básník Henriady, Mahometa a Candida první konstruoval myšlenky, bez nichž nelze si představit činnost d'Alambertovu, Coulombovu, Lavoisierovu, vývoj moderní přírodní vědy a moderního názoru světového. Jim urovnal cesty tento veliký nepřítel pozitivního křesťanství a všech náboženských systémů, nejznámější volný myslitel.

Vládnoucí kartesiánská filosofie učila mimo jiné, že summa pohybů v přírodě, jakož i množství hmoty udržovány jsou Bohem stále konstantními. Toto učení Descartovo, poopravené Leibnitzem v ten smysl, že nikoliv pohyby, ale síly jsou konstantní, bylo zárodkem myšlenky, kterou o dvě stě let později učinil dr. Robert Mayer, Helmholtz, Car-

not a později Ostwald a jiní základním principem celé přírodní vědy a přírodní filosofie: myšlenky vyslovené oběma zákony o zachování energie.

Voltaire, potíraje kartesiánské učení, zavrhuje i zákon o zachování energie, a to úplně samostatnými námitkami, které nebylo lze ještě ani po stoletém vědeckém badání vyvrátiti. Je veliký rozdíl mezi Descartovou argumentací zákona, čistě theologickou, a zdůvodněným vyvrácením Voltairovým, exaktně vědeckým, třebaže theolog byl dnešní pravdě blíže. Descartes vykládal totiž, že k dokonalosti boží jest nejen třeba, aby Bůh sám byl věčným a nezměnitelným, ale aby působil také nezměnitelným a věčným způsobem. Voltaire táže se, proč není k té dokonalosti třeba také věčnost jakosti a formy všech bytostí na zemi a vida stálou proměnu, přiklonil se k stálosti základní substance. Spolu se svou přítelkyní, paní du Châtelet, slavnou matematickou a přírodní badatelkou, která se uchází s Voltairem o ceny akademie, s nimi Daniel Bernoulli a Maupertuis, který byl vůdcem výpravy akademie ku měření meridianu ve švédském Laponsku, hádali se nekonečně po každém obědě o zachování a nezachování energie a s nimi celý učený svět. Voltaire zařizuje si konečně zvláštní laboratoř, vypravuje ji nejposlednějšími objevy té doby, rtuťovými teploměry, a provádí společně se svou přítelkyní zkoušky o podstatě energie tepelné, jako nejznámější energie té doby. Měří a váží žhavé a studené kovy, poznává již před zakladatelem moderní chemie, ano i před flogistonovou teorií odpůrců a předchůdců Lavoisierových, že při oxydaci kovům na váze přibývá. Provádí pokusy v železných hutích až s 2000 librami železa, váží rozžhavené

železo na vahách s provazy, a vida, že vysýcháním provazů ztrácí na váze, používá řetězů, aby exaktnost pokusů zvýšil. Váží mnoho set liber taveného železa a nalezá tak, že teplotu nelze zvážit, ale že při rozžhavování kov se spaluje, to jest dle něho, že nastává příbytek na váze pohlcováním par vzduchu, dle nynějšího názoru, kyslíku vzduchu. Bystrozrakem pro dobu tu neuvěřitelným poznává, že teplo jest pohyb, činí důmyslné pokusy o směr šíření se tepla, měří doby zahřívání různých látek, vyšetřuje šíření se lesních požárů v lesích pokusnými založenými ohni.

Myšlenka, která tolik zneklidňuje velikého básníka, filosofa a volného myslitele a činí z něho *exaktně pracujícího* fysika, táž myšlenka vyhání téměř po dvou stech letech velikého přírodopytce a chemika z laboratoří, takže se vzdává slavné své stolice universitní, aby propagoval svoje učení, založené na této myšlence, slovem a písmem, ať již ve vlastní revui, nebo na filosofických kongresích, na monistickém sjezdu, knihami.

Wilhelm Ostwald, veliký německý chemik, jehož vědecká sláva uznána byla starým a novým světem, zakladatel elektrochemie a nauky o katalysu, opouští roku 1906 lipskou universitu a věnuje se ve svém venkovském zátiší s celou vervou propagandě a popularisaci své energetické nauky, založené na myšlence, která znepokojovala po staletí nejlepší hlavy filosofické a která v naší době dospěla k definitivnímu zodpovězení. Myšlenka ta, vyjádřena všeobecně a jasně, zní:

Veškeré změny minula, přítomna a budoucna, vznik planetárního systému a naší zeměkoule, veškerý život rostlinný a živočišný na ni, světlo, teplo

ohnů, síla strojů, vodopádů, padajících ledovců, svalů lidských, zvuk našeho slova, naše myšlenka a naše vůle, vše, všechno jsou jen změněné paprsky sluneční, různé formy sluneční energie, stále se proměňující a rozptylující základní energie světová.

Zářící energie sluneční, pracovní schopnost slunečných paprsků přeměňuje se v atmosféře kosmu částečně v teplo; teplota tato působí nejen proudy vzdušné a větry, ale i vypařování množství vody. V řekách a vodopádech, do nichž se vypařená voda deštěm vrací, je tedy určitá energie slunečních paprsků, přeměnitelná v mechanickou energii a ta pohybuje turbinami, přeměňuje se v elektrickou energii dynama, a ta opět v mechanickou elektrické dráhy, světelnou energii žárovek, tepelnou elektrických pecí a v nich v chemickou energii karbidu, který s chemickou energií vody dává chemickou energii acetylenu, oxydujícího se za transformace své energie ve světlo a teplo plamene acetylenové lampy. V rostlinstvu přeměňuje se sluneční zářící síla, určitá část paprsků slunečních, v chemickou energii, čímž se rostlinám umožňuje vytvářeti ze vzduchu a vody určité látky, nezbytné pro výživu živočistva, které tuto v rostlinách nahromaděnou energii sluneční mění ve svoji denní práci, to je částečně v mechanickou energii svalů, částečně v teplotu těla a se stoupajícím vývojem, větší a větší část této chemické energie mění živočich ve vyšší energii nervovou, nezbytnou k myšlení, cítění, chtění, proměny ty provázející. Zářící energie slunce proměňuje se v našem oku v počítky zrakové a tím vůbec v celý obraz barevného světa viditelného a jeho dění, který takto chápán, je práci,

proměnou energie, a tak vše je dílem slunce a jeho zásob energie; slunce je bohem tohoto nového učení přírodně-filosofického, a my všichni, jako Alexander Veliký, můžeme se prohlásiti syny Slunce, jako Machar syny Heliovými.

Neznáme v dějinách přírodních věd podobně bouřlivého kvasu, jaký způsobilo vystoupení Ostwaldovo na všech stranách. Věci, které se zdály býti každému samozřejmé, jasné a nezvratné, kalí se a kolísají. Staré osvědčené pojmy a představy, s nimiž bezstarostně každý v denním životě myšlenkově pracoval, naplňují nedůvěrou, základní pojmy hmoty a jejích atomů ztrácí svoji půdu a všechno na atomech vystavěné myšlení hrozí se zříti na postrašené badatele. Pojmy, na nichž jako na skále stála budova vědeckého systému a o něž se marně tříštily snahy nedůvěřivějších myslitelů, se rozpadávají a mystika otevírá všechny vchody, aby pojala prchající z ohrožené budovy a ulevila týranému rozumu jediným lékem: zapomněním. A zatím rozvážní seskupují se kolem tvůrce nových symbolů, aby s ním slavili slavnost založení nové budovy na nových základech, nového světového monistického názoru přírodovědeckého a přírodně filosofického. Nový pokus světového názoru na přírodovědeckém základě vrcholí v problému převedení nejen zjevu okolního světa, objektivního, ale i subjektivního, duševních pochodů na základ mechanického dění, na základní energii, jejíž obrovským akumulátorem je Slunce.

Věda, snažíc se uvést do změní změn, zvané děním, jistou jednotnost, používá různých všeobecných pojmů, pravidel a zákonů. Takovým umělým pojmem, utvořeným pro zjednodušení světa nesčet-

ných zjevů, jest pro Ostwaldův názor: energie. Má sloužiti znázornění a uspořádání všech změn života kol nás v jednotný a přehledný obraz. Ze všech uměle koncipovaných pojmů je tento nový pojem nejúspornějším, nejjednodušším. Energie není snad metafysickým vyznáním víry, nýbrž jednoduchou zkušeností, že veškeré naše smysly, jimiž okolní svět se nám stává patrným, jsou přístroji pro reagování na nějakou formu přírodních sil, celé dění neustálou vzájemnou transformací jednotlivých druhů energie, pro kterou platí oba zákony energetické. Této zkušenosti využívá se k zjednodušení a spojení dosavadních a k předvídaní budoucích faktů a pochodů a jich vědeckému a praktickému zpracování a k urychlení a zdokonalení práce lidstva vůbec. Světový názor, který je otázkou jednoduchosti a účelnosti přehledného uspořádání našich poznatků v pojmy a pravidla, nalezá v energii ideální základní pojem.

Nutno totiž hned zprvu a hodně důrazně podtrhnouti, že Ostwald podstatně mění obvyklý názor na vědu. Prvním požadavkem pro cenu nějaké vědy je u Ostwalda použitelnost nahromaděných faktů k předpovídání a k snazšímu nalezení neznámých. Pilné sbírání zdánlivě bezcenných faktů a jich shrnutí v ekonomické zákony, jejichž bezpečnost se zvyšuje dalšími fakty, aby se z těchto zákonů předvídal průběh případů, které očekáváme, to je postup vědecké práce dle Ostwalda. Žádná věda, pěstovaná jen pro vědění, pro sport. Věda má u něho cíl v kulturním pokroku a ve zvýšení štěstí a blahobytu lidského: »Zdravě myslící a cítící člověk bude se nadšeně zabývatí nějakou vědou jen tehdy, chápe-li její sociální význam,

vidí-li, jak lidstvu vědou tou usnadní nesení tíhy životní, zvýší radost a štěstí jeho, jedním slovem zvýší využitkování volné energie,« dle formule Ostwaldovy. Ostwald tu vystupuje proti názoru, že věda, která se nepěstuje jen pro vědu, tedy abstraktně, slouží jen utilitarismu. Pro něho je utilitaristou ten, kdo vědy zneužívá pro svoje egoistické osobní zájmy, ať již z ješitnosti nebo ze ziskuchtivosti, tedy ne pro blaho celku, dokonce proti němu. Nejvyšším cílem vědy u něho je štěstí lidstva, vyplnění jeho přání i za cenu ztracení osobních výhod jednotlivce. Věda je mu přímo naukou o dosažení štěstí a blahobytu lidstva o zužitkování energetického bohatství přírody všemi lidskými jedinci. Staví se proto proti běžnému naturalismu, který přírodu a poznání její zákonitosti, jako takové, staví nad kulturu, nad lidský blahobyt uprostřed té přírody. Proto staví upřílišněnou historičnost a slovíčkářství filologické do řady se středověkou scholastikou, proto se sám vzdává akademické dráhy, aby se zabýval důležitějšími úkoly, než jsou otázky úzkého chemického oboru, z kterých konečně vytluče zisk jen obmezená třída kapitalistů. Poznav, že zorganisovaný jím ústav povedou stejně dobře asistenti, zásobení jím na dlouho problémy, věnuje on svoje síly — je mu dnes osmapadesát let — vypracování a šíření energetické myšlenky do nejširších vrstev, od jejíhož použití pro všechny obory kultury slibuje si více pro blahobyt lidstva.

K podrobnému zabývání se názory jeho v jeho vlastních četných spisech, má pobídnouti stručný můj obrázek Ostwaldovy filosofie práce a důkaz použitelnosti jeho monismu na všech polích věde-

cké, filosofické i praktické činnosti. Jiných nároků nečiní.

Problém monismu není nový. Vždyť o totéž se pokoušely a pokoušejí staré systémy přírodovědeckého názoru na svět, které se také vydávají za monistické, to jest na jednotném principu založené. Jeden z nich je dnes tak všeobecný, že značný počet přírodních badatelů stojí na jeho základech. Je to materialismus, který tak stručně vykládá veškeré duševní pochody jako funkce mozkové hmoty, řečeno názorně slovy Karla Vogta, slovy, která již strašila všechny krásné duše filosofické doby Friedrichovy, »že se myšlenky vylučují z mozku asi jako žluč z jater nebo moč z ledvin.« Není o tom sporu, že kdybychom měli nejdokonalejší znalosti fyziologických a chemických pochodů v buňkách kůry mozkové, s nimiž paralelně jde myšlení, kdybychom viděli do mozku jako do mechanismu hodinek, kdybychom měli prostředky, aby každý atom před naším zrakem hrál svoji úlohu, neměli bychom o nejjednodušších pocitech a jejich vzniku ani zdání. Materialistické pojmání zůstává nedokonalou pracovní methodou, jejíž úspěchy, hlavně na poli chemie, byly a budou snad ještě v obmezené míře dosti značné, ale pro světový názor a dokonce jednotný nemůže ani povrchně dostačiti, i když neběříme vážně jeho ambice na metafysický výklad světa.

Filosofický materialismus dohrál svojí úlohu, jak praví správně Max Verworn. Pokus tento pro vždy selhal a selže i poslední jeho pokus, chtějící z trossek rozpadávající se budovy znovu stavěti a tak ji zachraňovati; neboť opouští opět půdu čistého přírodního poznání.

Myslím tím pokus o monistický názor u nás tak rozšířený a oblíbený, který nejmenší části hmoty, atomy, obdařuje psychickými schopnostmi. Je to neúnavný prorok jenský Arnošt Haeckel, bojovník do posledního dechu, jemuž děkujeme za tyto názory, které, což nutno doznati, počtem přívrženců ve starém a zvláště novém světě, předčí všechny ostatní systémy. Bylo již dosti u nás mluveno a psáno proti evangeliu tohoto učení »Záhady světa«, stačí, cituji-li Paulsena, který praví, že četl s palčivým studem knihu Haecklovu a povzdechl si: Každý národ má literaturu, jaké zasluhuje. Hlavně profesor F. Mareš a jeho škola vzali si za úkol tento materialistický názor u nás vyplniti a to s úspěchem provádějí.

Prováděje konsekventně vývojovou myšlenku i v oboru duchovním, představuje si Haeckel, že vlastností každého atomu je jistá primitivní nevědomá duše, stejně jako má jistou sílu, a že z těchto oduševnělých atomů vznikají molekule a živá substance jednobuněčných protistů a celou descendenci až k dokonalým buněčným stádům vyšších rostlin a živočichů, se stále dokonalejší duší, až k jemnému duševnímu životu básníka a myslitele. Všechn tento vývoj je pouhá kombinace oduševnělých atomů, materialisticko-mystická atomová theorie, na oko velmi jednoduchá. Je jistá lákavost v této jednoduchosti, je-li přednesena s nadšením a názorostí zoologem z Jeny. Hlavně její přímý původ z vývojové nauky Darwinovy získává učení Haecklovu sympatie a dává přehlížeti, že starý materialistický dualismus těla a duše byl novou naukou pouze zakryt nebo lépe řečeno zamlu-

ven. Poslední princip monistického názoru musí býti něco známého, dalšího výkladu nepotřebujícího, neboť to musí býti jediný pojmový základ, z něhož se dá celá mnohost dění vysvětliti a následkem toho základ ten nesmí potřebovati dalšího výkladu, žádné hypotese. Monistický výklad světa jest pouze ten, který přivádí vše na známý, ne však hypotetický princip.

A tomuto požadavku nikterak nevyhovuje koncepce oduševnělého atomu, který dvojakost těla a duše nikterak nevykládá, nýbrž odkládá, obdařuje jich vlastnostmi základní princip: atom. Nejjednodušší část světa hmotného obdařena nejjednodušší vlastností prvku duševního — a nic více. Poměr těla a duše se tím nikterak nezměnil, je tentýž jako u dokonalého organismu lidského. Naturalistický monismus pokouší se tento skrytý dualismus obhájití pomocí učení Spinozova o identitě. Učení to hlásá, že konec konců je tělo a duše jedno a totéž, pouze dva různé způsoby nazírání na jednu substanci. Substanci dle Spinozy lze poznati právě jen dle obou těchto atributů: tělesného a duševního, odpovídajících rozdílu objektivního a subjektivního nazírání na substanci. Pokoušeli se učiniti to různými alegoriemi názornějším. Nejznámější jest podobenství Fechnerovo o kružnici, kterou možno jednou zevně a jednou zevnitř pozorovati a přece je to jedna kružnice, třebaže jednou vyduťatá a po druhé vypouklá.

Vedle tohoto zcela správného výkladu zůstává však nezměněn požadavek známosti posledního principu. Substance je neznámou veličinou, známe-li sebelépe její vlastnosti, neboť o slou-

čení a smíření obou těchto atributů nám vlastně šlo, o monistické sjednocení a převedení na jeden známý princip a ne na hypotetickou veličinu, obdařenou právě těmi známými, ale výkladu potřebujícími vlastnostmi.

Jak patrně, materialistický pokus o záchranu zříceného starého názoru, alespoň jako stavebního materiálu, se naprosto nezdařil. Nutno se radikálně vzdát celého myšlení materialistického, chceme-li dojít opravdu monistického názoru světového.

To je právě přední zásluhou geniálního lipského chemika: překonání vědeckého materialismu. Ostwald úplně vyloučil pojem hmoty z přírodní vědy a znázorňuje veškeré přírodní zjevy jako *pochody energetické*, jako *výkony pracovní*. Na první pohled zdá se býti dosah tohoto předpokladu dosti bezvýznamným, neboť nelze si tak snadno učiniti představu o jednoduchosti, která zavládne v přírodovědeckém myšlení zavedením zákona o zachování energie, jako základního zákona dění tělesného i duševního.

Zákon o zachování a dění energie zdá se nám býti příliš samozřejmým, stejně samozřejmým jako zákon o stálosti hmoty, který je mu podřízený. Vysvětlení tohoto klamného zdání nalezneme v té okolnosti, že vyrůstáme v tomto nazírání, že celé vyučování přírodovědecké založeno je na těchto dvou zákonech, za vůdčího postavení zákona o stálosti hmoty. Tím ztrácíme souvislost, kterou na veškeré přírodní dění uvádí druhý zákon, postavíme-li jej samotný, jako základní, ztrácíme nádherný obraz, který se tu jeví a činí přírodní badání tak lákavým.

Nedovedeme si ihned představit, že energie je možná bez hmotného nositele, že tento hmotný nositel, tato věcná základna energetického působení se rozpadá taktéž jen v řadu energií v čase a prostoru současně na naše smysly působících, že se stává tato vědecká pomůcka, která sloužila úspornějšímu nazírání a uspořádání vědeckého materiálu doslovně »až do roztrhání«, zbytečnou a že úplně vystačíme s pojmem energie, abychom uspokojivě vyložili svět vnější i vnitřní, hmotný i nehmotný, vyložili, t. j. učinili pochopitelnějším, pokud třeba k sociálně účelnějšímu vědeckému nazírání na svět, který nehledí tak na dosavadní vývoj či vznik všech věcí, jako spíše na budoucí a hlavně přítomný jich život a jeho zlepšení.

Není tedy třeba, jako u Haeckla, toho zoologického vývojového materiálu, nezáleží tolik na tom, z čeho se člověk vyvinul, jako na tom, *jak a v co se člověk vyvíjetí má*. A nejen vyvíjetí ve smyslu rozmnožování a udržování druhů, jako spíše *k zvyšování jeho kulturní úrovně*, jeho průměrného blahobytu. Nezáleží na tom, zkrátka a nietzschovsky řečeno, jaká byla opice, jako spíše, jaký bude nadčlověk a jak se k němu nejlépe dojde.

Velikost a původnost tohoto rozjímání o vývoji, jemuž leží za základ zákon, který se nám stal tak samozřejmým, vysvitne nejlépe z historické reminiscence, kterou jsem uvedl dnešní přednášku. Zákon o zachování energie byl až do nedávna i největším myslitelům tak málo samozřejmým, že byl přímo potírán. Práce Roberta F. Mayera ještě v letech čtyřicátých devatenáctého století marně byla podána k uveřejnění v Annalech Poggendorffových, stejně jako práce Helmholtzova v těchže annalech

odmítnuta ještě r. 1881. Helmholtz píše, jak ho překvapil tento odpor odborných kruhů kolem berlínské akademie.

Je to vždy osud všech výkladů zjevů, který chce vytlačit výklad zdomácněný a čím je nový výklad původnější a všeobecnější, čím větších změn v myšlení vyžaduje, čím více starých teorií zavrhuje, tím hůře proráží. Vždyť Roberta Mayera konečně internovali v blázinci, když trval na svém názoru o zachování energie přes odpor současné vědy a opakoval se zcela tentýž zjev, který nás překvapuje při objevení se Koperníkova a později Newtonova učení, při každé pronikavé změně světového názoru.

Předpokládám, že je všeobecně známa jednota energie, t. j. že na veškeré mechanické, tepelné, světelné, chemické, elektrické a magnetické pochody díváme se pod jedním zorným úhlem. Veškeré tyto známé energie můžeme a dovedeme vzájemně proměňovati, můžeme je měřiti systémem centimetrů, gramů a vteřin, pro všechny existuje nezměnitelný mechanický ekvivalent, pro všechny platí nezměnitelný zákon o zachování jich sumy, nezměnitelný zákon o přírůstku entropie za jejich vzájemné proměny. Chci proto jen stručně načrtnouti obraz, získaný oběma zákony energetickými, obraz dění a života hmotného na naší zemi.

Veškeré pochody, zvané fysikálními, představujeme si jako *pohyby*. Můžeme-li silou svých svalů uvést něco do pohybů, soudíme i tehdy, vidíme-li se něco pohybovati, že původem každého pohybu je nějaká síla. Jest to tedy jakýsi anthropomorfismus, považujeme-li každý pochod za pohyb, způ-

sobený nějakou silou, ale takový je již jednou způsob našeho chápání a znázorňování dění, že se řídí dle lidské chápavosti a že se jí přizpůsobuje, *zlidštuje*. Síla, která tělesem pohybuje, nazývána z téhož důvodu čistě lidského *pracující silou* a výsledek jejího působení tudíž *práci*.

Schopnost, nějakou práci vykonávat, nazýváme energii, a jest dosti významným faktem, že pojem energie, který ovládá celé přírodní a filosofické poznání u Ostwalda, jest výrazem *pracovitosti, práce*, která ovládá celý náš hospodářský život, stejně jako vědecký a technický život v době *technické kultury*.

Rychlé přijetí a rozšíření své děkuje energetický názor na svět jistě v první řadě vysoké ceně, která se přikládá v naší době práci. Byl přijat sympaticky hlavně proto, že činí pojem práce, základ hospodářského života i základem vědy a filosofie, etiky i sociologie a že vytváří tak i jakési *náboženství práce*.

Říkáme energii potence či polohy té energii, to jest práci, která jest nahromaděna na př. v kouli, zvednuté do nějaké výše a kteroužto práci jest ta koule schopna (potentní) vykonati pádem, to je proměnění energii potenciální v energii kinetickou, energii pohybu. — Tak je i vodopád takovouto proměnou energie polohy v energii pohybu a to značné síly.

Jeden krychlový metr vody ve výši 3 metrů má energii 3000 mkg, dovedl by vyzvednouti 1 kg do výše 3000 m nebo 3000 kg do výše 1 m — což je rovno síle = práci čtyřiceti koní. Zde pramení lidská snaha využití přehradami a jezy energie polohy všech tekoucích vod. Podobně jako uhlí,

uloženého v zemi, možno i tekoucí vody využití proměnou její energie v jiné, potřebné člověku. Toto »bílé uhlí« jest nevyčerpatelným pramenem energie, neboť slunce udržuje stálý koloběh vody na zemi. Podobnou formou potenciální energie jest závaží hodin nebo pero natažené. Zde síla našich svalů se nahromadí, aby postupně konala práci, měnic se v energii pohybu koleček a ručiček hodin. Také ve vzdušné pušce a v kuši se mění akumulovaná energie svalů v energii polohy a pohybu střely. Energie pohybu větru a vody sdílí se kolům mlýnů, turbin, koná práci a sice právě tolik, kolik se ztrácí energie polohy, součet všech energií, takto se vzájemně měnících jedna ve druhou, je stále stejný. Ať je to u slunečního světového systému nebo u prostého kyvadla, všude platí tento základní zákon, že *suma energií zůstává stejná, ať je proměna jakákoliv.*

Železo můžeme údery kladiva rozžhavití, což je důkazem, že ani energie svalů bušícího kováře se neztrácí, nýbrž jen mění v tepelnou energii železa, a to poměrně v tolik tepla, kolik síly a práce na ně vynaloženo. Střela z děla rozžhává pancéřovou desku, která stojí jí v cestě, rozžhává ji do červeneho žáru. Brzda vozu se rozžhává, při čemž se ztrácí energie, uvádějící vůz do pohybu. Oheň na škatulce zápalek vyvodíme změnou energie svalů třením zápalné hmoty o škatulku se měnící v tepelnou, potřebnou ke vznícení zápalné hmoty hlavíčky, uvolněním chemické energie v ní nahromaděné v potenciální, vybavení schopnou formu.

Kde si nepřejeme proměny energie pohybu v teplo, mažeme stroje olejem, aby se tření zmírnilo a podmínky přeměny za jízdy zmenšily. Teplo

měníme opět jinde v práci. Parní stroje jsou toho důkazem. Parní stroj čerpá vodu z dolů, žene vlaky a lodě přes celý svět, otáčí generátory elektráren a stroji veškerých ostatních továren a všechna tato práce děje se na útraty tepelné energie paliv pod parním kotlem prostřednictvím rozpínající se ve válci páry, prostředníka energie mezi uhlím a kolem stroje. Součet všech těchto energií zůstává stále stejný. Jedna přechází ve druhou, kolik jedné zmizí, tolik jiných vzniká.

K ohřátí 1 kg vody z 15° na 16° C. je třeba vždy stejné teploty. Množství to nazýváme *kalorii*. Zmizí-li jedna kalorie v kotli nad ohništěm spalujícího se uhlí, promění se, jak z četných pokusů vyplývá, v práci 427 kgmů, t. j. šesti koňských sil. To je *mechanický ekvivalent tepla*. Energii tepelnou nejnápadněji poznáváme jejím účinkem fyziologickým, působením na nervy naší kůže. Přesné měření provádíme teploměrem, založeným na roztahování objemu sloupku rtuti teplem. Zde nejlépe vidíme poměrnost mezi tepelnou energií a zvednutím sloupku rtuti, ta poměrnost je tak přesná, že ji měříme teplo a nikoliv rukou, ač je taktéž pocit nervů poměrný množství tepla. V obou případech máme příklad, že smyslové vnímání přírodních zjevů je umožněno jedině *transformací*, proměnou energie neviditelné. Činíme si přírodní zjevy přístupnými, měníce buď úmyslně nebo těžíce ze samovolné proměny energie smyslům nepřístupné ve formy přístupné: viditelné, hmatatelné, citelné. U teploměru měníme tepelnou energii v objemovou energii rtuti, která je prostorovému smyslu našeho zraku přístupná a pochopitelná. Věříme v každou sílu teprve, když jsme ji převedli v po-

chod mechanický, jež lze měřiti prací jí vykonanou. Vybereme si nějaký účinek té síly, to je přeměníme ji v mechanickou energii, obyčejně pohyb a touto prací ji poznáme a změříme. Celé poznání naše jest takovou transformací energie ve formy našim smyslům sdělitelné, pokud jde o hmotný svět a jeho vnímání smysly.

Hmota nějakého tělesa, na příklad, jeví se při malé úvaze našim smyslům přístupnou jako tíha, jak známo výsledek síly přitažlivosti země. Co tedy nazýváme hmotou nějakého tělesa ve vlastním slova smyslu, jeho vahou, je pocit svalový, pocit potřebné práce ku překonání síly, kterou je k zemi přitahováno, je pocit práce potřebné k uvedení toho tělesa do pohybu. Materiální podstata nějakého tělesa je tedy vyjádřena prací, které je třeba ku překonání síly, s níž ho země přidržuje na svém povrchu. Zákon o zachování hmoty vyjadřuje prostě, že všechno je touto silou přitahováno a že nemůže se tudíž nic na světě ztratiti, jelikož tato síla, jako část celkového energetického kapiálu, nikdy nezmizí. Vyjadřuje zákon ten jen omezenou část toho, co je vyjádřeno zákonem o zachování energie.

Rovněž tak i tvar tělesa je projevem jakési *tvarové energie*, a jen na její útraty se nám jeví, neboť rozumíme tvarem práci, které je třeba k jeho změně. Hmota, udržující svoji formu, činí tak jen potud, pokud nepřemůžeme její tvarovou energii jinou, vně působící silou. Malé změny nejsou trvalé a přestane-li síla, která ji působí, navrátí se těleso do původní formy; říkáme, že je pružné. Opak je u křehkého tělesa, které má jaksi menší tvarovou energii, snadněji podléhající. Tekutiny mají menší

tvárovou energií, plyny žádnou a proto na př. přivedením nebo odejmutím energie tepelné, transformujeme tvarovou energií. Kovy tají a vypařují se jako voda zvýšením teploty, potřebné k překonání tvarové energie. Plyny zkapalňujeme a zlužujeme odnětím teploty nebo zvýšením tlaku — uvolněním tvarové energie.

Tlakem zkapalníme plyn, což vede k myšlence, že i objem tělesa je výrazem pro práci k jeho změně potřebnou, a tedy možno s Ostwaldem předpokládati *objemovou energii*, která je u pevných a tekutých těles značná, u plynů menší. Pevná tělesa a kapaliny mohou objem zvětšovati a zmenšovati jen značnou, přivedenou energií tepelnou nebo tlakovou, plyny mají objemovou energii, vzdorující pouze zmenšení a uvolňující se při samovolném zvyšování objemu. Podobná tělesa mohou jen existovati z donucení silné tvarové energie stěn nádoby, v níž jsou uschovány a které mizení objemové energie znemožní. Tendenci k tomuto vydání energie říká se *tlak*. Také ohrazení těles jest vyjádřením práce ku změně hranic potřebné a Ostwald přičítá je *povrchové energii*. Zvětšení povrchu vyžaduje práci k překonání této povrchové energie. Nejlépe se jeví tato energie ve zjevech *kapilárních* na hranicích mezi plyny a tekutinami, stoupáním kapaliny po stěnách nádoby. Název pochází od slova kapilla = vlas a vyjadřuje pozorování, že následkem povrchové energie stoupá tekutina do vláskových trubiček tím výše, čím je trubička tenčí, čili povrchová síla vzduchu nad kapalinou menší.

Moderní pokusnou methodou stávají se veškeré tyto nové energetické účinky, hlavně v jich vzájemném vztahu mechanickém, konkrétními důkazy, že

pojmem energie zjednodušuje značně nazírání na celek zjevů a jich mechanické chápání a že činí i pojem hmoty pojmem druhotným, energeticky vysvětlitelným.

Převedení na mechanické zjevy za účelem pochopitelnosti a srozumitelnosti daří se ale i u všech dalších zjevů, u pochodů vyšších, jako doklad, že i na nich energetická podstata zjednodušuje názor. Nejnapadnější je u energie elektrické a magnetické, kde vůbec nemáme specifických smyslů pro zjevy vlastní té energie (až na nervový pocit mravenčení při proudu procházejícím tělem) a kde jsme odkázáni čistě jen na tepelné, světelné a motorické zjevy, na útraty energií jmenovaných vyvozené, z nich transformované, na elektrické světlo, elektrické pece, elektrické dráhy, telefony a telegrafy, máme-li pochopiti obě energie.

Že jest teplo energií a že z ní může vzniknouti ekvivalentní množství všech ostatních energií a opět v ní se zpětně proměnití, jest základním a důležitým objevem let čtyřicátých minulého století. Německý lékař Julius Robert Mayer ukázal, že stroje obráceně pracující měnily by jen část práce z tepla vzniklé zpět v teplo a že s ohledem na tuto ztrátu nemění se výše zmíněný první zákon o zachování energie, platný pro všechny formy její, ani u těchto strojů. Ale právě toto nedokonalé využití tepelné energie u parního stroje vedlo k objevení druhého zákona energetického. První zákon o zachování energie zodpovídá totiž jen otázku po množství nějaké energie, které vzniká z jiné, dané, ale nikoliv za jakých okolností se to děje. Druhý hlavní zákon zabývá se podmínkami těchto proměn a objeven byl francouzským inženýrem Sadi Carnotem,

který poznal studiem parního stroje, že nemůže žádný stroj měniti tepelnou energii v mechanickou, pracovati, nepřechází-li vyšší teplota v nižší. Podobně jako vodní mlýn potřebuje spádu vody, tak rozhoduje o výkonnosti parního stroje rozdíl mezi začáteční a konečnou teplotou páry, *spád tepla*.

Toto poznání bylo nesmírně důležitým východiskem celé nauky o teple a platnost zákona toho poznána pro všechny ostatní druhy energie. Každá forma energie má jistou vlastnost, obdobnou teplotě u tepelné energie, na jejíž nestejnosti a nerovnováze závisí proměna v jinou formu. Vlastnost ta sluje *intensitou* té které energie. Je-li intensita stejná, nenastane nikdy proměna. Pochopitelnějším jest poměr ten, nazveme-li rozdíl energie, její výši intensity nad intensitou okolí *volnou energii* a energii o stejné výši *vázanou*.

Množství tepla možno využití jen potud k přeměně, pokud teplotou převyšuje okolní teplotu, pokud neklesne na výši okolní teploty. Ať zbude teploty kolik chce, proměny schopná je jen volná energie, o vyšší intensitě než okolí. Každý rozdíl intensity má snahu vyrovnati se, zmenšiti se, degradovati, dissipovati či rozptýliti se a následkem toho ubývá zásoba volné energie, přeměny schopné a přibývá energie neschopné transformace, čili entropie. A jelikož veškeré dění je proměnou energie, *je volná energie podmínkou dění*. Aby se něco dělo, je třeba volné energie a vše, co se děje, jest dissipací volné energie, jejím vázáním, zánikem. Množství energie se celkem nemění, ale její schopnost transformace, její proměnlivost a tím její prospěšnosti pro lidstvo stále ubývá. Jistá část energie se stává denně k dalším proměnám méně schop-

nou, degraduje se, a tato ztráta, která znamená zmenšování hodnoty celkového kapitálu světové energie, je příčinou nezbytnosti hospodaření s energií jako nejvyššího příkazu kulturního, stále rostoucího lidstva; Člověk, který nemyslí jen na svoji přechodnou existenci, ale i na své potomky a vzpomene ubývání energetického kapitálu, který lidstvo má k dispozici, musí cítiti povinnost *hospodařiti s tímto kapitálem*.

Z toho patrno, jaký význam má na př. technická práce, řídící práci lidskou právě ohledy hospodářskými, hospodařící se silami, ať již silou svalovou člověka a zvířete, chemickou energií uhlí nebo výrobků a výrobních prostředků, vzduchu, cukru atd., třeba že tak činí s ohledem na zisk, na výnos výroby, který se zmenšuje ztrátami těmi. Každá energie má pro podnikatele určitou peněžní hodnotu, cenu, a proto šetří energiemi. Význam techniky s tohoto stanoviska vysvitne stejně jasně, jako význam chemie a ostatních věd pro lidstvo. Ať již z důvodů sobeckých zaveden, je princip technické ekonomie ideálním principem kulturním, neboť i život lidský je transformací energie, jakousi technickou výrobou, stejně jako život všech ostatních živočichů a rostlin, ať již odpovídá životní energii zákonům energetickým čili nic.

Jsou to vesměs více složité přístroje ku přeměně hlavně chemické energie ve vyšší formy, přístroje schopné nejen množství, ale i jakost energie při transformaci řídití, transformaci samotnou vědomě zdokonalovati.

Potraviny jsou akumulatory chemické energie, nejdůležitější ze všech forem energie, beroucí původ v slunci. Chemická energie rostlinných a

živočišných látek, která je původem energie svalové a ostatních energií, umožňujících život lidský a jeho vývoj, jest nejtrvalejší formou uschování energie a její ideální koncentrace na malém prostoru. Proto je nejen východiskem všeho průmyslu, ale také všeho života. Hlavně *uhlík* má tu význam prvořadého akumulátoru energie. Uhlí, nahromaděné zásoby sluneční energie v pravěku pro doby budoucí, uhlohydráty, nahromaděné zásoby energie rostlinstvem dnešku v celém zeleném povrchu země a sloužící za výživu všemu živočišstvu a za východisko k výrobě lihu, jako paliva, svítiva a motorického prostředku, uhlík v uhlovodících petroleje a benzinu, potravin motorů výbušných, motocyklů, automobilů, aeroplanů — to demonstruje význam chemické energie a její transformace na jediném ze 70 prvků chemických. Je to vysoká teplota, vyvozovaná při oxydaci uhlíku, při sloučení jeho s kyslíkem, všudepřítomným prvkem, součástí vzduchu, která činí z uhlíku obra, odsouzeného sloužit lidstvu na věky. Kyslík je čarodějem všude přítomným, nutícím uhlík konat tuto práci pro lidstvo. Kyslík má hlavní zásluhu na oxydačním pochodu tohoto zotročeného obra, uhlíku, který přispívá jen 12 díly, kdežto kyslík 32 díly ku všem pochodům osvětlování, oteplování a dýchání či oxydace uhlíku na zemi. Je to tato okysličovací energie, přibuznost, hltavost, s níž se vrhá kyslík na uhlík, aby jej měnil v kysličník uhličitý, která je základem všeho života a obrazem chemické energie. Že kysličník uhličitý, vycházející z továrních komínů a z plic i žaber živočichů, slouží rostlinstvu k opětovnému ukládání nových uhlikatých zásob, rozlučováním obou sloučených prvků — nový dů-

kaz síly chemické energie — to je *koloběh uhlíku a kyslíku*, zvaný obyčejně *koloběhem života* a ten spolu s *koloběhem vody* a *koloběhem dusíku* je svědectvím, že volná energie udržuje život na světě, že transformace chemických energií je základem všeho dění na světě kolem nás a v nás. Potraviny se svojí chemickou energií, spolu s kyslíkem a vodou a jich energiemi, uhražují veškeré potřeby energie života a tvorstva: svalové, tepelné, nervové a psychické.

A to je nejodvážnější krok, který Ostwald učinil: pokus překlenouti pomocí energetického myšlení propast mezi přírodou a vyšším životem duševním, kulturou a spojití oba světy v jeden.

Zde, kde Ostwald chemik stává se Ostwaldem přírodním filosofem, utíkajícím z laboratoře na kongresy a kazatelny — jeho monistická nedělní kázání — a zvláště do tisku, zde teprve poznáváme nejvlastnější část jeho učení. Neboť to, co dosud jsem uvedl, je pouze metoda přírodovědeckého myšlení a její úspěchy na polích věd přírodních, jednajících o zjevech tělesných, co následuje, jsou úspěchy téže metody o zjednodušení názorů na myšlenkový život lidský, jsou právě nové prvky jeho přírodní filosofie, vlastní podstata jeho monismu. Nejen veškeré zjevy fyzikální a chemické probíhají v rámci zákonů o zachování energie, nýbrž i pro veškeré projevy života nutno z *důvodů úsporného myšlení až do důkazu opaku* učiniti platným tento zákon. To odpovídá faktu, že nutno v každé vědě použití zákonů, pokud možno, odvozených od všech ostatních věd, poněvadž pojmy, platné pro určitou část celku, který chceme uvést na společné pojmy, musí býti co možno všeobecně platné.

Mezi útvary energetickými, nás obklopujícími, rozeznáváme živé od neživých. Prvé se liší od druhých jistou vnitřní stálou změnou při zachování celkové formy. Zveme takové útvary *živými* i pro vlastnost stálé *výměny látek*, která jistě předpokládá volnou, práce schopnou energii, jež je původem každého vzrůstu, jako části změny. Živý útvar má schopnost zmocniti se takových zásob volné energie, zvaných látkami, kterážto energie je většinou chemickou, takže jde o výměnu energie u živých bytostí, vyznačených výměnou látkovou.

Organismus zkrátka transformuje energie a samostatně si je k výživě opatřuje.

Živý útvar má ale i další vlastnost v *reprodukcii v udržení sebe i přes individuální své bytí* v podobných bytostech, z něho vzniklých. Má-li přebytek energie přijaté, může ji předati na nově založenou bytost, má-li přebytek vydané, umírá. Takové pravidelné obnovování se živých bytostí nazýváme *zachováním druhů* a tím se živý jedinec jaksi částečně vymyká smrti, stává se nesmrtelným. Je to vždy zjev energetický, což vysvitne z podobenství s plamenem. Plamen není živou bytostí, protože si k udržování svému nedovede opatření zásoby energie, ale může se rozšiřovati z malé jiskry až v požár lesa a je nezničitelný, jako svaté ohně prvních ctitelů jeho, kteří, neznajíce jej stvořiti, udržovali ohně vzniklé elementárně — bleskem a sopkou — a z nich odnášeli si zárodky do svých krbů. Nedostává-li se chemické energie — ať paliva neb kyslíku, hořlaviny nebo paliva — umírá největší plamen. Stejně stářím ubývá transformační mohutnosti živých bytostí. Že veškeré činnosti živého organismu musí nalézati nahrazení v chemické

energii, je známo. Výkony létající vlaštovky a plovoucího delfína nedají se mysliti bez chemické energie, jako se bez ní nedají mysliti výkony aviatika s jeho benzínem a vodíkem: všechny živé bytosti jsou kombinacemi tekutých a pevných látek a manipulace v nich jest založena na chemické energii, akumulované ze sluneční. Jsou to složité přístroje, proměňující energii sluneční v trvalejší formy, potřebné energie a činící tak na rozdíl od strojů, bez řízení cizí vůle a bez dozoru. Jelikož slunce svítí jen ve dne a energie je třeba i v noci, nutno se tedy zásobiti, má-li vzniknouti trvalý život — to se děje vždy změnou v chemickou energii, v rostlinstvu přímo, a v živočišstvu, zřízeném na formy energie upravené rostlinstvem, nepřímo. Jelikož jen malý díl povrchu zemského je pokryt zelení a ne po celý rok, je tu opět příkaz zásobení se, příkaz nejvyšší přisnosti, pokud nedovede člověk bez rostlin sluneční energii akumulovat v chemickou formu. Hospodaření s volnou sluneční energií v zemědělství a v zemědělském průmyslu je výrazem příkazu toho: sluje přece *polním hospodářstvím*, hospodárnost je jeho hlavním principem, hospodaření se sluneční energií jeho podstatou. /

Celý život je ale takovým hospodařením, má jím býti, nebť je pochodem podobným, jako ve vodním mlýně. Volná energie potravin, toť voda, proudící mlýnem přes kola dolů a konající celou práci. Kolem tím jsou chemické prvky — *koloběh* kyslíku, uhlíku, dusíku je starý obraz a energie těchto prvků se mění v energii potřebné k životu, jako energie vody v energii potřebné mlýnu, k životu tělesnému.

Nazíráme-li takto s Ostwaldem na živé bytosti,

jako na zvláště specialisované stroje, zvláště jemné konstrukce, zbývá nám k doplnění obrazu, jehož jednotu a přehlednost každý již pozoruje, vysvětliti to, co se nazývá *duší*. Zde je právě most, o který jedná se skutečnému monistovi, o který se marně snažilo tolik systémů, most, klencuci se přes propast mezi životem fysickým a duševním. Zde jde o vlastní a nejpevnější hrad dualismu. Uspokojivé řešení této otázky jest rozhodující zkouškou pro monismus Ostwaldův.

Celý tento dualismus těla a duše, který je hluboce zakořeněn v celém duševním životě lidstva, jest jen rozporem zdánlivým, jest jen výrazem dosavadní nemožnosti vysvětliti některé zjevy života duševního mechanicky, chemicko-fysikálně, převéstí je na nějaké pochody mechanismu. Duše, toť soubor nevysvětlitelností organismu živého, přírodovědeckému výkladu vzdorující: vedle zjevu smrti, námi již vysvětleného, zvláště psychické zjevy. Jde tedy o větrné mlýny. Vysvětlíme-li zjevy jmenované faktory světa tělesného, zmizí tím »duše« jako duch v románu. Jelikož je celý svět tělesný či hmotný pojímán smysly a jen, co je smysly pojatelné, má pro vědecký názor náš cenu, odkázaný jen na tyto transformátory energie, jest protiva mezi duší a tělem odstraněna tím momentem, kdy složitější životní pochody, zvané psychickými, stanou se jasnějšími použitím principů přírodní filosofie, která činí nárok na názor monistický.* Pravím jasnějšími, jasnějšími než dosud,

* Nedovede-li zde čtyřicetiletý potlačiti úsměv nad tím, co napsal třicetiletý, cítí-li starší kolísati pod svýma nohama most postavený mladším, omlouvá naivnost »vědeckého

neboť zcela jasnými se nám nemohou státí již proto, že myšlením domoci se přesného obrazu myšlení samotného, má své přirozené hranice. Jasnějšími se nám stanou již proto, že vývoj smyslů jest nejvlastnější a nejkonkretnější částí vývoje vůbec a vnější i vnitřní svět zprostředkován jest jen těmito zdokonalujícími se smysly, stále se zjemňujícími, což jest pochod energetický, který Ostwald vyjadřuje větou, že transformace energie se opakováním stává stále hospodárnější, jemnější, ekonomický koeficient její stále vyšší — a to jest zárukou zjasnění našeho názoru na svět, tím větší, že jako bytostí vědomé, můžeme přirozené zvýšení transformačního koeficientu vědomou snahou zvyšovati.

Jest to rozsáhlá kapitola, jejíž podrobné rozvedení se vymyká z rámce mého dnešního uvedení.

Ostwald vykládá svým energetickým principem na příklad *paměť*, schopnost živých bytostí, vzpomínouti si na minulé pochody, okolnosti, že pochod často opakovaný snadněji a jaksí raději konají, že hladčeji nastane a hladčeji probíhá. Jest to vlastnost i u neživých bytostí pozorovaná, jako přizpůsobení se: vychození hodinek, obehannost houslí, formování akumulátorů až do normální výkonnosti.

názoru» jeho tím, že kolísající půda Ostwaldova monismu stala se i mladšímu již houpajícím se prknem, jemuž děkuje starší, že se naučil plovati i mezi věcmi smysly nepochopitelnými »za přirozené hranice«, na které ho monismus odkázal. Že i tyto mají pro jeho světový názor *dnes* jakýsi význam, děkuje »prknu« monistického názoru, jež učí *plovati s odrazem i za praporky, vykázané monismem.*

Jest to vždy usnadnění pochodů jich opětováním. Čím častěji nějaký výkon je organismem prováděn, tím snadněji ho koná. Toto přizpůsobení, které znamená u živých bytostí jen specialisaci možnosti čistě anorganické, usnadňuje, zjemňuje a zdokonaluje všechny transformační pochody a jest základem účelnosti pochodů těch. Jest to zároveň výklad přetrvání nejlepších, nejlépe uzpůsobených, dle Darwina, nejúčelněji zařízených, nejlépe životním potřebám odpovídajících, jest to ale také výklad přizpůsobení se a zaučení, které je základem všeho pokroku, všeho vzdělání, vší výchovy a vědecké práce, jako systému snadněji ovládané změti zjevů. Podobně je schopnost reakce nebo reflexů v primitivní i složité formě odpovídáním vlivu energetickému celou řadu pochodů transformačních. Organismus jest zařízen postupem vývoje lépe a lépe na reakce vůči různým energiím, přizpůsoben jim a jen vůči těm, na které není zvyklý nebo zařízen, chová se bezúčelně nebo protiúčelně, protiživotně.

Mol lítá do ohně, jsa zvyklý nalézati při měsíčním světle samičku. Člověk pije lihové nápoje podle chuti se stejnými následky, jako mol světlo, jsa zvyklý na neškodné nápoje lihu prosté, štika navyklá údery o skleněnou mezistěnu na bolest spojenou s požádáním rybiček, neublíží jim ani po odstranění stěny. Mol nemá dosti dlouhý život a první úraz nedovolí mu vzítí si nějaké naučení, ale člověk postupem kultury odvyká, vidí-li neúčelnost a škodlivost něčeho. Tu jsme již při jednání pudovém, kde se ustálené reakce stávají složitějšími, ale zachovávají svoji škodlivost vůči neznámým poměrům, svoji bezúčelnost vůči novým, stále se měnícím poměrům.

Rozumné jednání je pak takové, které v každé běžné okolnosti jest znalé následků, vědomé důsledků svého konání a má dostatek síly k nekonání, k odvrácení pochodů škodlivých.* A tak až do nejvyšších duševních pochodů, při nichž již podle potřeby se mění reakce, až do tvoření se pojmů opakujících se zjevů reakčních, smyslových to vjemů, hledáním společných vlastností, až do zjednodušujících a usnadňujících systémů činností duševní.

Takto jeví se nám celá stupnice duševní činností od nejjednodušších reflexů až k nejvyšším výkonům filosofickým řadou souvislých stále různějších a účelnějších výkonů mechanicky pochopitelných o stejném základu, jímž jest princip energetické transformace, a který podléhá tudíž jejím zákonům.

Tisíce let působí omyl Platonův, jímž se stalo oddělení života duševního od tělesného běžným a proto je nám tak těžko zvyknouti si na souvislost mezi jednoduchými fyziologickými a složitými duševními pochody. Tato protiva byla sesílena ještě materialistickými marnými pokusy a počíná mizeti teprve pod vlivem energetického seskupení zkušeností v systém bez hypothes. Třebaže nedovedeme samo myšlení zcela mechanicky vysvětliti, není obtížným viděti jeho energetickou příbuznost se zjevy ostatního světa. Což není nálada odvislá od přebytku či nedostatku sil? Což není myšlení

* Nezbytnost nerozumně jednati s vědomím, chtěním škodlivostí — na př. sebevražda, oběť, náruživost, vášeň — monismus nevysvětlí. Tak se stává, že dotek cizí ruky mívá větší cenu pro život monisty než jeho rozum. 1918.

práci spojenou s vysílením, se ztrátou energie, s přepracováním, s únavou jako práce fyzická? Vždyť konečně teprve začala věda vstupovati na cesty nové filosofie a možno bez zvláštní víry očekávati úspěchy jednou zahájené metody v nejbližší budoucnosti. Již s ohledem na vykonanou dosud práci a dosažené za krátko úspěchy možno jasno i na tomto poli poznání očekávati od další práce a jen od práce.

Vždyť organismy stávající se vyvíjely k tomuto složitému myšlení z jednodušších forem duševního světa. Tento fakt, jemuž materialističtí monisté věnují tolik pozornosti, má pro Ostwalda váhu jen v konsekvencích: že další vývoj se dá spíše a s větší pravděpodobností určití, než minulý vývoj, původ každého jedince, tak sporný pro materialistu. Považuje dokonce projednávání těchto vývojových otázek za nevědecké. Slovo vývoj je mu proto neúčelné, poněvadž ukazuje na něco hoto-vého, minulého a jemu jedná se více o vliv změně-ných poměrů, uměle nebo přirozeně přivoděný, v budoucnosti, o změny nastávající a potřebné lid-stvu, jehož kulturní politice musí každá věda slou-žití, jeho zdokonalení. Věda je tu jen k tomu, aby prorokovala ze svých vědomostí směr vývoje *bu-doucího* a podmínky jeho chtěných změn.

Kriterion správnosti tohoto vývojového směru, ukazujícího do budoucnosti, objektivní měřítko vý-voje nalézá Ostwald ve výši dokázané povinnosti hospodaření se zásobami volné energie, s tímto stále ubývajícím kapitálem, který musí dostačiti stále rostoucímu a zdokonalujícímu se lidstvu se stále rostoucími a se zjemňujícími potřebami, od jejichž splnění závisí štěstí jeho.

Poněvadž na zemi množství použitelné volné energie je omezeno, jest ten organismus dokonalejším, který s nalezenou energií dokonaleji a s menšími ztrátami hospodaří, přeměňuje ji ve všechny potřebné energie svého života, jeho udržení a chtění. A skutečně je patrna s rostoucí komplikací organismu i rostoucí schopnost ekonomičtější transformace. Tohoto pozitivního měřítka vývoje používá Ostwald na posuzování lidského pokroku a lidské kultury, která na rozdíl od přírody plýtvající energiemi vědomě jimi šetří a hospodaří.

Společnost a její složení jeví stejný směr vývoje ve smyslu energetickém jako každý organismus. Ekonomické principy vítězí postupně nad neekonomickými a politickými. Úspory energie, vznikající soužitím ve skupinách, jsou podstatou všech výhod, které je tvořily a vyvíjely. Výhody hromadného využívání jsou ohromné i při povážení nevýhod boje a zápasu, tím soužitím vzniklého. Sociální vlastnosti člověka jsou s rostoucí kulturou stále četnější. Vývoj od hordy k mezinárodnímu životu vědeckému, uměleckému a hospodářskému je každému patrný.* Tím ale také rostou nové sociální problémy. Jelikož člověk má schopností zdokonalovati se, to jest vědomě zvyšovati výhody soužití ve společnostech — vzniká se socialisace i civilisace či kultura: *rostoucí ovládnutí světa a jeho transformačních pochodů* lidstvem pro jeho účely, nejlépe patrná v technice a jejím vývoji, ale i v ostatní kultuře právní, duševní a subjektivní. Každý zvláštní výkon jednotlivcův je prospěchem

* I za německé války, tolik *energeticky* vedené (1914 až 1918) Vašimi monisty, otče Viléme Ostwalde?

celku a nevýhody jednostranné činnosti specializovaných jedinců odstraňovány jsou celou společností trestáním činů škodlivých, podporováním vědy a umění atd. z veřejných fondů — což je jen rozšířenou sociální povinností její. Různost mezi jedinci, tímto specialisováním vznikající, tato dělba funkcí či práce, obdobná dělbě funkcí v každém organismu, jest nebo má býti seslabována vzájemným sdílením výsledků a přispíváním ke sblížení se jedinců, tříd a národů. Kdežto ale největší specialisace zaručuje nejvyšší výkony, stává se celek tím stále odvislejším od vynikajících jedinců, jako úl od královny a je tedy pravá míra této diferenciaci velmi důležitým sociálním problemem, jehož jasnost jest nám důkazem, jak energetickým pojmáním i sociologický problem získává na přehlednosti i celá sociální filosofie pozitivní měřítko hodnocení.

Prospěch sdílení výsledků práce jedincovy s celkem podporuje v první řadě řeč, která v písmu má prostředek přetrvati existenci jedincovu až za generaci nejposlednější. Vývojovým postupem vzniklé rozdíly řeči stávají se stále větší překážkou a všeobecná řeč pomocná má větší kulturní význam, než filologická badání o počátcích řeči. Nejzdařilejší pokus o takovou řeč je dle Ostwalda *ido* a jeví se nám význam pokusu toho ve světle energetického nazírání, jako prostředek k úsporám nejcennějších energií a k amelioraci transformačního rendementu, jak to nazval Ostwald na kongresu v Bologni r. 1910.

Vše, co slouží sociálnímu pokroku lidstva, nazývá Ostwald kulturou. Její nejpozitivnějším měřítkem jest zlepšení transformačních poměrů volné

energie, v přírodním bohatství obsažené, ve statcích lidstva stále dissipující, není-li ekonomicky s nimi zacházeno. Věda pracuje přímo na zdokonalování těchto transformačních pochodů, umění podobně, jako v chemii katalysatory. Urychluje tyto pochody, žene energie do většího oběhu, jest buditelem a urychlovatelem v hospodářství nejvyšších energií duševních a ukazovatelem, vzorem ekonomických transformací v podobě děl uměleckých. Přímou kulturně působí zdokonalováním pracovních method v technice. Tak bylo kulturním činem prvního řádu, když primitivní člověk, prodíraje se křovím, poznal, že větví v ruce ohnutou může zvýšiti každý výkon svých svalů a sestrojil luk k vrhání šípů nebo když druhý třením dvou dřev vznítil první oheň. Vliv nože, kopí, šípů a všech primitivních nástrojů je v každém svém použití účelnou transformací energie. Ale vedle toho znamená každý takový drobný objev, jehož rozšířením a zdokonalením ušetřilo se značné množství energie současného i budoucího lidstva, které výkony ty opakovalo a bude opakovati, velké plus na energetické ekonomii a kultuře lidstva. Takto stává se každý sebe menší technický objev, každý i nejabstraktnější vědecký objev, tak znamená pouhý pojem, na němž stojí náš systém filosofický, každé sebe menší dílo fantasie, vše to znamená dalekosahající čin kulturní. Celý rozsah kultury se nám vyjasňuje a zároveň prohlubuje použitím vhodného principu opravdu monistického.

Vzpomeneme-li dále, že dle druhé hlavní věty zákona o energii přístupné nám energie stále ubývá, poznáme také objektivní nezbytnost kulturního vývoje ve smyslu zdokonalování ekonomického

koeficientu. Uvědoměním si tohoto stavu počíná tedy v pravdě kulturní činnost a význam každé úspory vynikne ještě lépe, povážíme-li, jak za dnešní doby, za sociální organisace, založené ještě většinou na násilných politických prostředcích a opřené válkou a barbarstvím všeho druhu, se hospodaří s nejcennějšími formami energie, jaké nespočetné kulturní hodnoty se bez náhrady ničí tisícerými třenicemi tříd národů a jednotlivců a jaká nesmírná část kapitálu energetického stále ubývá a se ztrácí svému pravému účelu: zvýšení blahobytu a štěstí lidstva. Tím zároveň chápeme známé vystoupení Ostwaldovo pro mír, jako přímý důsledek jeho energetické nauky, jako její ethickou vysokou cenu.

Žijeme v době, kdy se odehrává rozhodné sblížení lidstva nejrozličnějšími mezinárodními podniky a kdy se stává nezbytným i dalekosáhlé vyrovnání existenčních podmínek jednotlivců, dobývané různými sociálními hnutími. V takové době jest propagační práce Ostwaldova a jeho žáků významným činem, jehož velikost pozná teprve zvolna myslící lidstvo, až cesty, po nichž kráčí, budou ušlapány a upraveny ve veřejné císařské silnice oficiálních systémů a zákonů. Vůdce této skupiny nazývá poslední svoji knihu — jistě asi vzpomínka na velikého mistra a učitele, Goetha, básníka přírodní filosofie — nazývá ji »Požadavky dne« a ukazuje, že pro něho je prvním požadavkem dne *nové náboženství lidstva*, a k němu hledá cesty, z nichž jednou vznikne silnice. On myslí dále, než se ostatní odváží, vidí nebezpečí dříve než ostatní tam, kde je nikdo netuší.

Zajímavé faktum, kterým bych rád uzavřel svoje

vývody, jest vznik veliké Ostwaldovy knihy, předcházející »Požadavkům dne«, knihy o velkých mužích.

Ostwald byl před lety požádán japonskou vládou, aby vypracoval jakýsi přírodopis velkých mužů, obsahující podmínky rozvoje velikánů na poli praktických věd, z nichž by se dalo těžiti při výchově mládeže a hlavně vlastností, dle nichž se dá předvídati velikán již v dětsti, aby se mu mohla věnovati zvláště pečlivá pozornost, zkrátka návod k pozitivní kulturní politice.

Chtěje zodpovědět tuto otázku vlády japonské, studoval Ostwald životopisy šesti slavných přírodopýtců: Davyho, Faradaye, Mayera, Gerhardta, Helmholtze a Liebiga, studoval je až do nejintimnějších koutků soukromého života v korespondenci se současníky a z toho vznikla kniha, plná vzácných povzbuzení pro každý národ, chtějící vědomě pracovati o své kultuře, kniha »Velcí muži«.

Chci na tomto dosti bizarním příkladu ukázati, jak chápe Japonsko kulturní význam vědy a jak přímo pověřilo velikého učence cizího konkrétní zakázkou kulturně politického problému a jeho pozitivní řešení. Není to první případ. Známo je, že tatáž vláda pověřila velikého náboženského filosofa Müllera vypracováním náboženství, vhodného pro povahu moderního Japonsce.

Knihu Ostwaldovu viděl bych proto rád v rukou všech našich myslících politiků. Kniha budí zprvu silný odpor u čtenářů a to je důkazem její síly. Učitelé, profesori, technici, neméně i ženy naleznou v ní bohatství myšlenek nadhozených, zneklidňujících, k uvažování nutících. Velikáni a škola, velikáni v manželství a v přátelství, velikáni a rasa,

žena a vědecká práce a podobné problémy činí z vědecké knihy řadu zajímavých a nabádavých rozborů, plných hlubokých myšlenek a dalekých rozhledů.

Jméno Ostwaldovo má i u nás dosti dobrý zvuk. Jeho zájem o první práce našeho Františka Walda a uznání, které mu projevil před největším světovým forem anglické Faradayovy společnosti učenců, vyvedlo tohoto českého učenice ze zátiší kladenských hutí na profesorské místo české techniky.

Ostwald sám pracuje na přírodovědecké theorii štěstí a na ní chce založiti energetickou životosprávu. Nejlepší jeho žák, chemik americký, dr. Nagel, napsal populární evangelium učení Ostwaldova pode jménem »Svět jako práce«, spočívající na úspěšné ekonomii s energetickým kapitálem a jeho zjemněním a zvýšením. I jiné podobné pokusy možno zaznamenati, které vesměs jsou pokusy o jakési světské náboženství na základě přírodovědeckém a technicko-ekonomickém a které jsou dokladem hlubokého vlivu, kterým rozvoj přírodovědeckého badání a technické práce zasahuje do duševního života lidstva. Jsou to pozitivní systémy, které jsou vyplněním cítěné potřeby hlubšího náboženství, potřeby *zodpověděni otázky, co a proč máme pracovati*, jako to podává svým způsobem staré náboženství. Tyto pokusy ukazují, že lidstvo je hluboko proniknuto přírodovědeckým a technickým duchem a že systémy druhů Ostwaldova mluví srozumitelnější řečí než církve, ztrácející svůj vliv.

Ukončuje kongres, zahajoval Ostwald století monistické, století skutečného, hypotheses prostého, vědeckého a nematerialistického monismu, jehož

počátky máme v jeho vlastním *náboženství práce*.*

* Ostwald vydává od r. 1900 revui »Annalen für Naturphilosophie«, mezi jejíž spolupracovníky náleží z našich pracovníků prof. F. Wald, prof. dr. Dittrich-Longinus a dr. Žmawc. Kdo se zajímá o systém Ostwaldovy přírodní filosofie, má starou lubeckou přednášku z r. 1895 o překonání vědeckého materialismu, dále »Vorlesungen über Naturphilosophie«, konané na universitě lipské r. 1900, přepracované ve velkém spise »Kultur der Gegenwart« a vyšlé u Bartha v Lipsku »Die Energie«, a v malém spisku »Grundriss der Naturphilosophie«, který vyšel r. 1908 v Reclamově bibliotéce. Slavná přednáška londýnská vyšla r. 1904 pod názvem »Elemente u. Verbindungen« v Akad. Verlag v Lipsku.

O principu energetickém ve fysiologii jedná spisek prof. Mareše, německy a francouzsky vyšlý, »Das Energie-Prinzip und die energetische Betrachtungsweise in der Physiologie«. V jeho knize o realismu a idealismu v přírodní vědě a v polemice brožurkové, ke knize se vížící, nalezne český čtenář také několik kritických, ne vždy souhlasících slov, hlavně v brožurce »Konec sporů o idealismu a realismu.*

Boloňská přednáška Ostwaldova vyšla pod názvem »La volonté et sa base physique«, jako zvláštní otisk italské revue »Scientia« v řeči francouzské i v německém překladu. O energetickém učení podává dosti materiálu populární knížka A. Steina: »Die Lehre von der Energie«. Kniha Naglova vyšla u Franckha ve Štutgartě. O obou výše jmenovaných knihách Ostwaldových bylo v Přehledu referováno, z obou bylo překládáno, přední vědečtí pracovníci naši sympaticky ocenili princip jeho systému. Na jeho vliv na duševní kulturu a socio'ogii, životosprávu a ethické hnutí, na

* Nejnovější kniha Marešova »Pravda nad skutečnost!« formuluje tyto názory přesně. 1918.

jeho souvislost s Goethem upozornil jsem obšírně na jiném místě. (»Technická kultura«, zvláštní otisk z Technického Obzoru.)

Konečně upozorňuji na svůj článek Wilhelm Ostwald a jazyk mezinárodní v 3.—4. č. III. ročníku časopisu »Jazyk mezinárodní«.

·)(IV)·
·

Ž Á R O V K A

K j u b í l e u K ř í ž í k o v u

S L E Č N Ě M A R I I F A N T O V Ě

1916

Ukázka, jak sobě představuji drobnou práci popularisační z oboru techniky pro čítanky a kalendáře. Otištěna roku 1917 v Českožidovském kalendáři. Podobný článek můj »Čeští vynálezci« vyšel v »Národní čítance« 1918 a poukazuje naň, jako na obrázek vykořisťování vynálezců mezinárodní bandou kapitalistů, za neporozumění lidu, z něhož většinou vyšli. Oba články mají učití dělníky, pracující rukou, uznati váhu práce hlavou.

Válečná psychosa, ovládající dnes všechny evropské národy v jich valném celku, počíná zachvacovati již i jich nejlepší vědecké pracovníky a techniky, zvláště u horkokrevnějších národů jižních. Proti tomu nelze dosti často uváděti na mysl nejširším kruhům mezinárodnost všeho dosavadního vědeckého a technického vývoje na světě. Tato mezinárodnost znamená, že každý vynález a objev, ať učiněn kýmkoliv, má pro všechny národy stejně značný význam a že taktéž jest jeho další zdokonalení výsledkem spolupráce mužů ze všech možných národů světa a že tudíž vyžaduje práce ta nejširší mezinárodní cílevědomé organisace. Technická mezinárodnost, usnadněná rozvojem dopravních prostředků, a mezinárodních organisací vědeckých a literárních, snažila se před světovou válkou zajistiti nejživější výměnu myšlenek a věcí, nejdokonalejší společnou práci na společném a významném poli kulturním. Válka zastavila na chvíli tuto práci, zakryla a zatemnila, ale stejně jen na chvíli, jasné vědomí nezbytnosti této technické mezinárodnosti pro světové hospodářství a národní kulturu a dá se vším právem očekávati, že po ukončení strašného krveprolévání a po vyléčení nebezpečné válečné psychosy národové evropští se sejdou opět ve společné činnosti vědecké a technické, která jim tolik již prospěchu přinesla a která první bude povolána hojiti vzájemně udělané rány a nenávisť mezi národy.

Němci oslavovali koncem lonského roku stoleté narozeniny svého největšího technika Wernera ze Siemensů (* 13. prosince 1815), jehož jméno spojeno těsně s epochálním vynálezem dynamoelektrického stroje. Ve sloupové síni berlínské tech-

nické školy v Charlottenburgu sešlo se několik tisíc německých techniků a za přítomnosti zástupců vlády a rodiny Siemsenovy promluveny slavnostními řečníky, jimiž byli Oskar z Millerů, státní sekretáři Helfferich a Warburg, významné projevy o oslavenci. Miller sdělil shromáždění, že u příležitosti slavnosti bylo složeno rodinou Siemsenovou 200.000 marek, aby z úroků tohoto kapitálu byl každoročně udělen prsten některému technikovi, který by byl současně inženýrem a badatelem a působil ve smyslu Siemsenově pro rozvoj techniky. Důležitějším je usnesení tohoto shromáždění, aby s »velikány ze světa techniky« byly nejširší vrstvy lidu seznamovány populárními spisky, které by v tisících výtiscích byly rozšiřovány. Sociální význam podobných životopisů vynálezců byl poslední dobou často vyzdvihován. Nejen jako protiváha proti literární a historické školní výchově a k jejímu doplnění chtějí seznamovati mládež a dospělé s technickou kulturou doby moderní, ale tento moderní Plutarch chce seznamovati s osobnostmi školou zanedbávanými, z jichž života možno čerpati nesmírné výchovné a vzdělávací hodnoty a kteří vedle toho svým příkladem mohou ukazovati na mnohý důležitý odborný pokrok, přivoděný neodborníky, ano i laiky. Mnohem důležitějším se mi zdá poznání, které vyjímáme z každého životopisu technika, kolik děkuje každý vynálezce pracím předchůdců z jiných národů, kolik by se ušetřilo zbytečného úsilí, kdyby práce jednou vykonaná byla širě celému světu známa a jak malou jest poměrně zásluha o vývoj jednotlivých oborů techniky, chce-li se omeziti jen na činnost příslušníků jednoho národa a ignorovati činnost ná-

rodů druhých.

Dne 17. ledna 1867, tedy právě před padesáti lety, píše Siemens zprávu pro berlínskou akademii věd o svém vynálezu a v ní podtrhuje fakt, že dává technice možnost vyráběti elektrický proud neomezené síly, levným a snadným způsobem, na libovolném místě světa, kde jsou buď vodní síly nebo dostatek paliva pro parní stroj.

Aniž zmenšíme zásluhy Siemensovy, můžeme z dějin techniky vyčísti, že dynamo, měnící sílu vodní nebo sílu parního stroje i benzinového motoru v elektřinu, jak se ho dosud používá, vyšlo z objevu velikého anglického učenice Michala Faradaye, který r. 1831 poznal, že přiblížením a oddálením magnetu nebo střídavě uzavíraného a přerušovaného galvanického proudu k nějakému vodiči, vzniká ve vodiči tom elektrický proud. — První stroje, vzniklé na tomto anglickém objevu magnetické indukce již rok po té, pocházely od Francouze Pixia a od Vlacha Dal Negra. Zdokonalení těchto strojů, u nichž permanentní ocelový magnet byl základem indukce, provedl Němec Stöhrer, prostý mechanik, na něhož se obraceli badatelé světového jména o provedení svých myšlenek, i Francouz Nollet, ale stroje tyto neměly technického významu. Teprve stroj Siemensův z r. 1867, sestrojený náhodou, o jejíž zásluhu se dělí velký inženýr se svým mechanikem a pozdějším společníkem Halskem, na dynamoelektrickém principu, nabyl onoho obrovského významu technické epochálnosti. Siemens použil proudu vyvozeného strojem k sesílení magnetů o slabém vlastním magnetismu a těchto elektromagnetů opět k sesílení proudu vzniklého vlivem jich indukce magnetické.

K technické upotřebitelnosti tohoto Siemensova stroje bylo však ještě třeba dalších zdokonalení dosti základního rázu. Tato provedl Florentin Antonio Pacinotti a Belgičan Zenobius Gramme a ku plné dokonalosti původního stroje přispěl konečně spolupracovník Siemensův a inženýr jeho nového závodu Hefner Alteneck. Tím teprve vznikl stroj dynamoelektrický v technicky potřebné základní formě, ve které dosud v podstatě se konstruuje.

Dalšímu vývoji této jeho základní formy scházelo to nejhlavnější, větší potřeba elektriny. Nebylo totiž tehdy elektrického stroje ani elektrických drah, a i elektrické osvětlení bylo v letech osmdesátých velice vzácné.

Hlavní, čeho se nedostávalo, byla malá příruční lampička elektrická o svítivosti několika svíček, která by mohla vejít v konkurenční zápas s plynovým osvětlením, proti němuž má elektrické světlo četné významné přednosti, v první řadě krásné, klidné bílé světlo, málo tepla a žádné zdraví škodlivé plyny nevyvozuující, vzduch neznečišťující, a ideálně pohodlnou obsluhu s minimální nebezpečností požáru.

Obloukové lampy elektrické, tou dobou již známé, skytaly sice obdivuhodné světlo, ale příliš intenzivní pro soukromé obytné místnosti, a co hlavní, »nedělitelné«, t. j., bylo zprvu možno jen jedinou lampu do proudu jednoho dynama zapnouti. Zdokonalení obloukovky v tomto směru provedl nejprve Rus Jabločkov, odstraniv r. 1876 regulaci uhlíků svojí »svíčkou«, ale i tato svíčka Jabločkova, i naším inženýrem Křižíkem roku 1880 provedená regulace elektrická uhlíků obloukovky ani oblou-

kovka diferenciální o stálém napětí a intenzitě nedostačily k rozšíření světla elektrického, třebaže současně bylo umožněno zapnutí několika těchto lamp o více tisících svíčkách do téhož stroje.

To umožnila teprve elektrická žárovka.

Píši-li dnes tyto řádky při světle dokonalé G-wotanky stolní lampy a ještě dokonalejší azot-osramky stropního osvětlení a vzpomínám-li celé té historie, kterou za sebou již mají tyto malé skleněné hruštičky, je mi, jako bych musil napsat knihu, abych všechno to úsilí vylíčil, které věnováno velkými techniky všech národů stvoření první technicky použitelné žárovky a zdokonalení její výroby ve velkém, jakož i jejímu rozšíření do celého světa. Žárovka, tento nejvšednější dnes a nejrozšířenější ze všech divů moderní techniky, má za sebou téměř stoleté dějiny.

Myšlenka elektrické žárovky s uhlíkovým vláknem pochází z roku 1837 od bruselského Jobarda. V Americe žijící Němec Jindřich Göbel konstruoval taktéž již v první polovině minulého století neodvisle od Jobarda elektrické lampičky, jimiž upozorňoval na ulicích new-yorských kolemjdoucí na veliký dalekohled, který každého večera nabízel k používání hvězdářskému zájmu obecnstva. Ale r. 1840 měl Grove a r. 1841 Moleyns tytéž platinové žárovky, neodvisle od Göbela a Jobarda. Jiný Američan, M. G. Farmer, osvětlil r. 1859 svůj dům v Newportu dvaadvaceti elektrickými lampami, zhotovenými taktéž z platinového drátu.

Praktického významu našly všechny tyto celkem bezvýznamné pokusy, když geniální Američan Thomas Alva Edison r. 1878 při návštěvě profesora Backera ve Filadelfii uviděl po prvé v ži-

votě elektrickou obloukovku. Tím počíná nejkrásnější kapitola v dějinách žárovek, líčící úchvatný obraz pracovní síly jediného člověka, jíž překonává bez nejmenší znalosti práce svých předchůdců, jedině s geniální neústupností sleduje rozřešení pojatého problému, veškeré překážky, které se mu v neobyčejné míře staví v cestu.

»Měl jsem zrovna poněkud volno,« vypravuje Edison, »jelikož jsem ukončil práce s mikrofonom (hlavní součástka telefonu, nejslavnějšího vynálezu Edisonova) a myšlenka elektrického osvětlování ve mne zapustila ihned pevné kořeny. Snadno bylo viděti, čeho se tu v první řadě nedostává: dělitelnosti. Světlo obloukovky bylo příliš ostré a silné. Bylo třeba malých lampiček, které by dovolily rozdělení elektrického světla po způsobu plynového do nejmenšího pokojíku v domě.«

»Governor P. Lowry věřil, že by se mi rozřešení tohoto problému mohlo podařiti. Sebral něco peněz a založil Edison Electric Light Company. Způsob naší práce byl pak následující: obdržel jsem určitou částku peněz na týden a musil jsem za to zaměstnat pokusy určitou řadu lidí. Chopili jsme se společně věci, abychom ukázali, co dove-
deme.«

»Záhy jsem viděl, že rozdělení světla není jinak možné, než stane-li se jedna lampa neodvislou od druhé. S tímto přesvědčením dal jsem se do práce. Byl jsem naplněn myšlenkou žárovky v protívě k obloukovce. Počal jsem výrobou velice jemných platinových drátků. Pokusy s nimi mi selhaly, pročž jsem přidával do platiny deset procent iridia (kov vzácnější než platina). Ale ani tyto dráty nenesly potřebného žáru a tavily se. Následovala

řada dalších pokusů. Potáhli jsme dráty kysličníky ceru a řady jiných kovů. Pak vzal jsem válec ze zirkonia, ovinul jemným drátem platinovým a přikryl kysličníkem hořčáků. Výsledek byla lampa o vysokém odporu, jakou jsme hledali. Ale kysličníky vyvolávaly v lampě krátké spojení, zjev, známý každému elektrotechnikovi.«

»Když i to skončilo nezdarem, hledali jsme vlákno, které by elektrický žár vydrželo. Zkoušeli jsme křemík a bor a nejmožnější jiné látky, na které jsem již zapomněl. Nejpodivuhodnějším při všech těchto pokusech je, *že jsem si ani nevzpomněl, že by uhlíkové vlákno mohlo našemu účelu odpovídati.*«

Zde vidíme, jaké plýtvání úsilí zaviněno bylo neznalostí předcházejících cizích pokusů o žárovku a 40 let stávajícího rozřešení otázky uhlíkovým vláknem. Již roku 1844 de Changy, žák Jobardův, zhotovil první žárovku ze zuhelnatělého vlákna a po něm Starr, Sawyer a Mann.

Francis A. Jones, životopisec Edisonův, vypravuje, kterak konečně byl uveden Edison na uhlíkové vlákno.

Jednoho večera seděl sám v laboratoři a byl značně vážný, třebaže nikterak zoufalý nad selháním tisíců pokusů o žárovku. Ruka jeho, když byl zabrán v myšlenky, ležela vždy volně na stole. Tu se náhodou dotkla hromádky sazí, smíšených s dehtem, jak jich používal jeho asistent při pracích s mikrofonom. Edison uchopil v myšlenkách část směsi mezi prsty a palec a počal ji žmoliti. Asi půl hodiny hloubal tak, žmole při tom dále svoji směs, až mu zůstalo v ruce tenké vlákno, uhnětené ze sazí. Probudiv se ze svého zamyšlení, pozoroval

vlákno nejprve lhostejně, náhle ale napadlo mu, zda by se nedalo tohoto nespalitelného vlákna užítí v žárovce. Byl to přece uhlík, a ten měl vyšší odpor vůči elektrickému proudu nežli sama platina.

»Dobrá,« vypravuje Edison, »když jsem tím byl uveden na uhlí, selhalo nám ještě mnoho pokusů, až jsem vzal konečně bavlněnou nit, tu jsem zuhelnatil a pokusili jsme se zhotoviti z ní první žárovku.«

»Můj asistent Bachelor pracoval po mém boku po celou noc. Druhého dne a druhé noci pracovali jsme bez ustání dále. Konečně se nám podařilo připraviti z celého přadena příze jediné uhelné vlákno. Když jsme došli až tak daleko, bylo třeba je přenéstí naproti ke skláři. Nejvýše opatrně chopil se Bachelor drahocenného vlákna a já kráčel jsem za ním, jakobych chránil největší poklad. Ale cestou se nám nicméně vlákno polámalo.«

»Vrátili jsme se tudíž do naší laboratoře a začali jsme znovu s výrobou vlákna. Pozdě odpoledne druhého dne jsme teprve měli nové uhelné vlákno. To nám však znovu rozbil ve sklárně neopatrný dělník, hodiv na ně šroubovrt. Znovu vrátili jsme se do laboratoře a ještě než nastala noc, bylo hotovo nové vlákno a to zasazeno do lampy. Hruška byla vypumpována a zatavena, načež jsme ji zapnuli do proudu.«

»Lampa zazářila. V prvních minutách měřili jsme se značným napětím odpor a shledali jsme vše dle našeho očekávání. Sedli jsme si a pozorovali lampu. Chtěli jsme věděti, jak dlouho bude svítit. Úloha byla rozřešena, vydrží-li vlákno delší dobu svítit.«

»Dnem tím byl, jak myslím, 21. říjen 1879. Seděli jsme tu a pozorovali; lampa hořela dále, a čím

déle hořela, tím větší bylo naše nadšení. Nikdo z nás nedovedl jíti spat. Ještě po čtyřiceti hodinách nemyslel nikdo z nás na spaní: S rostoucí hrdostí pozorovali jsme, sedíce kolem dokola, svoji lampu. Vydržela asi pětáctyřicet hodin. Pak náhle zhasla.«

»Řekl jsem si, že když tak dlouho hořela, musím docílití toho, aby hořela sto hodin. Shledali jsme, že uhlí bylo hledanou látkou, a zbývala ještě otázka, jaký druh uhlí musíme vzítí.«

Začala doba nových neúnavných pokusů. Edison počal zuhelňovati vše, co mu padlo do ruky. Celý jeho laboratorní štáb musil spalovati slámu, papír, lepenku, třísky dřeva a množství jiných věcí. Ničeho nebylo za těchto pokusů ušetřeno. Deštníky, hole, vše zmizelo, a jak píše Jones, je pravděpodobno, že kdyby v těchto dnech byl vstoupil do laboratoře chromý muž, bylo by jeho berlí použito k pokusům zuhelňovacím.

Konečně našel Edison vhodné vlákno. »Zuhelnil jsem konečně proužek bambusu ze žaponského vějíře a pozoroval jsem, že jsem na pravé cestě. Tím ovšem nebylo konce pokusům. Zbývala honba za vhodným bambusem, z něhož byl vějíř zhotoven. Jsou četné druhy bambusů na světě, jde o to, naléztí onen, k naším účelům nejvhodnější. Poslal jsem jakéhosi učitele na Sumatru, jiného spolupracovníka do Japonska, aby pátrali tam po hledaném bambusu. Konečně jsem uzavřel se starým Japoncem smlouvu na dodávku vláken z pravého bambusu. Japonec hned založil zahradu na pěstění různých druhů bambusů pro mé zkoušky.«

Jaké spolupracovníky měl Edison při těchto pokusech, po jichž prvním zdaru hned akcie jeho společnosti stouply z 20 na 7500 dolarů, vidno z

vypravování, že když došla telegrafická zpráva z Havany o smrti jeho assistenta žlutou zimnicí, prosilo dvanáct jiných o uprázdněné místo. Byla to hromada obětavých a statečných mužů, z jichž středu vyšla elektrická žárovka na cestu světem a bylo opravdu těžko vybrati vždy nejstatečnějšího a nejvhodnějšího z nich.

Ze žhavé potřeby doby, jako žádná druhá technická vymoženost, zrodila se takto žárovka, jeden z nejvýznamnějších kulturních faktorů nové doby. Když r. 1878 přišla předčasně zpráva o novém vynálezu Edisonově do Londýna, nastala na burse hrozná panika, akcie plynárenské se úžasně řítily. Roku 1881 shledáváme se s ní již na světové výstavě v Paříži a zde seznamuje se s vynálezem laboratoře z Menlo Parku Emil Rathenau, zakladatel největší německé elektrotechnické firmy »Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft«, čili zkrátka AEG., v Berlíně. Edisonův vynález byl již na této výstavě tak dokonale do všech detailů propracován, jako by byl již po dlouhá leta vyzkoušen v nesčetných městech: Objímky, přepínače, pojistky, instalace lamp a všechno, co k ní náleží, výroba proudu, regulace, vedení a jeho odbočky i připojení do domů, měřicí přístroje, všechno bylo s úžasnou geniálností a obdivuhodným porozuměním propracováno. Na téže výstavě měl inženýr Křížík vystavenou svoji lampu obloukovou s regulací elektrickou, za niž obdržel (jediný Rakušan) zlatou medaili výstavní. Když Edison sestrojil v Paříži první centrálu k osvětlování výstavy, poukázal Gülcher na to, že je možno vložit větší počet lamp do vedení vedle sebe a za sebou. Tou dobou děla se také výroba vláken pro žárovky způsobem snad-

nějším, než při prvních pokusech v Edisonově laboratoři. Vlákná bambusová, pokud možno stejného průřezu, ohnutá podkovovitě, vložila se ve střídavých vrstvách s uhelným práškem do ohnivzdorného kelímku. Vyplněný kelímek se pečlivě uzavřel a zamazal. Na to se ve vysokém žáru pece obsah kelímku zuhelněl. Vlákná, zbavená prášku, se třídila dle velikosti a pro vyrovnání nestejně jich tloušťky se vkládala do nádob s čistým svítiplynem nebo petrolejem, v nichž se za procházení elektrického proudu vysraženým uhlíkem slabší místa sesilují. Toto vlákno teprve bylo schopné, aby vloženo bylo do lampy.

Pozdější žárovky uhlíkové zhotovovány z umělé cellulosity zuhelněné. Roku 1882 založil Edison v New Yorku první městskou elektrickou centrálu pro 7000 žárovek.

Inž. dr. František Křížík poznal na pařížské výstavě, jaký význam má pro náš národ *hospodářské* využitkování podobného vynálezu technického, jakým je jeho obloukovka nebo Edisonova žárovka. Stal se v našich malých poměrech propagátorem elektrického světla. (Vedle toho i elektrické dráhy.) Propagace technického vynálezu má vliv nejen na jeho hospodářskou hodnotu, ale i na technickou, na pracovní metody propagující firmy na zdokonalení jejího tovaru, neboť propagovati novou věc možno jen dokonalými výrobky. Křížík dal první zazářiti Václavskému náměstí nevídanou do té doby záplavou elektrického světla, ke kterému divadlu sešlo se na náměstí a rampách musea tisíce lidí. Křížík později vykouznil na jubilejní výstavě světelnou fontánu, instaloval elektrické osvětlení Národního divadla a ostrova Žofínského, jak

je podnes vidíme. Vynikající účast a vliv měl též na zřízení elektrického osvětlování českých měst. Za třicet let provedl závod jeho 112 městských a obecních instalací osvětlovacích.

Oslavovali-li loni Němci svého Siemense a Američané letos csmdesátiletí svého Edisona, přešly sedmdesátiny našeho Křížíka, spadající na letošní červenec, téměř nepozorovaně. A přece je pro nás tím, čím pro Američany Edison a zároveň tím, čím pro Němce Siemens a spolu je i naším Rathenauem. On přinesl z výstavy pařížské Čechům to, co Rathenau Německu, ale oč více donesl do Paříže, než Rathenau? Jeho obloukovka stála v Paříži vedle Edisonovy žárovky, technický vynález chudého syna velkého, bohatého národa amerického stál tu jako rovnocenný vedle vynálezu synka chudých rodičů z Klatovska. Křížík nese právem jméno našeho Edisona. I Rathenau vrátil se z pařížské výstavy nadšen rozvojem elektrotechniky. Umínil si, že postaví celou svoji sílu do služeb nového průmyslu. Rozvoj a zavedení žárovky ležely tím v ruce třetího geniálního muže vedle Edisona a Křížíka, jehož obchodní nadání žida a organizační talent Němce marně hledají většího. Od prvního spatření žárovky vede v životě Rathenauově přímá cesta ke stvoření největší evropské elektrotechnické firmy a tím k rozšíření žárovky do celé Evropy. Co znamená pro nás možnost konkurence české firmy Křížíkovy s takovými kolosálními závody, jako AEG. a Siemens Schuckert? Rathenau získal veškeré výsady pro Německo, což při nedostatku obchodního ducha u Edisona nebylo zrovna ne snadným úkolem. Původní společnost Edison Electric Light Company v New Yorku založila stejno-

jmennou společnost v Londýně. Z ní vznikla pak pařížská Compagnie Continentale Edison, již náleželo zužitkování Edisonových patentů na kontinentu evropském, pokud šlo o výrobu a rozdělení elektřiny. Vedle toho vznikly ještě menší speciální francouzské společnosti. Rathenau ustavil společnost, která odkoupila za 360.000 marek od pařížské společnosti Edisonovy patenty pro Německo. Práva nové společnosti sahala nejen na výrobu žárovek, ale i na výrobu strojů a přístrojů, nezbytných pro elektrické osvětlení a zařízení elektrických centrál. První německý patent, udělený této společnosti studijní, zněl na »novinku na elektrických lampách« a týkal se tří patentních nároků. Znění jich bylo: 1. elektrická lampa, která v bílém žáru svítí a sestává v podstatě z uhelných vláken o značném odporu, spojených dle popisu s vlákny kovovými, 2. Vláknو uhelné, stočené ve spirálu tak, že jen část jeho povrchu vyzařuje světlo. 3. Platínové dráty spojení s uhelnými a celek v uzavřené nádobě karbonisovati usazením sazí na vlákno. Společnost založila nejprve malá domácí osvětlovací zařízení v Berlíně. Berlínská Wilhelmstrasse byla první ulicí v Německu, osvětlenou elektrickým světlem. První večer padal sníh, čímž ke klidně svítícímu světlu přistoupil magický efekt zářících vloček sněhových a spolupůsobil na dojem technické novinky.

Ještě téhož roku byla otevřena v Mnichově první elektrotechnická výstava, při níž Rathenau osvětlil celý Kristallpalast a malé baletní divadélko. Účinek toho byl záhy patrný. Intendance sídelního divadla v Mnichově uzavřela smlouvu na elektrické osvětlení, první větší německé jeviště, které za-

vedlo toto osvětlení a využilo scénických efektů, skýtaných malými různobarevnými žárovkami, jaké pařížská divadla dlouho před tím dosáhla obloukovkami.

Dne 5. května r. 1883 založena Deutsche Edison-Gesellschaft für angewandte Elektrizität s kapitálem 5 milionů marek, z ní vznikla později veliká AEG., která r. 1913-14 měla akciového kapitálu 155 milionů marek a zaměstnávala ve svých závodech v Berlíně 66.100 lidí.

Vedle Edisonových žárovek uhlíkových byly ještě někde zavedeny žárovky Maximovy a Siemensovy, taktéž ze zuhelnatělých vláken, ale papírových, dále Swanovy s vláknem bavlněným a konečně Lane-Foxovy ze zuhelnatělé slámy. Všechny tyto konkurenční žárovky zatlačil Rathenau svojí geniální organizací výroby a odbytu Edisonůvek.

Leč ani Edisonova žárovka nemohla při svém krásném světle a pohodlném použití zůstatí posledním slovem bytového elektrického osvětlení. Spotřebovala 5 voltampèrů pro světlo jedné svíčky a měla-li konkurovat s plynovým osvětlením, které značně pokročilo vynálezem Auerova punččského hořáku, musila býti zlevněna. Tomuto požadavku vyhověl nejprve prof. Nernst r. 1898 svojí lampou, která znamenala 50proc. úsporu proudu oproti Edisonově žárovce, která tou dobou vyráběla se ze zuhelnatělých vláken celulosových. Nernst nepoužil vláken žhoucích ve vzduchoprázdnotě, nýbrž kyslíčnicků vzácných zemín, které jasně svítí, prochází-li jimi proud i na volném vzduchu, byly-li dříve zahřátím učiněny vodivými.

AEG. ujala se výroby nernstovek r. 1900 a značně ji zdokonalila, takže statisíce těchto lamp roze-

158

šlo se do světa. Zatím i vláknové žárovky podrobovány stálému zdokonalování, a to cestou, kterou na své vývojové dráze měly dávno za sebou a kterou opustil Edison jako beznadějnou. Jako se podařilo jiným použití zuhelnatělé bavlny, papíru a slámy, o jejichž použití Edison se marně pokoušel, tak vrátili se při zdokonalení jeho lamp ke kovovým vláknům. Ale kdežto měl Edison k dispozici kovová vlákna platinová a podobných kovů, které tají vesměs pod 2000° a nesnesou tudíž elektrického žáru, nalezeny v novější době v osmiu, tantalu a wolframu látky, které dovolují zhotovení vláken žárovkových, netavících se. Když překonány nesnáze, spojené s tovární výrobou tenkých drátů z těchto křehkých kovů, zahájily lampy s kovovým vláknem svoji vítěznou dráhu z různých továren, pod jmény, odvozenými z použitého v nich kovu: Roku 1901 vznikla osmiová lampa, roku 1904 tantalová, 1906 wolframová, 1909 osramová (osmium a wolfram), později wotanová (tantal a wolfram), nejnověji vertex a metax z taženého vlákna, tungsramky a j. Elektrotechnický průmysl pracuje stále na zdokonalení žárovek ve směru další úspory proudu a technického zdokonalení. Na této činnosti účastněna celá řada rakouských a cizích firem a podařilo se zvýšiti pevnost vláken žárovkových tak, že uhlíková žárovka zatlačena úspornými kovovými úplně do historie. Spotřeba proudu je u kovové žárovky nepatrným zlomkem proudu, spotřebovaného Edisonkou. Jeden watt skytá zde jednu svíčku světla oproti pěti wattům uhlíkové žárovky. Tím stanulo elektrické světlo, pokud úsporností se týče, před svě-

tlem plynovým, které čistotou a pohodlností dávno již předčilo.

Ale ani jednowattovka nezůstala posledním vývojovým stupněm žárovky. Při výroční valné hromadě svazu německých elektrotechniků v červnu 1913 ve Vratislavi sdělil zástupce A. E. G., že uvede jeho společnost wolframovou lampu do obchodu, která docílí jasněho bílého světla jedné svíčky proudem $\frac{1}{2}$ wattu. Jde o lampu, jejíž vlákno nezáří ve vzduchoprázdnotě, ale v prostoru naplněném dusíkem a nazvána proto nitratovou lampou čili azotkou.

Žárovky dusíkové dají se konstruovati o síle mnoha tisíc svíček a tím se staly mocným konkurentem obloukových lamp, které dosud pro pouliční a venkovské intenzivní osvětlení ovládaly pole. Vysokosvíčková azotka nevyžaduje nijaké obsluhy, která byla u vyměňování uhlíků obloukovky nezbytnou, a hoří stejně jasně po celou dobu svého života. Světlo její je klidné, bílé, bez onoho kmitání, vlastního i nejdokonalejší obloukovce, a i pokud jde o spotřebu proudu předčí dnes půlwattovka značně obloukovku. Rozřešením konstrukce dusíkových wolframek pro nízký počet svíček *stane se žárovka světlem malého muže*, v každém ohledu nejvýhodnějším a nejlevnějším osvětlovacím prostředkem budoucnosti.

V poslední době vchází do praxe zcela nový druh elektrického světla, které nazváno elektroluminiscenčním a při němž jde o přímou proměnu elektrické energie ve světelnou. Podstatou tohoto světla jest výboj elektřiny v prostoru naplněném zředěnými plyny. Nejznámější lampou, založenou na tomto principu jest lampa Teslova na střídavé

proudy o vysokém napětí a veliké frekvenci. Trubice se zředěnými plyny, umístěné bez jakéhokoliv vedení ve světelném poli Teslových výbojů, svítí a osvětlují celou místnost. Podobné světlo jest světlo Mooreovo, kteréž vysílá lampa amerického inženýra Mac Forlan Mooreho, světlo chladné a červenavé. Že je schopna elektroluminiscence konkurence s žárovkami, svědčí akciová společnost německá, založená na využití Mooreova světla. Lampsy Teslovy pokládají se za lampsy budoucnosti a předpovídá se jim značný rozvoj.

Pokrok osvětlovací techniky, vyplývající z této stručné *historie zrození žárovky*, jest jistě úžasný. Uvážíme-li, že před třiceti lety byl plamen louče, svíčky, petroleje a svítiplynu jedinou prakticky použitelnou osvětlovací pomůckou, kdežto elektrické obloukovky omezily se na majáky a jiná efektovní, na př. divadelní osvětlení, vidíme obrovitý vývoj od Edisonovy žárovky přes nernstovku ke kovovým lampám našich dnů a k Teslově lampě budoucnosti, které v krátkém čase porazily všechny odpůrce osvětlovací techniky.

Nejlépe vysvitne obraz tohoto pokroku, srovnáme-li výkon stejného osvětlovacího účinku, dosaženého jednotlivými prostředky osvětlovacími a počítáme-li i neelektrická světla ve wattech:

K dosažení světla jedné střední sférické Hefnerovy svíčky při osvětlení

svíčkami třeba	wattů cca 100 za hodinu
plynovým volným plamenem	» 53 »
petrolejovou lampou s kruhovým knotem	» 42 »
acetylenovou lampou	» 16 »

Auerovým žárovým světlem ply-

novým	wattů cca	8	za hodinu
Edisonovou žárovkou	»	4	»
Nernstovou žárovkou	»	2	»
Osmiovou žárovkou	»	1.75	»
Wolframkou vzduchoprázdňou	»	1.43	»
Elektrickou obloukovkou uhlíkovou	»	0.85	»
Azotkou	»	0.70	»
Elektrickou obloukovkou plamencovou	»	0.31	»
Elektrickou lampou křemeno-rtuťovou	»	0.23	»

Italský profesor Rignano uveřejnil před nedáv-
nem pojednání o nezbytnosti zničení německé vědy
čtyřdohodou a o založení vědecké dohody, namí-
řené proti Německu a jeho nebezpečnému věde-
ckému monopolu.

Nejsou to nikterak odborné vědomosti, kterými
se liší vědecký pracovník, jak jsme si ho před vál-
kou představovali a vážili, od svého neučeného
okolí. Učence vyznačovala objektivní věcnost v
úsudku, nedávající se ničím a nikým strhnouti k
strannictví, zachovávající svůj zdůvodněný věde-
cký úsudek i pod tlakem protivných cizích přesvěd-
čení, a to tak dlouho, pokud nebyl vyvrácen věc-
nými, správnost úsudku zvracejícími fakty, věde-
ckou prací získanými.

Kdyby byli členové pařížské akademie, vyluču-
jící své někdejší německé přátele, zamyslili se nad
žárovkou, ozařující jich sezení, kdyby byli sobě
uvědomili, *kolik úsilí stejně svědomitého a nezišt-
ného* německých mužů vedle úsilí amerického, vlaš-
ského, belgického, francouzského, českého i ruského
září z těchto zcela bezvýznamnými se zdajících
skleněných hrušek, byli by jistě naložili s návrhem

na vyloučení Němců tak, jak to učinila berlínská německá chemická společnost s návrhem na vyloučení Sira Williama Ramsaye, nejslavnějšího chemika anglického, za jeho zcela očividně neobjektivní *hanobení* německé vědy. Německá společnost zamítla návrh ten obrovskou většinou hlasů, jelikož předem pocítila stud, který kdysi bude pocítovati pařížská akademie, až sobě uvědomí malichernost svého jednání, strženého vlivem *všeobecné chorobné nálady doby*. Doba a její nálada to byly, které podaly jedu Sokratovi, nálada doby upálila Husa. U jedinců, působících pro vědu, byli jsme zvyklí, že se stavěli vždy proti této náladě doby, která ode dávna byla chorobně slepá a je jí podnes.

Uvědomí-li si velikost společného úkolu vši vědecké činnosti, budou-li řešiti své úkoly s hlediska *technické mezinárodnosti*, nepropůjčí se žádný ku projevům druhu Ramsayova a Rignanova. Tomu nás učí historie elektrické žárovky.

SEBEURČENÍ PRACÍ

Výzva k poválečnému smýšlení

Panu odborovému přednostovi

ING. EMILU ZIMMLEROVI

v upomínku

na nymburskou schůzku techniků

osvětových pracovníků

Š j a r a r, 1918

Sebeurčení národů a válka

Válka, která za čtyři leta strhla ve svůj vír všechno lidstvo i jeho věci, jeho ideje a stavy duší, strhla přirozeně i celý duchovní a neduchovní intelekt válčících a neválčících národů do svého zrůdného a krvavého díla. Skutečné i pomyslné hodnoty, duchovní i neduchovní cíle mobilisovala předem i dodatečně tato válka pro svůj zápas o hrubou moc ve světě. Těm, kdož všeho toho zneužívají k ospravedlnění a zakrytí svého organizovaného násilí, je úplně lhostejno, čeho se chopí, nevybírají sobě, vidí-li vítězství přiblíženo za přispění té které irracionality.

Není idealismu tak čistého, není nadšení tak vznešeného, aby ho nebylo zneužito, aby nebylo vládnoucími válčícím-národům vzato a zužitkováno. Věda i poesie, technika i politika, oddanost i taktika, historie i žurnalistika, všeho vůdci dnešních válčících národů zneužívají ve svůj prospěch, pro stranické účely *vítězství své hrubé moci*. V rukou vše zneužívajících octla se i *vznešená idea sebeurčení národů*. Nejnesnadnější otázka politická ze všech, otázka soužití národů ve světě, jichž nároky sobě vzájemně odporují tolik, že nelze uspokojiti jeden bez současného poškození druhého. Nebude obtížnějšího řešení mezi všemi problémy poválečnými, nad usmíření národních aspirací, o nichž rozhodují nejen politické poměry sil, ale i historické tradice, logické definice a statistické tabulky. Rozhodnutí obrovského zápasu nejmocnějších států prostředky organizovaného násilí může

býti mobilisovanými ideály národů o sebeurčení urychleno, ale *nikdy ne naopak*. Podobné ideály neuskuteční se *trvale a spravedlivě* v krvavých zápasech, ale rozumným smírným dohodnutím, *úsilovnou prací* zúčastněných národů, které pochopily, že státníkům, zneužívajícím ideálů jejich, jsou Hekubou. Čím je šelmám v cirku sympatie diváků, ať vyplývá ze sebe vznešenějších ideálů spravedlnosti? Čím je ona šelmě v zápase tom zvítězivší? Lev Heřmana z Bubna je snad jen v pohádce vděčen tomu, kdo mu proti přesile tygrů pomohl. Největší ideál národa nehází se beztrestně do arény! Zvláště ale národ, který *prací* povstal z hrobu, *musí sobě naléztí práci své místo v kruhu svobodných národů*, aby s nimi, jako dosud, *pracoval o osvobození všeho lidstva, všech národů*.

Nejsem v této válce v srdci svém úplně za jedno s kteroukoliv *válčící* stranou, a to proto, že všechny ničí miliardy nenahraditelných produktivních hodnot pracovních, mrtvých i živých, a nechci býti proto vůbec za války *stranou*. Nehraji ani skrytě ani otevřeně v této ničemné hře. Moje požadavky jsou tak spravedlivé a vážně zdůvodněné, že jsem neváhal ani před válkou pro ně se bít a o jich uznání pracovat a že i po této válce pro ně budu k boji šturmovat. Před válkou jsem nevěřil ještě v nutnost probouzení svědomí v duších valné většiny lidstva a jeho sílu, **zodpovídati za svojí práci**, po válce se bez toho neobejdu. Dnes po čtyřech letech války vidím, že vzrostl počet těch, kteří zcela upřímně věří *v právo lidského jedince, na nejvyšší, celkem přípustný a potřebný rozvoj sil a schopností, do každého přírodou vložených*, a chtějí bojovat o nejvyšší k tomu potřebnou svo-

bodů, chtějí podporovati úpravu schopností celku neškodných, u mnoha docela různých jedinců a působiti *tak* k smírnému soužití svobodných, vzájemně se ctících a milujících, a ne v krvavém a nekrvavém boji se vraždících jedinců a národů.

Právě proto, proč volá Voltaire na morální filozofy, aby spálili své knihy, je třeba, aby praktičtí i nepraktičtí idealisté psali nové, se starými pravdami, znovu a důrazněji opakovanými, vzrostlému posluchačstvu. Je třeba volati na všechny slovy téhož Voltaira:

»Pokud vrtoch několika lidí vede Vás a tisíce Vašich bratří tam, kde se zákonitým způsobem vzájemně škrtíte, náleží lidské pokolení, oddavší se tomuto hrdinství, k tvorům nejopovrženějšímu celé přírody.«

»Co platná láska, lidskost, dobrota, skromnost, abstinence, mírnost, moudrost a útrpnost, když půl libry olova, vystřelené na mne ze vzdálenosti šesti set kroků, roztrhá mé tělo, musím-li ve dvaceti letech zemřít za strašlivých muk s 5 nebo 6000 jinými, umírajícími pro zájmy jediného muže, kterého ani neznáme?«

Odpovězte panu de Voltaire v době děl, vrhající celou tunu železa a jedovatých třaskavin na vzdálenost 12.000 metrů mezi miliony klidně žijících a trhají celou statisíce mroutů. Co můžete očekávati od vrtochů několika jednotlivců, Vám zcela neznámých, kteří Vám kážou vše to zákonitým způsobem dělati a snášeti?

Oni Vám dají *práva* na samosprávu a rozvoj *svobodný* Vašich schopností, jako lidských osobností? Oni bojují o sebeurčení Vašeho národa? Bláhoví, tomu snad nevěříte!? Práva mohou býti

dožyta *jen práci* a nikoliv násilím, *pracující ná-*
rodové dobudou sobě práva sebeurčení! Nespolé-
hejte se na nikoho! Pomozte si sami!

Sebeurčení jedinců

Za všemi národy, jichž nároků na sebeurčení válčící strany proti sobě zneužívají, vedle vymožeností rozumu svých příslušníků, stálo v míru a stojí dnes tím více jediné *sobectví několika stejně bezohledných* silných jedinců, zneužívajících ve svém frivolním cynismu lehkomyšlnosti, surovosti a nevzdělanosti mas ku vytvoření *válečného lidsívi*, náhražky to lidskosti, vložené přírodou v srdce všech lidských tvorů.

Tito sobečtí jedinci v redakcích a na katedrách tvoří diváky válčících, štvou je proti sobě, našeptávají jich vůdcům, které tajně obdivují, jako hráčům, lichotíce jim, nabízejí jim nové a nové triky a chtějí vyžítkovatí pro sebe i těch, kteří všech nás a všeho, co svým zoveme, vyžítkují pro rozhodnutí svého násilného zápasu o moc nad námi všemi. Neuznávám mezinárodních tajných pletich, intervencí a pokoutních cest, jichž užívají ti různí sobci k uskutečnění svých a cizích ideálů, za prostředek důstojný mých cílů, proto neúčastním se se svojí věcí zmatků dnešního dne, proto moje práce nevyužívá téměř ničeho z dnešního zruďného zápasu. Nejvýše k odstranění lhostejnosti líčí jeho fakta barvami skutečnosti. Válka přivodila vzájemnou zuřivou nenávist lidí a národů a jest tudíž třeba dříve naprostého zvrácení uvědomění vraždícího se dnes lidstva, aby byly opět patrný *všeobecné nezbytnosti celku* na jejím ukončení: všeobecnost lidské bolesti nad spoustami jí přivoděnými, všeobecnost lidského zájmu na od-

vrácení každého opakování se jich a všeobecnost lidské schopnosti zabránití mu jednou pro vždy *organisovanou prací všeho lidstva*.

Nesmírný mechanismus světového hospodářství, v němž se stalo nezbytností v dobách krisí, z nadprodukce vyrostlých, véstí přítomnou válku o trhy svářících se národů, ovládá dnes veškeré obory našeho života až do nejsoukromějšího svědomí jedince. Jako všichni podléháme již v míru tížící nás hospodářské organizaci, která není řízena potřebou pracujících na výrobě statků, ale regulována zřítností několika silných a zahálčivých jedinců, tak jsme dnes všichni povinni podříditi se státním povinnostem, které neurčuje žádný ohled vůči samosprávě jedinců či celků a jejich potřebě práce a soužití, ale účel a prospěch těchže, celek hrubě ovládajících zřítných a mocných tříd a silných jedinců, bez mravní hodnoty a většinou bez kulturních snah, jichž moc našla výrazu ve státu a jeho zřízeních, a sesílena jest výrobním řádem, k jehož udržení vedou se války a mobilisují se všechny nejcennější naše hodnoty životní.

Národ, jako nositel tisícerych odporujících sobě vlastností svých příslušníků a mnoha protilehlých tendencí hospodařících tříd a kulturních snah, které lze stejně nesnadno smířiti mezi sebou, jako snahy jednotlivých národů, konkurujících o světové trhy, nemá za stávajících hospodářských řádů nesnadnějšího problému nad sebeurčení, kterého hravě dosáhne po zvrácení těch řádů.

Sebeurčení národa znamená *pracovní společenství všech jeho členů*, jako základní princip k vytvoření celku, zvaného národ. Toto pracovní společenství staví kulturní požadavky jako cíl po-

172

žadavků hospodářských, staví duchovní statky nad hmotné, lásku, právo a spravedlnost nad hrubou moc čísel a faktů historických a nad násilí vyzbrojených armád sebe početnějších a vítěznějších. Národ, jako celek, nezná tohoto vznešeného cíle, on necítí povinností k němu směřovati. Většina národa — každého — nezná dnes jiné vlasti, než u dobrého koryta, nezná vyšších požadavků, než zisků a čistě hospodářských cílů práce, nezná směšnějších pojmů než právo a spravedlnost pro slabšího, vyššího práva nad právo hrubé moci a peněz. Národ ve svém celku nezná práce, potřebné pro dosažení ideálu sebeurčení jedince, pro duchovní organizaci všech jeho schopností, nezná tíhy zodpovědnosti tohoto dobrého jedince a nezná váhy tohoto principu spolčovacího, pro snahy sebeurčení národa, nezná svědomí pracujících a nezná výčitek hříchů proti tomuto nejvyššímu jich ideálu. To všechno jsou vlastností několika vzácných jedinců, hmotně slabých osobností, vedoucích masu, kteří dovedou je národu *vnutiti*. Konec konců svoboda národa nemůže býti pojata než jako soubor samosprávně žijících — tedy svobodných osobností, ale jen dle množství těchto samosprávných, za mnoho jiných zodpovídajících jedinců, možno hodnotiti pozitivně svobodu celku. Sebeurčení národa určeno je počtem těchto samosprávných individuí, která politicky, hospodářsky a technicky i kulturně jsou subjekty a nikoliv objekty vlád. Základem sebeurčení národa je ale zrušení moci silných jedinců, zneužívajících člověka za prostředek jiného člověka, snižujících lidské bytosti některého člena národa k věci.

Sobečtí jedinci, kteří dnes tvoří v každém národě

nejsilnější třídu a kteří reprezentují téměř celou jeho hospodářskou a politickou moc ve světě, zneužívají celého ostatního národa politicky a hospodářsky *pro udržení své moci*. Těm není nic vzdálenějšího, než podříditi svoji moc nějakým vyšším požadavkům či principům národního soužití. Právo a spravedlnost, které oni reklamují a pro které oni se účastní svými sympatiemi dnešního krvavého zápasu, jsou práva silnějších, využítkovati co nejlépe všech slabších a spravedlnost konkurence s výrobky porobených na světovém trhu.

Representanti hospodářské moci našeho národa neukázali ani před válkou ani během ní, že v zápase o udržení a rozšíření této moci by byli vyběravějšími ve volbě svých prostředků než bezohlední vůdcové válčícího lidstva. Nikdy neprojevili ani zdaleka názoru, že by pokládali hospodářskou moc za *prostředek* vyšší, duchovní či kulturní moci a proto také bylo kulturní úrovně národa dosaženo bez nich a většinou proti nim — a nepůjde-li to jinak, bude i sebeurčení dosaženo bez nich a proti nim.

Říká-li se nám, že rozřešením naší národní otázky je jako u národa malého rozřešena i otázka sociální, volá-li se na nás, abychom si nedali ujíti ovoce míru a tedy války a nenechali cizáky těžiti z naší úmorné práce poválečné, zapomíná se dostatečně podtrhnouti, že válkou obohatili se a k těžení z inteligentních a neinteligentních robů uzpůsobili se živlové morálně bídni, nejpochybnější kvality, ale že tito chytráci, jimž by náležela budoucnost za stávajících hospodářských řádů, nejsou dnes jen cizáky a že v rodné zemi nám válka vytvořila *mocný národní kapitál* téže, ne-li horší

kvality, více než pochybné a nekulturní a že většina politického radikalismu vlasteneckého jest dnes jen *prostředkem odvrátiti pozornost národa* od této nové vrstvy hospodářsky mocných a jich nelidského protinárodního a zločinného jednání.

Zápas o sebeurčení národa našeho nevybojují nám armády *žádné* z válčících stran, ale tento boj bude nám samotným bojovati po válce, nám, kteří jsme jej bojovali před válkou. Oč jsme válkou vzrostli, o to mocnějším stal se i náš odpůrce: *silný jedinec bez rozdílu národnosti*, s jeho celou předválečnou bezohledností a cynickou sobeckostí.

Je-li pro tento náš zápas zcela lhostejno, komu připadne vítězství ve válce světové, nezůstane proň bez významu *nerozhodnost boje*, ku kterému se organisovalo násilí všemi prostředky své nekulturnosti. Nerozhodnost boje je rovna *porážce všeho násilí ve světě*. Silným jedincům našeho národa, jako všem mocným naší doby, je celý národ, to jest všichni jedinci ho tvořící, předmětem a nikoliv podnětem národní existence, látkou a nikoliv tvůrcem všech forem národního soužití a k němu nezbytných právních a správních opatření, organisace a vlády. Jediného vítězství této války dobyl by si svaz svobodných národů, vyrostlý na troskách, ve které proměnila válka celý civilisovaný svět.

Samosprávní, dobří jedinci, tvořící duchovní a kulturní moc národa, jeho spisovatelé a umělci a malá část jeho vědců, pokud nezneužili své moci ve prospěch svůj a této krvavé války, musí v prvé řadě zvednouti *prapor osvobození národního od sociálního a hospodářského útisku*. Základem sebeurčení národa je zrušení každého zneužívání člověka za prostředek sobeckých zájmů jiného člo-

věka, jako snižování jeho lidské bytosti na věc. Jen samosprávné osobnosti, které jsou kulturními subjekty, v jichž nitru ovládají duchovní síly, kteří reprezentují *duchovní* moc národa, mohou ho povznést nad přírodní nezbytnost zcela animálních sobeckých pudů a utvářeti hmotu, ze které nutno vytvořit samostatný národ s plným sebeurčením. Je třeba jen těchto sebeurčení své nalezších jedinců, nalezších nejvyšší štěstí v *sociální* aplikaci všech svých nejvyšších schopností, citících cizí bídu a cizí potřeby, cizí bolesti a cizí nedostatky, jako své, a ti uvidí pod svými prapory největší část národa, jeho pracovní vrstvy.

Vrcholným projevem kulturního sebeurčení dobrého jedince *je láska k lidu*, k malému člověku v celé jeho slabosti a živočišnosti jeho neukojených potřeb a pudů. V tom musí dobrý jedinec milovat člověka, vývoje schopného, uzpůsobeného přírodou k rozvoji schopností do něho vložených a k nalezení své duše, k dosažení samosprávy vlastní osobnosti k vlastnímu osobnímu sebeurčení, plnému svědomí a zodpovědnosti za jiné nevyvinuté lidské jednotky.

Láska k člověku, potřeba té lásky je mírou osobní kultury duchovních subjektů každého národa i samosprávných osobností jeho, v té je podstata jejího sebeurčení, jako schopnosti konat sociální práci. Samosprávné osobnosti jsou příslušníci její rodiny, občané jejího bydliště, členové jejího národa jen tak dlouho objekty její celé činnosti sociální, pokud se jejím přispěním nestanou subjekty společné snahy, podnětem národního života. Jen do té míry je jim dovoleno hospodářsky a politicky pokládati člověka za prostředek: za *prostře-*

dek jeho vlastního zhodnocení, zlidštění, za předmět a účel sebeurčení jeho a tím jediné i jeho národa. Této činnosti má být učiněn služebným celý politický a hospodářský život národa, jí platí sociální zápas bezprávných tříd i kulturní snaha všech jeho vůdčích subjektů. Sebeurčením jejich je práce sociálně vázaná.

Národ, žijící jako pouhý organismus živočišný, projevuje se kulturně jen tímto vědomým chtěním samosprávných dobrých jedinců, kteří převzali na sebe zodpovědnost vůdců, aby z plodů hospodářství celku starali se o vytvoření jeho kultury, jako duchovního společenství mnoha duchovních subjektů a objektů vzájemně na národní kultuře pracujících.

Tito vůdci musí snášeti živočišný odpor celku, reflexivní pohyby organismu, jehož vitální zájmy buď jsou jimi podporovány nebo poškozovány. V demokratickém národě zajišťuje si celek tyto své čistě živelné zájmy právními a správními řády svého zákonodárství. Národ může si touto cestou vynutiti lepší či špatnější zákony, *lepší či špatnější vůdce*, mravně a duchovně vyspělejší kulturní subjekty, ale to vše jen jako výsledek počtu svých samosprávných, svoji duši nalezších, *své lidství ve své národní odlišnosti si uvědomivších, a duši toho národa tvořících jedinců*, kteří spolu se svou sociálně vázanou prací reprezentují *kulturní úroveň toho národa*. To jest význam jeho dobrých jedinců, jako prostředků jeho duchovní kultury jako účelu jeho národní existence. Čím více politicky a hospodářsky opravdu silných subjektů (jichž silou je dobrota srdce a ne kupní schopnost) čítá nějaký národ, tím je vyšší jeho *technická kultura*, tím více při-

způsobí přírodního bohatství svým potřebám, čím více samosprávných kulturních subjektů, zodpovědných za celkovou kulturu národa, čím více kulturních možností přizpůsobí oni potřebám svého národa, tím více kulturních sil a schopností v něm vyvolají, tím vyšší je *kultura národa jako duchovního společenství*. Nejlépe jsou na tom národové, jejichž hospodářské subjekty jsou i kulturními representanty a naopak. Zápasí-li kulturní pracovníci i s nejzákladnějšími potřebami hmotného života, není přece kulturní výkonnost jejich tak nepatrná, jako je kulturní výkonnost bezohledných sobeckých a silných jedinců. Je třeba, aby samosprávní, v pravém slova smyslu inteligentní representanti národa, nezůstali tkvěti na hmotných potřebách jeho a aby se pohybovali na ideální výši, s níž neztratí s očí hmotné praktické potřeby národa svého. Je-li jich hmotné postavení úplně nezajištěno, jsou ve svých ideálech sráženi ke hmotě zemské hroudy.

Jde mi o otázku, možno-li i hospodářsky silným subjektům, majícím v ruce politickou moc, dosáhnouti takové úrovně kulturní, takového stupně samosprávy a zodpovědnosti sociální, že naleznou ve svých hospodářských prostředcích mocnou zbraň k překonání všech *prvotních* forem vlády člověka nad člověkem. Zda organizací lidí v hospodařící celek, který jako výplod nouze hledí všechny lidské jedince *mocí a násilím* učiniti objekty, lze připoutati i všechny duchovní faktory jako prostředky vlády několika silných jedinců, zda se podaří organizaci tu zduchovnit i *mravně uvědomiti jich vůdce, silné, hospodářsky neodvislé jedince a vytvořiti za jich přispění, všemi technickými prostředky doby vyzbrojenou vládu a organizaci, která všechny lidi*

učiní prostředky vlády všech a účelem jimi vytvořeného kulturního soužití, zvaného sebeurčením národa. Jde o to, zda je možná taková technická kultura a jak daleko lze dosíci jí organisace práce všech lidských jedinců v poměru ke schopnosti k práci, přírodou do všech vložených, a zda smířením všech aspirací jedinců a menších i větších celků, vedle sebe žijících a společným hospodařením jich dosíci lze prostředku k plnému rozvoji všech svoji duši hledajících jedinců. Je možná technická kultura, jako pracovní mezinárodní společenství socialisovaných lidských pracovníků, jako samosprávný celek lidstva, ovládajícího sebe prostřednictvím svých samosprávných jedinců, vysoké duchovní kultury, jakési sociální aristokracie, je možný rozvitý industrialismus za samosprávy práce, bez kapitalistického výrobního vykořisťování, ale za kulturní vlády zvolené důvěrou lidu, která se opírá o moc všech svých, mezinárodně organisovaných pracovníků?

Je možno stvořiti nový řád pracující společnosti, ke všem spravedlivý tím, že dá se vedení celku do rukou těch nejlepších, plně spravedlivých a za celek zodpovědných lidí, kteří vidí v úctě před druhými a v lásce k nim první povinnost, v nelásce a neúctě největší hřích samosprávného, duší obdařeného a ji rozvinouti hledícího jedince? Milovati člověka jest vrcholem každé správné pomoci a úpravy našeho života sociálního, každé staré i nové církve. Člověka nutno milovati, ať je jaký je a právě proto, že je takový, jaký je. To není soucít, těšící člověka a nepomáhajícímu trvale. Jen trpí-li s ním společně utrpení jeho povahy a raduje-li se s ním z jeho radosti, může člověk člověka

milovati a jemu pomoci. Cítiti všechno cizí utrpení, nésti je s sebou, dovede jen láska, která všemu věří, vše snáší a nikdy neustane milovati. Láska toť plně porozumění a pochopiti, čeho je druhému třeba k lepšímu. Pocit, že nic lidského na světě mi není cizím, toť základ lásky k člověku. Vidím-li, že v sebe špatnějším člověku, který se ode mne značně liší, je přece něco, co se sebe slaběji vyvinuto nalezá i v mé povaze, musím se učití milovati, to jest zaměstnávatí se se všemi mé pomoci potřebujícími, pro poznání, porozumění jích nedostatkům a nalezení cesty k jich nápravě. Jen tak poznáme vrozené překážky každého lepšího společenského života a jen tak můžeme veškeré poznání své aplikovati ku zlepšení toho soužití a k vytvoření harmonického celku, za jehož jednání můžeme plně zodpovídati, tak jako chceme zodpovídati za své jednání. To neznamená však obětovati člověka v celé jeho odlišnosti a svéráznosti celku té organizace, ale *přizpůsobiti organizaci*, pokud možno *všem neměnným a nezměnitelným* odlišnostem jednotlivých subjektů co objektů soužití, jichž samospráva je prostředkem individua, učiniti organizaci tu snesitelnou i tam, kde tíží. *Učiniti organizaci té služebný za to i svůj vlastní vnitřní pořádek duchovní*, nalézti si v organizaci té své sebeurčení, to jest nejvhodnější své místo pro sociální vázání své práce bez porušení celku onoho vnitřního duchovního pořádku, bez škody, ano s prospěchem proň. Chtějíce *vypleniti* z člověka nezměnitelné jeho vlastnosti individuální, zavinili jeho dosavadní vychovatelé většinu dnešních nemožností zdravého soužití pracujících. Kdyby byli přijali i *nedostatky* jeho za nezměnitelný základ výchovy jedince a

hleděli jim *ve škole* nějakou vhodnou protiváhu *uštípiti*, která by nedostatky ty vyrovnala a škody jich pro celek odčinila, bylo by se již dávno došlo k ideálu harmonického soužití všech. Nejkrásnější vlastností dobrého vychovatele jest jeho cit pro příčiny nedosažitelnosti ideálního člověka, pro jeho nezměnitelné překážky. Nejsprávnější organizací lidstva bude ta, která dbá potřeb lidských srdcí, v první řadě potřeby zachovati sobě *své* radosti, v druhé řadě ale nalézt *sobě svoji práci a tím získati lásku k životu svému* ve společnosti druhých.

Anonymní německý spisovatel nazval dnešní školu státem řízenou betlemskou vraždou nevinátek, a myslel při tom jistě na účel dnešní školy, zahubiti všechny budoucí spasitele lidstva, všechny samostatné individuality, jejichž příští naplňuje mocné jedince hrůzou Herodovou.

Mluvil jsem jako mladý inženýr před šestnácti lety na veliké studentské schůzi o studentských sebevraždách, debutoval jsem literárně referátem o německém spise, pojednávajícím o sebevraždě v dětském věku, zařazeným do spisku několika přátel o studentských sebevraždách. Nemohu se podnes ubrániti údivu, vzpomenu-li, s jakým klidem oponovali profesori a školní inspektoři, schůze se účastníci, mým vzrušeným vývodům o zjevu mne ohromujícím.

Vidím podnes v každé studentské sebevraždě jen křiklavý projev zvráceného pracovního systému celého dnešního školství a v něm základ vši naší bídy společenské.

Jako církve, které děkují přes svoji náboženskou bezcennost pouze státní podpoře za přetrvání věků, potlačují každou hlubší náboženskou potřebu v člo-

věku a odpuzují ve své neživotnosti a neproduktivnosti ze svého středu nejsilněji právě nejnábožensnější povahy, tak i o škole nemůže dnes nikdo z nás upřímně říci, že by mu byla do života dala s sebou cokoli cenného a že by nebyla nejcennější schopností jeho zahubila.

Každá práce musí býti provázena, jako uplatnění schopností, pocitem radosti. Příroda sama svádí člověka i k duševní práci, doprovázejíc každé rozšíření obzoru myšlenkového, každý nový poznatek *rozkoší poznání*. Kdyby toho nebylo, nebylo by pokroku, neboť člověk by se neoddal práci, kdyby mu nezaručovala radostných pocitů. Duchovní radost poznání jest nejdokonalejší radostí, nejčistší rozkoší života lidského. Po celý život nepozná člověk vyššího štěstí nad štěstí poznání. Škola, jako ústav pro výchovu k duševní a tělesné práci, měla by uschopnit dítě ke všem druhům radosti ze života a tudíž by mohla vyvolat v dítěti pravé *opojení radosti* ze záplavy nových a nových poznatků a pojmů, které mu v tak hojné míře o této první periodě jeho života podává. Vyvolávali-li škola *pravý opak* radosti, utápí-li v pocitech nelihosti a neradostnosti lidskou bytost v době nejjemnější, mučí-li duši, volající potřebu radosti každým pohybem něžného tlka, klade-li na bedra jeho tíhu, na kterou muž ještě s hrůzou i ve snech vzpomíná, jak může připravit škola člověka pro radostnou životní práci, jak může někdo pokládati výchovný systém za zdravý a nikoliv zvrácený, v době, která může člověka jen prací spasiti?

Tato škola může vychovat jen poslušné otroky cizí vůle a nikoliv svobodné pracovníky, vychovává lidi, nesoucí tíhu práce a života, jako nejprokla-

tějšší povinnost. Člověk, zrodivší se ke svobodné práci, musí vzpomínati na školu jako na dobu nejhlubšího pokoření. Mladý člověk, kterého příroda obdařila nejvyšší radostí a rozkoší z učení a poznání, jest svěřen ústavu, jehož úkolem jest vésti jej při rozšiřování jeho poznání a nabývání schopností k uplatnění se v životě, a tento ústav zničí v něm veškerou radost z uplatnění jeho duševních schopností. Každá sebevražda křičí o zvrácenosti pracovního systému, sledovaného školou při tomto úkolu.

Odkud se vezmou v dítěti vlastnosti životu nepřátelské? Škola je vypěstila. Zárodky leží ke všem těmto povahovým kazům v člověku, ale škola je může přemoci a zadupati správným systémem v člověku. Není ve škole dnes moci, která by je paralysovala? Kdyby dala škola dítěti možnosti neomezeného rozvoje jeho pudu po poznání přírody a člověka, ale zvláště *pudu po práci*, jevícího se v každé dětské hře, pak by v něm vyvolala takovou spoustu radosti, že by přemohly veškeré povahové kazy životu nepřátelské a veškeré obtíže práce, přemáhající časem každého člověka pracujícího!

Věda a světový názor, podávaný dnešní školou dítěti, jest praktickou filosofií užitečného státního občana. Všechny možné *cizí* ideály a předsudky, s nimiž neví sobě po svobodě toužící lidská duše rady: vlastenectví, náboženství, poslušnost autority musí se pevně zakeřeniti v nezralém srdci dítěte vedle zárodků životu nepřátelských, jimiž bylo zatíženo rodiči. Každý poznatek musí býti přizpůsoben těmto ideálům, nepřátelským jeho životu, musí býti obarven, zfalšován, očištěn, prosíván. Duše,

naplněná touto vědou, není schopna bezprostřední radosti z práce, jako uplatnění *svých* schopností, jako není schopen rozladěný nástroj čistého, radostného tonu. Přizpůsobiti se potřebám jiných a zneuznávatí sama sebe jako účel života, to klade dnešní škola na místo řeckého sebepoznání a ideálu sebeurčení člověka, který mu káže: »Buď takým, jaký jsi!«

Dnešní škola mohla by býti alespoň ústavem po způsobu velikých obchodních domů, obchodem s duchovním zbožím, kde by mohl každý bez peněz i bez *dobrého* slova (bez ohledu na přesvědčení náboženské i politické) získati umění správného rozvoje vlastních svých schopností a vědomostí k životu potřebných pracovníků *jeho* druhu. Místo povinného vyučování náboženského přesvědčení mohla by nastoupiti sociálně filosofická ideologie, která uzpůsobuje rozum člověka k přání lepšího soužití s pracovníky různých schopností a různé dokonalosti a taková škola byla by prvním a hlavním předpokladem pro sebeurčení jedinců a pro naznačenou jich organizaci socialistického řádu.

*Kultura sociálně technická jako
sebeurčení jedince*

Socialismus, toť odpověď na otázky po příčině nedosažitelnosti lepšího poměru člověka k člověku, toť praktický idealismus člověka vědeckého století. Socialismus, toť úprava společnosti, která nebrání lásce člověka k člověku, a která chce »kontrabalancovati« — jak praví Goethe — *urozená nepřátelství vštípenou sociální spravedlností a láskou*. Lidé, kteří dovedou naléztí překážky uplatnění se lásky, dají jim sílití nebo mizetí, jsou dnes vzácní, ale ti právě jsou rozenými vychovateli lidu. Slova Kristova evangelia jsou cílem všeho lidského snažení od věků do věků a zůstanou jimi i v církvi práce, jako jimi byla již v platonismu. Milujte se vespolek pracující a vše ostatní bude Vám dáno! Bůh tak miloval člověka, že mu stvořil svět nedokonalý, aby sám syn člověka *práci svoji se spasil*. Člověk je *spolutvůrcem* svého Boha při jeho »*stvoření světa*«.

Technika, stroj, které umožnily člověku realizovati tolikerá chtění a přání, i umění jeho, tuto realizaci stále zdokonalovati v rozmnožené míře a hospodárnějšími prostředky, dává do rukou člověka *hmotné prostředky* jeho spokojenosti a jeho štěstí na sebe více zalidněné zemi. Jde jen o ty *duchovní předpoklady*, které nesmí ztratiti se zřetele žádná organisace toho soužití v duchovním společenství, v samostatný, sebeurčení své nalezší národ.

Pokušení zneužití technických prostředků, vytvořených lidmi, k zotročení pracovníků, místo k ulehčení jich práce, je jen u sobeckého jedince, toužícího se obchatit vykořisťováním práce druhých, sloužití břímě práce se sebe na druhé, a to lze znemožnit organizací práce, která zatěžuje všechny účastníky pracovního společenství stejnou měrou, a jest tedy znemožnění zneužití technických vymožeností *technickým problémem*, technicky řešitelným, vědecky nepředpojatelnými sociology. Technickým problémem vědecky řešitelným jest i *dosažení radosti z práce*.

Sociálně spravedlivá organizace práce nutí jedince jen k odřeknutí se tolika svobody osobní, kolik celek musí od něho nezbytně žádati neradostné práce. Jen tolik donucení snáší člověk s radostí, co je nad to, činí ho nespokojeným. Není nespokojenosti u dělníka, který vidí veškeré utrpení práce, jehož odstranění se vědě do té doby nepodařilo, rozděleno na všechny stejně, není-li jeho hlad zvyšován pohledem na hýření druhých, nepracujících. Otázka, jak upravit společné hospodářství ku spokojenosti všech, je tedy v první řadě otázkou čistě hospodářskou a technickými prostředky rozřešitelnou. Má-li určitý počet jedinců vyrobiti co nejhospodárněji, to jest s nejmenší ztrátou sil své samosprávy, tedy svého pocitu štěstí a radosti z práce i spokojenosti ze života, za nejkratší čas, největší množství té neb oné potřeby, nesmí se pojem těchto sil či schopností omezovati na obor sil ku práci nezbytných (svalů a mozku), ale nutno zdokonalovati hospodářskou produkci a organizovati její hospodaření s energiemi i s ohledem na samosprávu osobnosti pracujícího, na jeho du-

186

*chovní schopnosti radosti, štěstí a spokojenosti, lásky a spravedlnosti, s ohledem na všechny síly a potřeby duše, jíž tento motor je obdařen. Je-li příkazem sebeurčení každého jedince, ať podnikatele nebo jeho dělníka, rozvíjetí duši svoji, musí organisace práce hospodářské dát mu k ní stále lepší možnosti a brát ohled na spravedlivé rozdělení oné práce na všechny účastníky hospodařícího celku, kterou se technicky dosud nepodařilo učiniti duši neškodnou, a kterou nelze přes to svěřiti železným otrokům nebo tvorům bez duše. Stroj neživý se musí jen rentovati, a co nejrychleji amortisovati, vykonati co nejvíce práce, co nejlevnější pro majitele, kupce toho stroje. Člověk má v práci jediný a jedinečný prostředek k vyššímu úkolu, ano k nejvyššímu úkolu, *spasení své duše*, a není tedy při konání žádné práce zbaven práva na nejvyšší radosti životní. Tento ohled na duši pracujícího nesmí žádný vůdčí orgán pracujících omlouvati účelem oné práce, neboť lze technicky při organisaci každé práce brát ohled na duši pracujícího vážně do počtu. A co lze technicky provéstí, o to se nutno pokusiti znovu a znovu, jedinci samosprávnému, za sebe zodpovědnému svou osobní a sociální prací a za jiné zodpovídajícímu úpravou organisace práce. Neznám vzrušenějšího života, jako zápas člověka o práva duše v hospodařícím celku, neznám radostnější práce, než oné, jejíž každý plod, ať již poznatek nebo vyrobený statek, je výsledkem žhavého konfliktu člověka s celým hospodařícím celkem milionů, ukájejících veškeré své nezbytnosti. Žádná kázeň *postupu* pracovního nenahradí škody, způsobené jím na nejdražších statcích jedince a národa a*

žádná námaha není přespřílišná v zápase o tyto statky. Práce, která nebere vůbec nebo nedostatečně ohledy na duši pracujícího, je zkázou života jedince a národa. Jako nelze připustiti, aby dělník, vykonávaje z nezbytnosti své nezaručené existence úkol pracovní za kratší dobu, zaplatil získaný čas nejen větším napětím sil pracovních, ale i neschopností, těšiti se ze získané prázdně, tak není správnou a není vědeckou ani ekonomickou organizace práce, která nenahradí nesvobodnou a proto neradostnou práci možností práce pro nejvyšší potřeby pracujícího, to jest práce cenné pro prodávajícího a pro kupujícího. Neradostnou je každá práce, již se člověk brání konati. Veškerá technika jest obranou člověka proti povinnosti pracovati neradostně; prostředky technické zvyšují radost z práce částečným přenášením tíže na zotročené síly přírodní, částečně i zbavováním práce mechanického, neoduševnělého. Svobodná práce, radostná, plně oduševnělá jest na cestě technického pokroku, je technickou vymožeností. Ale tou je *jen* ve společenské organizaci, která nedovolí zneužití technických prostředků žádným z pracujících k sobeckým účelům. Takovou společenskou organizací snaží se dosíci socialistické hnutí pracujících. Vědecké studium fyziologie a psychologie lidské práce v tisícerých jejích úkolech složitého světového hospodářství, musí poskytnouti spolehlivější základ než různé morálky a filosofické systémy, pro používání lidí lidmi, jako prostředků cílevědomé pracovní organizace všech, jako dokonalého prostředku k dosažení nejvyšších cílů lidstva. Podobně pro třídění schopností a sil a k dosažení zaměstnání všech v poměru k jich nadání, nutno *vědecké*

studium vzítí za základ. Má-li každý býti stejně účasten společné práce a nésti plnou zodpovědnost za její úspěch, musí míti všichni možnost, volíti práci v poměru k svým zvláštním schopnostem. Množství hospodářské práce, nesené mnou na trh, není dostatečnou zárukou mé spokojenosti, ale jakost její, poměrnost mým schopnostem. Je spravedlivé, aby všichni byli hospodářskou prací zatíženi v poměru ke svým schopnostem, stejně jako v poměru ke svým požadavkům, co se týče plodů společné práce, kterých je každému nezbytně třeba pro samosprávu a rozvoj osobnosti mimo práce, to jest ku konání osobní záliby nebo nezbytnosti, ať je to sport, hra, umění nebo spekulace.

Pokud jde o výběr vhodných osobností pro každou práci na základě psychotechniky, lze získati dnes vědeckými pokusy (stroji) obraz duševních schopností vyvinutých i nerozvinutých, stupeň toho vývoje u individua, jeho temperament i charakter, obraz jeho inteligence a výkonnosti, vědomostí i zkušeností, zcela přesně měřitelný. Veškeré variace vůle a citu, smyslových vjemů a myšlenkové schopnosti, pozornosti a citového života, paměti i fantasmie lze takto zcela technicky vyšetřiti a určiti přesné schopnosti a způsobilosti jednotlivců, užitečné pro tu kterou hospodářskou úlohu; nalézti nejvhodnější místo pro každého ve specialisaci a dělbě práce hospodářského života. Mladý člověk nezná dnes svých schopností a volí studium nebo zaměstnání v době, kdy jsou síly jeho ještě nerozvíty a jedině s ohledem na prostředky hmotné jeho rodičů a na jich společenské postavení. V době, kdy pozná své slabosti a přednosti, jest již zapracován v nevhodném oboru anebo nemá pro-

středků k rozvinutí svých správně odkrytých schopností. V obou případech příčina k nespokojenosti a k neradostné, neužitečné, nehospodárné, škodlivé práci. Nemůže-li začít v novém, vhodnějším oboru, nemůže-li každý nalézt prostředky ku rozvíjení a uplatnění *všech* svých *zvláštních* schopností, nemá-li ani vnitřních prostředků duchovních, aby vytvořením samosprávné osobnosti obrnil se proti nemožnosti nalézt v stávajících poměrech právě určení ve společnosti, nemá-li síly vůle a charakteru, vyhrát tento konflikt *proti* starému nedokonalému řádu společenskému a vynutit sobě své sebeurčení, musí až do lepšího, socialistického řádu resignovat na spokojenou, radostnou a užitečnou práci vůbec, *zoufatí nad svou prací*.

Vědecká *psychotechnika*, stejně jako všechny ostatní vědecké prostředky k lepší úpravě života ve společnosti, předpokládají jako základní podmínku úspěchu své práce *socialistické prostředí*, zvláště ale rovnost podmínek k vytvoření svých schopností, volnost v hledání místa svého v hospodářském celku, bratrství a lásku pracujících. Nejtěžší obžalobou stávajícího výrobního řádu jest *nedostatek pravých lidí* na všech místech a současný zánik milionů nadaných talentů z nemožnosti nalézt *své místo* pro uplatnění *svých schopností*.

Z těchto úvah vzniklo v Americe *vědecké poradnictví* při volbě zaměstnání na základě psychofysické techniky, »*Vocational Guidance*«, které má v celé zemi četné instituty, pro které pracují veliké psychologické laboratoře.

Zvláště německý *profesor Münsterberg* studoval v Americe veškeré zvláštní schopnosti, pozornosti, paměti, představivosti, fantasie, citu, vůle, cviku,

suggestibility, smyslu pro prostor, čas a rozdíl, úsudek atd. tisíců petentů na různá místa veřejná i soukromá. Shledal přesným měřením *zvláště důmyslnými stroji* největší rozdíly ve způsobilosti jedinců pro určité zaměstnání.

Experimentální psychologie, která určila způsobilost syna miliardáře pro místo konduktéra po uliční dráhy a schopnosti syna konduktérova pro místo organisátora velikého podniku průmyslového, a která nemá hmotných a mocenských prostředků *obsaditi dle vědecky zjištěných schopností obě místa* a zabrániti dnes praktikovanému opaku, ztratila veškerou vědeckost ztrátou praktického úspěchu. Kdyby společenský řád měl mocenské prostředky přinutiti milionáře, aby věnoval prostředky, promarněné zbytečně neschopným synem na nepravém místě, k výcviku schopností syna konduktérova, byl by zisk společnosti zcela názorný a číselně výpočitatelný z úspěchů organizačního talentu chudého hochy, na správném místě stojícího.

Münsterberg poznal různá exaktní data, týkající se výkonnosti a radostnosti práce a proto badání, na která on upozornil, měla by význam nesmírný, za předpokladu, že *společenský řád by dovoloval jich aplikaci v praxi života*. Jinak ovšem nemají ceny.

Sebeurčení práci jako základ lidov- výchovy

Pračlověk bojuje proti nepřátelským silám přírodním, spolčuje slabé síly mnoha jedinců a zmáhá ve společenství všechnu téměř přírodu *práci*. Je přesto ochoten při nejbližší příležitosti zbaviti se této nesvobodně volené nezbytnosti boje proti nepřátelské přírodě, může-li jinému boj ten dáti za sebe bojovati. Nepracuje od té chvíle, kdy může část nebo celou neradostnou práci složit na bedra slabší ženy, zvířete, otroka, uloupeného z nepřátelského kmene, chrožujícího jeho pastviště. Tím jeho nepracováním netrpí nikterak jeho potřeby. Během vývoje lidské práce vidíme člověka postupně zbavovati se nesvobodné práce vlastní i složené na něho jinými. Mrtvé stroje a síly přírodní, ovládnuté člověkem, staví se na místo prací trpících a proti práci bojujících lidí. Pokud ovšem lze výrobních prostředků těchto mrtvých otroků zneužití proti slabším živým jedincům k utužení vlády několika silných mužů nad nimi, k vykořisťování člověka člověkem, není prostě technický vývoj ukončen, nutno se nejen na další vývoj spolehati, ale též všemožně o jeho urychlení se starati. Pokud živé a mrtvé výrobní prostředky a jich vývoj nenáležejí mezi všeobecně uznané prostředky osvobození práce a spásy pokolení lidského, je *přechodně toto zneužívání techniky*, jako vývojové stadium, zcela omluvitelné. Je možností, ale nikoliv nezbytností vývoje. Nedá-li si sdružené pracující lidstvo vzíti

prostředky svého osvobození nikým z ruky, která je vyrobila, nedovolí-li, aby z nich byly učiněny prostředky dalšího zotročení, nebude-li chtít kovati na sebe další okovy, postaví-li se jako nejsilnější sjednocená moc tohoto světa — internacionála pracujících — za všechny epochální výzkumy vědecké a vynálezy technické, za všechny ty četné technikou a vědou stvořené výrobní prostředky a životní metody, *musí záhy docíliti samosprávy práce* a jí i podmínek pro sebeurčení každého jedince na místě, odpovídajícím jeho schopnostem.

Věci schopné osvoboditi lidstvo, nesmí býti po osvobození toužícími netečně nebo nepřátelsky přijímány, jako svého času parní stroje tkalci, ale *poznány a přizpůsobeny potřebám těch*, kteří je postavili, musí se státi služebnými tomu osvobození lidstva a nikoliv jeho zotročení, musí býti seznány jako nejvlastnější zbraně jich nastávajícího boje těmi, kteří budou boj ten vésti. Jde o mobilisaci vší práce pro největší boj, který lidstvu zbývá i po světové válce vybojovati, proti všem, kteří dnes mezi sebou zápasí o plody největšího vykořisťování člověka člověkem, o zisk kapitalistického světového hospodářství. Jde o **mobilisaci práce lidské proti kapitalismu jako prostituci celého světa a o založení socialistického industrialismu Internacionálou práce!**

To předpokládá *práci uvědomovací*, výchovu velkého počtu uvědomělých pracovníků, znajících sílu, která leží ve zbraních, jimiž je vyzbrojilo kapitalistické století, kteří tuší váhu každé sebe menší vykonané práce, slouží-li jednotnému cíli, pro svobodu a spásu lidstva. *Neni ideálu tak vznešeného, aby nebyl přibližitelný lidskou prací uvě-*

domělých dělníků.

Příslušnou reformou lidového školství, změnou »obecné« a »měšťanské« školy na *školy života a práce*, které by místo obecných vědomostí a vědomostí pro měšťany, vychovávaly k zvláštním úkolům *dělníky veškerých oborů*, dá se mnoha z těchto ideálů prakticky dosíci nebo přiblížiti. Za dnešního stávajícího školství musí *lidová škola osvětová* změnit se na *lidovou školu pro vědu o práci*, a přednáškami o dějinách techniky a filosofii práce nahraditi přednášky o indickém básnictví a o provenčálských trubadurech. Vyzbrojena moderními prostředky, zvláště filmy, diapozitivy, modely a diagramy a podporována technickými musei a exkursemi do průmyslových závodů, i potřebnou populární literaturou, mohla by *moderní lidová škola práce mnoho* ze škod dosavadního školství obecného napravit. Dělník, znalý technické kultury své vlasti a zemí sousedních, byl by vyzbrojen pro významný úkol spolupráce na plném využití přírodního bohatství své vlasti v přítomnosti i budoucnosti, byl by prvořadým činitelem v oboru hmotného rozvoje svého národa a nezůstal by **netečným pro boj duchovní zbraní práce hospodářské.**

»V srdci každého českého dělníka měly by kotvití nejlepší snahy ideální, v rozumu jeho nejlepší znalosti skutečných poměrů, v nichž žijeme a vědomosti o jich nedostatkách, v jeho rukou dovednost, vytrvalost a píle k jich práci na odstranění.« Tak asi český technik formuloval otevřeným dopisem Husově škole program žádoucí spolupráce techniků na lidově vzdělávací činnosti Osvětového svazu českého.

Program, který dvorní rada ing. Zimmerler, jistě jménem všech českých literátů-techniků, pojal, zaslужuje zde býti podrobněji citován:

»Duševní obzor českého člověka nesmí se pohybovati jediné na výšinách ideálů, v nichž mizí svět skutečný, jeho potřeby a nutnosti nesmí se však bráti jediné nížinami všedního života, bojištěm hmotného prospěchu. Přílišný idealismus a realismus stejně škodí. Co nám dosud scházelo, co nám přebývalo a čeho bychom sobě přáli, to všechno poznati má stejnou váhu pro lepší příští.

Každý Čech bude v budoucnosti potřebovati důkladnou znalost nestranné a holé pravdy dějin své země, příčiny jejího úpadku i rozkvětu, chyb a úspěchů českého národa. Znalost špatných i dobrých vlastností svého kmene, příčiny jejich, způsob nápravy a pěstění zpráv o podobných vlastnostech národů, s nimiž v práci soutěžití musíme.

Znalost základů duchovního vývoje zemí sousedních, snah jejich národů, nynějších i budoucích a podíl českého národa na tomto vývoji, poměr jich k snahám dneška a budoucna. Znalost vývoje práce technické, průmyslové, zemědělské, obchodní, národohospodářské i vědecké ve vlasti naší a poměr její k národům a zemím s námi soutěžícím. Znalost správných zásad správy života tělesného i duševního.

Každý Čech ať ví, co v pravdě platí národ jeho i každý jeho člen, co má právo žádati, čeho se vystříhati, aby měl pro život svůj cíl dosažitelný, povznášející, který by mu dal cenu, chuť k práci a naplnil ho radostí a zadostiučiněním ze života. *Jen tak stane se Husova Škola školou lidovou, školou života, vědy a práce.*«

Tak sobě představují program lidové české školy čeští technici, kteří budí v současnicích svého národa vědomí jeho síly, ležící v pracovních schopnostech a prostředcích všech jeho členů. Našemu technickému věku nedostávalo se dosud jednotného vědomí povinností, odpovídajícího době, vůdčí myšlenky, společného ideálu, z něhož by čerpala práce sílu pro svůj vzrůst a rozvoj. Všecky doby měly své statečné hlasatele, kteří neohroženě budili básnickou a dramatickou činnost vědomí velikostí doby. Nám se dosud nenarodil Plato, který by století páry a elektřiny ukázal nějakou velkou vůdčí ideji, za níž by se usměrnila práce všech.

Nehledě na průmyslové dělníky, existuje naprostý nesoulad mezi »duchem času« doby světového trhu a věděním širokých vrstev o ideálních hodnotách, ležících ve výkonech hmotné hospodářské práce, vykonané dělníky všech století. Kdo zná z dějin práce ohromný vliv výtvorů této mechanické práce milionů nejmenovaných na duši lidskou a na vnitřní prohloubení a zlidštění člověka? Působiti hospodářskou prací a dílem jejím *přímo* na lidskou duši a na její život a učiniti z práce a její lepší organisace nejpřednější nástroj k vytvoření vysoké moderní kultury sociální, s tím možno každému jedinci započítí na sobě. Třeba učiniti ze svého vlastního života, ze svých vlastních schopností a sil *technické dílo*, účelnou organizací všech svých sil včetně psychických i morálních vytvořiti osobní samosprávu, osobnost, která sobě nalezne i za stávajícího výrobního řádu a v nedokonalých poměrech své určení v přizpůsobení všeho, organizaci práce nevyjímaje, svému samosprávnému subjektu, která vtiskne celému svému životu vědomě

chtěný ráz, za který plně zodpovídá nejen svému svědomí, ale všem veřejným institucím a všem podobně se snažícím jedincům.

Tato sebeurčení své sobě dobývající samosprávná osobnost jest mi *základem* budoucí, vyšší, sociální, hospodářskou prací mnoha podobných jedinců dosažitelné, kultury technické a duchovní.

Výchovný vliv práce zvláště na mládež, třebaže je dnes tak málo uznán, vědomí váhy každého sebe menšího výkonu jednotlivého pracovníka na vývoj celku, které musí býti v budoucnosti vědomě školou pěstěno, není pro mne dnes pochybnostmi zakaleno.

Chceme-li dnes označiti vzdělání nějakého dělníka nebo prostého člověka za nadprůměrné, uveřejňujeme dopis, báseň, povídku z jeho pera a chválíme tuto duševní vyspělost muže z lidu. Ale nevidíme hlavní životní činnosti jeho, jeho dovednosti a zručnosti odborné, která předčí vždy všechny jeho ostatní hodnoty, měřena váhou práce pro rozvoj kultury. Příčinou toho je ztotožňování literárně-estetického vzdělání se vzděláním všeobecným a oceňování člověka s přehlížením *odborné dovednosti, jako nižší kategorie schopnosti*. Vědomostí přeceňujeme vůbec na úkor dovedností, ač první musí býti prostředkem druhých a těmi teprve kulturně tvořivými. Jen druhé jsou provázeny charakterem mravním, hodnotami tvůrčími i čistě lidskými vlastnostmi, kdežto vědomostí bez schopností jich užití jsou danajským darem. Práce a dovednost jí konatí stupňuje mravní sílu duše a povahy lidské a vyvolává snahu dobrého užití, neškodití jí sobě ani bližnímu. To nelze říci o žádné hromadně vědecké či filosofické schopnosti.

Srdce dnešního dělníka prošlého válkou, jeho mravnost jest v hloubi vznešenější než kteréhokoliv stavu přítomné i minulé doby. Svoboda člověka vedle přírody, jako výsledek statisícileté práce, její nejvyšší idea, vyvozená z dějin práce, výsledek odvěkého zápasu člověka s přírodou, roste postupem věků stále. Svoboda stroji a nástroji ozbrojeného inteligentního dělníka se šíří s jeho zdravím a věděním, a doplněna státní péčí a soukromou dobročinností vyvine se technická kultura v dobu nad jiné vznešenou, netušené budoucnosti, která nalezne v Internacionále práce svůj cíl.

Zodpovědnost za svoji práci u vědomí její váhy pro život jedince a celku, vede k jinému nazírání na výchovu národní i individuální. Snaha o samosprávu jedince je nejpositivnějším důsledkem člověka, nečekajícího na cizí přispění se svou prací. Je věcí mé samosprávy, aby poznala a využila všech schopností ve mně dřímajících pro moje blaho a ku zvýšení průměrného blahobytu všech *za daných poměrů*. Hodnotiti možno každého jedince při množství nejrozličnějších schopností rozumových, citových, volních v něm dřímajících, a dovedností a nadání jím uplatňovaných *jedině na základě dosaženého jím podílu na přiblížení ideálů kulturního soužití lidstva, dle stupně lidské kultury dosaženého prací jeho*. Samospráva jedince je takovým stupněm v kulturním snažení celku. Nalezne-li si podobná osobnost sebe užší obor působnosti jako cíl, jehož prostředkem je jeho samospráva, vykoná v dosahu této své kulturní činnosti další kus pokroku kulturního. *Každý člověk má jen tu cenu, jakou má jeho sociálně vázaná práce, konaná pro společnost, kolik sociálně užitečné, produktivní prá-*

ce vykoná, kterou přispěje k celkovému úkolu, k duchovnímu rozvoji jeho národa a tím i celku spojených národů, pracujícího lidstva. Proto také jen počtem jedinců, nalezších uprostřed druhých místo, vidoucích své určení v tom: býti krystalisačním bodem duchovních společenství, vyznačujících kulturní národ, jedinců snažících se o svobodu a duchovní vládu svoji jako o své sebeurčení, *jen počtem takovýchto osobností nalezších svoji duši a plně jich rozvinuvších, je dáno a dosažitelno sebeurčení každého národa.*

Zodpovědností za svoji práci může jediné každý přispěti k dosažení nejvznešenějšího národního ideálu.

*Duchovní hodnota hospodářské**práce.*

V každém srdci lidském mohou býti vypěstěny nejideálnější snahy, které mohou řídit jeho práci za určitým ideálem. Každého jedince nutno uschopnit k pojetí takového ideálu a dodržování programu co nejpřesnějšímu a nejdůslednějšímu. *Podobným ideálem práce může se stát i sebeurčení národa*, neboť má všechny znaky vznešeného ideálu a je jím i přes to, že se dá dosáhnouti prostou drobnou každodenní prací. Nepracovitost byla příznakem všech dob úpadků, pracovitost a program práce jsou prvním předpokladem dosažení jakéhokoliv ideálu. »Pracovitým je ten, kdo z dobré vůle koná, k čemu má i odpor«. Tato slova chápati třeba tak, že ideál, který člověka silí k vytrvalé pili, musí převážiti nepříjemnosti poměrů, za kterých je každému člověku pracovati. Každá práce musí se hodnotiti za uvážení poměrů, proti kterým bylo jí dosaženo, prostředí, z něhož vyrostla. K práci dodává síly idea. Není konkrétnější ideje pro boj o svobodu národa, než je idea práce, vyvozená z jejích dějin: volnost člověka uprostřed nepřátelských sil přírody. Práce za ideu koná se nadšeně, s celou duší a nesnižuje ji nikterak, má-li vedle přiblížení se ideálu celku i vlastní prospěch za následek. Jediné podmínky nutno dbáti, aby nikoho ve zlém úmyslu nepoškodila, omezujíc jeho rozvoj a jeho svobodu. Bez drobné hospodářské práce mnoha jednotlivců nebylo ještě nikdy dosaženo

žádného ideálu. Podobně ho nebylo dosaženo bez obětí. Každý boj vyžaduje obětí, vyžaduje jedinců, kteří tělem-duší náleží myšlence. Je třeba dobrovolné změny života, je třeba někdy i zřítí se vlastního prospěchu, aby nebyl druhý poškozen, opustití blahobyť bez ideálů pracujících, a státí se úplně příslušníkem třídy porobených a vykořisťovaných, pro jichž osvobození boj se vede.

Nestačí pouhé nadšené horování, není-li obětavých, nadšených bojovníků. Veliká idea chce velikou práci.

Práci musí býti již dítě přizpůsobeno dle sil a schopností jeho. Od samého počátku musí se dítě zvykatí, nevidětí v práci jen prostředek k ukojení hladu a dosažení blahobyť svého. Nesmí vidětí všude lidi, jichž nejúpornější práce nestačí ani k ukojení nejnutnějších potřeb, nemá-li jako mladý princ indický propadnoutí Nirvaně. Musí býti již v dítěti vychována nejen nespokojenost s vlastní bídou a vlastní dosaženou metou, jako základ všeho pokroku, *ale i nespokojenost a bolest z cizí bídí a cizí zaostalostí*. Musí se učítí pracovatí ve snaze o vysvobození sebe z nepříjemného pocitu cizího hladu, cizí bídí a cizího utrpení. Nesmí mu nikdy zachutnatí koláč, pokud si je vědomo, že jsou lidé, jimž schází chleba. Nedobrovolnost práce, která mu zbyla od pravěku, souvisí s vrozenou jí nesvobodou, která zrovna tak mohla by býti sociologicky převedena na vrozenou společenskost prvních výkonů pracovních. Člověk v spojení s jinými konal první hospodářskou práci. Od počátku pracoval jeden za všechny a všichni za jednoho. To nechť uváží liberalističtí sociologové, když káží o snižování výkonnosti člověka

přílišným platem a o dohánění hladem k práci. Člověk má vrozenou potřebu pracovati pro sebe a pro jiné a je-li vychován správně k úctě a zodpovědnosti za každého člověka, nemusí býti doháněn hladem a nízkým platem k vyšší výkonnosti. Jest nutno od dětství vychovávat v člověku *vyšší motivy práce*, vyšší hlady, vyšší nepříjemnosti pocitů, dohánějící člověka k boji prací proti nim. Zaručí-li společnost každému jedinci jeho existenci *bez práce*, odstraní-li nebezpečí hladu, bude doháněti člověka k práci místo kručícího žaludku mnohem netrpělivěji »kručící« srdce a mozek. Člověk hladovějící po poznání, jenž je celý hladem po poznání, který touží státi se celý subjektem svého poznání zákonitosti společenských změn, musí pracovati daleko usilovněji než hladovějící proletář, dnešní inteligent, *musí pracovati i když je tělesně syt*. Podobně i zodpovědnost, soucit k člověku, láska k lidstvu, překoná vrozenou lenost lidskou a povzbudí sociálně svědomitého člověka, i sebe sytějšího jídlem, k práci. Vysoká sociální zodpovědnost v sebe užších mezích rodinných, třídních a národních, vypěstěná v dítěti vyučováním dějinám lidské práce, musí člověku vštípití *nadšení k práci, přímo pracovní zuřivost, nezbytí práce*. Ale i větší radost z práce možno výchovou k práci, pracovní školou, získati člověku od dětství. Poukazováním na *význam* každé sebe menší práce hospodářské pro celek lidstva, nejen na velkých vynálezech, ale na užitkových předmětech každého člověka, na nichž pracovali dělníci celého světa, musí se vypěstovati nejen *úcta ku každé práci, ale přímo hrdost, sebevědomí, pýcha pracovníka na jeho dílo*. Historka s laciným deštníkem, na němž je spojena

práce všech světa dílů, byla mnoho z mé první knihy otiskována. Bližší je příklad uváděný Grubrem.

»Chléb, ježž požíváme v Čechách, pochází z pšenice uherské, balkánské, americké; pijeme ruský čaj nebo ceylonskou kávu v číškách z berlínského porculánu u stolků, jichž mramorová deska pochází z Itálie a mahagonové části s Hondurasu. Koberec před námi se prostírající jest dílem uměleckého průmyslu německého. Bavlna, z níž zhotoveny jsou naše oděvní látky, rostla snad u břehu Mississippi a byla spřádána v Anglii; vlnu dodala nám Austrálie, kožešiny Rus nebo Sibiř.«

Jakou cestu kolem světa podnikl by ten, který by sledoval české výrobky na jich pochodu světovým hospodářstvím? Cukr, jehož výroby se účastním, je v zavařeninách anglického dělníka, v perníku amerických dětí, v glycerinu francouzských a švýcarských mýdel, v třaskavinách stavitelů alpských tunelů a v kávě statisíců mých spoluobčanů a spoluobčanek. Myslím-li v noční službě kampaně na překvapení všech spících dětí, když by ráno nedostaly do postele slazenou kávu nebo sladký rohlík k ní, oč lehčeji se mi snáší nespavost a nechut k jídlu těžké práce a oč přísněji kontrolují, aby se nevozila tolik milovaná sladkost života mých bližních v hnoji na pole (v ka-lech) a aby se jí zbytečně nedostalo dobytku (v řízkách), více alespoň, než hospodárná vědecká manipulace výroby dovolí.

Jsou vyšší hodnoty v každé práci, než ta, která se vyjadřuje v papírech a zlatě. Různý neklid vložila příroda do člověka a není lepšího využití té síly, než využití její pro sociálně užitečnou práci, jako motoru práce veškerenstva, smířením práce

se silami nitra, dle zákonů individuální samosprávy. Životopisy slavných mužů ukazují nesčetné příklady podobné vzrušené práce. Ze zmatku lásky nalézá Goethe východisko v kázni svého ministrování a naopak v lásce nalézá popudy k ovládnutí zmatku veřejného života v státě. Přírodovědecké studium ministra Goethe, aplikované v zápětí pro blaho výmarského lidu, je mu útočištěm z politických i sociálních zmatků jeho duše a z milostných jeho srdce, a cesta do Italie a umělecká práce v Římě ochrání ho před ztroskotáním celé této komplikované a všestranné lidské samosprávy a tak uchrání se genius pro příští veliké poslání správně nalezeným *sebeurčením*. Jeho život a práce jsou neustálým konfliktem člověka se světem, neustálým bojem o své poslání práce, o své sebeurčení.

Středověký asketa užívá namahavé práce k potírání pokušení k hříchu, neklidný intelekt po poznání toužícího, jako neklidné srdce po lásce vzdychajícího moderního člověka jsou schopny býti vzpruhou neklidu a zahálky, vzpruhou k neúsilovnější práci a k *dopracování se souladu duše i klidu rozumu a srdce, a tak prospěchem menšímu či většímu celku*.

Zvláště v rozpolcených povahách se svářící síly, mohou takto, jako dvojspřeží k pracovní schopnosti člověka, býti aplikovány pro hospodárnější život jedince a pro dobro celku.

Organisace práce jest z největších moderních technických vymožeností, epochálnější než parní stroj a lidová energie, z teploty vzduchu transformovaná, zvláště stane-li se základem jejím organisace sil vložených do jedince, jeho nejhospodárnější a nejuspokojivější samosprávy. Postavíme-li

každého jedince samosprávného na ono místo společnosti, které jeho zvláštním schopnostem za stávajících poměrů dovoluje docílití největšího celkového prospěchu, docílíme sebeurčení mnoha jedinců a tím i národního celku, jehož jsou členy.

Jde o přizpůsobení práce nejvnitřnější povaze a potřebám samosprávného jedince, o přizpůsobení se pracujícího jeho sociálnímu a hospodářskému ideálu.

Výchova musí přispěti spolu s národním uvědoměním k jednotě ideálů všech samosprávných jedinců. U žádného jiného ideálu není to tak snadné, jako u *ideálu svobody člověka, vyvozeného, jako ideál práce z dějin práce.*

Práce je nejvýznamnějším činitelem duševní hygieny.

Práce dovede využití užitečných, paralysovat škodlivé síly nitra, pomůže naléztí neznámé a zapomenouti příliš hlasité a neskromné. V práci je všelék proti krisím duševním a nerozvážnostem, prostředek neomylný pro získání harmonie sil. Není radostnější práce, než u člověka, jehož duševní a tělesná rovnováha v ní našla záchranu, nezbytnou složku. Není nepříjemností a katastrof životních, na něž by se v práci nezapomnělo, a které by se nedaly prací obrátiti ještě v dobro. Není nespokojeností, která by se nedala vysvětliti, částečně nebo docela, nesprávným umístěním v celkovém pracovním společenství, nesprávnou organizací práce jedincovy, proti zákonům jeho osobnosti, jeho samosprávy.

Spokojenost s prací je velikou částí spokojenosti se životem, nespokojenost vznikem většiny špatných filosofů a nepovolaných oprávců společnosti.

Mnoho otázek po vyšším účelu života by odpadlo, kdyby lidé sobě našli pravý účel své práce. Práce, která neutkví v nejvšednějších a bezprostředních výsledcích: mzdě a moci nad pracujícími podřízenými dělníky, musí dodat životu vyššího stupně žitelnosti, naplnit duši pracujícího hlubší radostí a spokojeností.

Člověk, hledící dosáhnouti nejlepší úpravy svých individuálních schopností, za cílem lepší úpravy sociálních, všeobecných potřeb celku, nalezne v práci nejvyšší filosofii a morálku.

Socialisticky vychovaný jedinec, pracující ve smyslu vytčeného ideálu, za odstraněním oné části lidské bídy, na kterou síly jeho stačí, přispěje k nápravě neutěšených poměrů sociálních, zaručí si jedinou dosažitelnou nesmrtelnost.

Snáží-li se zaručiti sobě a jiným všemožně, čeho jim je třeba k nerušenému rozvoji schopností a k spravedlivému uplatnění nejlepších v celkovém pracovním programu, nemůže postrádati radostného vědomí, že *pomáhá zakládati království boží na zemi*.

Samosprávná osobnost, jejíž schopnosti jsou tak upraveny, že umožňuje sobě i jiným v hospodářském celku nejen hospodárný rozvoj všech schopností, ale i nejvyšší sociálně vázaný pracovní úkon ve prospěch celku, dosáhla svého nejvyššího určení, svého sebeurčení a nemůže býti se svým životem nespokojena. Práce její je užitečná celku, nejen výsledkem vnější organizace jí vykonané, ale i výsledkem jí dosažené harmonické vnitřní samosprávy jedince a zvýšené radosti jeho k další práci za stejným cílem.

Usilovní práce všech četných samosprávných

jedinců na rozvoji průmyslu a zemědělství může nahraditi početní malost národa, zvláště je-li organisace této práce krajně demokratická, to jest, dbá-li i tu sebeurčení prostého jedince, váží-li si ho stejně jako prospěchu podnikatele.

Má-li mnoho jedinců hospodářské předpoklady účasti na celkové kulturní práci národa, což je tožno s možností státi se hospodářským subjektem, je samospráva těchto jedinců a jich vnitřní rozvoj základem mravní socialisace, celku a ta jest vyšší hodnotou, než rozvoj průmyslu sám o sobě, bez rozvoje mravního. Neboť jest socialisace mravní účelem rozvoje socialisace hospodářské, ale ne naopak, jak vývoj hospodářství ukazuje, zvláště na *povaze silného jedince* jako vůdce dnešního hospodářství.

Silní jedinci

Zbývá otázka po hodnotě práce hospodářské, konané na práci pro jednotlivce a celek tak významné, na organisaci práce, jde o cenu této práce, konané na práci, tedy jistě zmocněné, *vyšší* práce, konané s ohledem na potřeby pracujícího *celku*, tedy již pro tu vyšší zodpovědnost, se kterou je spojena, jde o podmínky rozvoje oné sociální aristokracie, které technická kultura svěruje podnes úpravu pracovního společenství a vedení celku, který je prostředkem duchovního společenství lidstva nebo jiného menšího celku. Jde o vládce budoucího, svobodně pracujícího lidstva, kteří dovedou tuto jeho práci ovládati s nejmenším násilím na sebeurčení jedince a s nejhospodárnějším prospěchem pro celek.

Jaké podmínky celkové práce budou napomáhati rozvoji schopností těch, kteří v podobné vládě vidí své určení? Dosavadní vedoucí podnikatel nebo ředitel velkého podniku kapitalistického, který může býti příkladem *obdobné* činnosti, *vzorem* budoucí organisatorské práce sociálně usměrněných vůdců ukázněných sdružení samosprávných pracovníků, měl v soukromém zájmu, přímo ve velikosti zisku ze sociálně vázané a hospodářské práce jeho plynoucího, jedinou mocnou vzpruhu k podnikavosti a ku sloučení svých jedinečných a vzácných schopností se schopnostmi většího celku sociálního.

Veliký podíl na zisku byl jistě dlouho jediným popudem všeho hospodářského pokroku a inteligence, zaměstnaná v průmyslu a velkoobchodu, po-

dnes nalézá ve velikosti platů jediné povzbuzení k rozsahu své myšlenkové spolupráce na hospodářském rozvoji podniku. Je jistě přeceňován nejen význam toho faktoru pro skutečnou výkonnost, jako je přeceňována výkonnost, dosažená takovým motivem, a stojí jistě hluboko za nejvyšší výkonností, dosaženou osobností s plnou sociální zodpovědností za větší celek. Disciplinovanou organizací, spojenou s bohatými popudy k rozšíření závodů, k probuzení nových potřeb, které by se daly s prospěchem ukájet, k dobytí závodu nových trhů a odbytišť, dovede dnes uskutečnitel velice málo lidí a již vzácnost těchto talentů činí z nich *hledané osobnosti*. S touto velikou poptávkou souvisí dobře placená řídká nabídka jich schopností. Ale tyto schopnosti jsou vzácné *jen za stávajícího řádu* anarchistického kapitalismu a četné požadavky na tyto vůdce kladené za tohoto řádu odpadnou v socialisovaném hospodářství, řídícím se jediné potřebou a nevyrábějícím slepě na výdělek, až do vyvolání krisé a válek. Tato schopnost jest dnes spojena se zcela zvláštní a odlišnou povahou nositele, podobně jako schopnosti odborné slavných chirurgů, advokátů nebo tenoristů. A právě tato vzácnost a nepostrádatelnost typů průmyslových a bankovních generálů, které výstižně nazval kdosi *moderními kondottieri* a kteří v tvrdé přísnosti a disciplínou neomluvitelné nespravedlnosti a panovačnosti, nepostrádají velikosti slavných vojevůdců, udržují kapitalismus při vládě a zvyšují nejen jeho moc, nýbrž i jeho zhoubné následky pro lidstvo. Zvláště vykořisťování člověka člověkem a ničení života lidského, činí silné jedince hospodářského podniku vyvolenými úředníky státu na nejvyšších místech jeho.

Není jistě obzvláštní radostí mítí dnes co činiti cokoliv s těmito pány, vedoucími celý náš hospodářský život, a měl-li někdo tuto příležitost častěji, upře jim jistě valnou většinu jich velikosti. Podléhaje závidění jednoho z velikého nadbytku jím podřízených, z řad průměrné studované inteligence, stále více se proletarisující, kteří jsou prostředníky mezi nejsilnějšími a nejslabšími, přičítá si většinu zásluh silných, sváděje za to všechnu svoji vinu na celkové bídě na jejich široká záda. Jistě, že pozitivní práce slabších a nižších důstojníků podnikání hospodářského omezuje se valnou většinou na realizaci potřeb silných a na provádění jich velkých námětů, za to mají odměnu, že se neliší tito zproletarisovaní inteligenti ničím od těch, jejichž potřeby z neznalosti přehlíželi a kteří proto ve své silné organizaci pro ně místa nemají — od dělnictva. S hypertrofickou zodpovědností vzhůru a s atrofickou dolů má studovaná inteligence úřednická v hrubosti k podřízeným, odkoukané silným, lék za pokoru před silnými, nesnesitelnou trvale duši lidské. Rozum musí v těchto kruzích nezbytně přijítí shůry a závidět vždy zdola — to nezpřijemňuje života ani záviděných ani závistivých.

Chceme-li *nestranně uvažovati* o povaze a schopnostech jedinců, kteří tak vzácně jsou rozdělení v lidstvu, nemůžeme jim ani velikostí ani zásluh upřítí, přese všechny nepopíratelné zločiny a viny jejich. Náleží skutečně tento lidský typ k tak vzácným a nepopíratelným podmínkám šťastného hospodářského rozvoje, nezbytným za stávajících vlastností sociálnímu celku, že musí jim býti všechno odpuštěno, čím se na lidstvu provinili? Daleko více než nenávidět hodní zasluhují si tito nešťastní

boháči našeho upřímného soucitu. Stále rostoucí hmotné bohatství, které za stávající soustavy kapitalistické hromadí se téměř automaticky v rukou těchto »hlav« (*caput*), jako vládců průmyslového a finančního kapitálu, ať již jsou majiteli nebo presidenty akcionářů, a které jim dovoluje připojovati k němu stále větší bohatství za stále větší ztráty volného času a možnosti nějak ho využít pro sebe a jiné, umožňuje jim hlavní schopnost: rychlé rozhodnutí k činu. Většina těchto iniciativních osob jde nemyslí na nic jiného od úspěchu k úspěchu, až dojdou onoho velikého neúspěchu, jímž končí jich sláva. Přenášejíce často zodpovědnost za neúspěch svých rozhodnutí na podřízené prováděče, odívají se často úspěchem těchto svých iniciativnějších podřízených, berouce dodatečně zaň i zodpovědnost před světem. Nabývajíce bohatstvím veliké neodvislosti od všech lidských ohledů, mohou se odvážiti někdy i méně bezpečných podniků. Tvrdost těchto velikých pánů, kterou lze získati u hracích stolků mezinárodních loupežnických středisek a na honech zvěře, nezná chvění. Není moci — práva nevyjímaje —, které by se podřídila. Bohatství uvolňuje veškeré jich síly a schopnosti, zbavuje je nejen ohledů, ale i vši namahavé a starostlivé práce a spolu s bursovním počasím determinuje úplně, při sebe menší opatrnosti, úspěchy i neúspěchy jich činností. Umožňuje jim najmouti sobě levné odborné rádce z řad hyperproduktované učené inteligence a dostatečný počet nejmodernějších technických vymožeností ku zničení konkurence nepříjemného druhého a tím stále ještě zvyšují rozsah svého bohatství čistě samoúčelného, které jim dovoluje dále hazardovati,

spekulovati, odvážiti se stejně hry se životy podřízených, jako s jich pracovní nadhodnotou u hráčských stolků a hraditi veliký nezdar mnoha menšími zdary. Činíce tyto hazardní pokusy většinou na cizí útraty — v případě nejhorším zbude jim vždy více, než nejšetrnějšímu spolupracujícímu dělníku či úředníku postiženému úpadkem závodu — mohou při anarchistickém stavu dnešního kapitalistického výrobního řádu, ve většině případů, prosperovati a umíratí na vavřínech slávy.

Velice často setkáváme se proto v těchto kruzích s lidmi malé citové inteligence, které průměrný dělník zahanbí často i všeobecným vzděláním. Nemajíce pro »obchod« na nic na světě času, skytají jednostranností svého vývoje, vůdčí osobností obraz přírodních zrůdností umělého zahradnictví nebo chovu dobytka. Tito ředitelové a velkotovárníci jsou nuceni resignovati na všechny differencovanější požadavky na život a nalézají uspokojení jen ve vědomí své neomezené moci nad lidstvem, kořeněné zcela hrubými požitky živočišné radosti. Není vzácností mezi nimi muž, který nemá nejmenšího času pro svoji rodinu, pro hudbu a pro obvyklé radosti jeho lepších dělníků a úředníků. Záliby v určité, zcela neumělecké literatuře a hudbě, snobistické mecenášství uznaných, mrtvých malířů sahají z těchto kruhů až mezi boží milosti obdařené vládce národů a tvoří celý účel tak bohatě nahromaděných jejich prostředků životních. Nová aristokracie, vytvořená válkou, jest daleko ještě mravními kvalitami za předválečnou a znehodnotí trvale jich význam ve společnosti. Krvavá čtyřletá válka, jako největší životní úspěch celých generací podnikatelských v kapitalismu, vyvází

veškeré veliké jich úspěchy znehodnocením.

Jest jistě málo příčin dnes záviděti těmto lidem jich miliony, když jsme blíže poznali jich vinu na válce. Mám z nově koupené knihy větší radost a jistě hlubší štěstí, než takový silný jedinec ze svého nového domu. To je snad trest za veliké viny jejich. Radost dělnického dítěte ze dřevěného koníka je hlubší, než radost průmyslového generála z jeho života. Není radosti ze života — účelu všeho — v těchto kruzích. Není záhy události v jich životě, která by vzrušila jich znavené smysly a nervy a závidí svým podřízeným radostné tváře a spokojené rodiny. Lidské kvality většiny podmanitelů hospodářství lidstva nejlépe se zrcadlí v kvalitě jimi vybíraných oblíbenců a podporuje tuto vyslovený můj názor o jich politováníhodnosti. Nepoznají v životě upřímnosti ani lásky, leč dobře placeného pochlebnictví, které nemohou nikdy pokládati při svém opovržení většinou pokorných poddaných za cennou životní hodnotu. Nejlépe poznáme lidské kvality jejich na výchově, která se dostane jich dědicům, pro které je tu jediné jich plahočení. Přílišná starost o výdělečné zajištění budoucnosti dědiců nutí otce svěřovati výchovu závistivým lokajským praeceptorům, kteří vychovávají zděděnou bezcitnost, nepoznavši než lásky mateřské — ve vzácných případech —, na budoucího pána osudů tisíců lidských jedinců. Psi pokora těchto lokajských duší, jimiž se po celý život obklopuje, dokončí jistě nejtragičtější osud lidské duše. A dovolí věřit v právo na opovržení, jímž stíhají většinou všechny ideálnější lidské city svých podřízených. Ve falešné víře, že lichotník je chová ve svém srdci, nenávidí přímou a ne-

chebnou povahu, která by jim mohla oči otevřítí svou nemožností lháti city, aby se nemusila v zá-
pětí za to stydětí. Jako stvůry za svoji lež se
mstí tvrdostí na podřízených, aby vyléčily takto
pošramocenou lidskou důstojnost, tak mladý hoch,
vychovaný na budoucího vládce, hledá v odměň-
vání lží ulevití hněvu nad nezlomnou hrdostí o-
jedinělého, nepřístupného prostředkům jemu do-
stupným. Závodění o panskou přízeň činí i z nej-
lepších a nejlidštějších výjimek část oné síly, která
o dobro se snažíc, přece jen zlo páše. Jen v po-
měru ke skutečně konané práci těmito silnými je-
dinci, v míře konané a sociálně vázané hospodář-
ské práce, stoupá míra lidských vlastností mezi
silnými jedinci. Jen ti mezi nimi, kteří závodí ve
skutečné produktivní práci se svými podřízenými,
činí čestné výjimky tohoto neutěšeného světa, po-
dobní Římanům, kteří jeden den v roce sloužili
svým sluhům, aby svoji velikost posílili poznáním
veliké bídy lidské. Prostředí závodících o panskou
přízeň jest moderním peklem, královstvím ďábla
na zemi, pro každou duši toužící po lidskosti.
Jich neúcta k lidským hodnotám v člověku jest
ve stále stoupající míře jedinou odměnou za ná-
mahy dne na galeji a za bezesné noci mimo ni, a
umírají, opovrhující jistě sebou a svým osudem,
klnouce svým dobrodincům i svému bohu, mamonu.
Klnouce věčně práci svého života, jsou nejtragičtěj-
šími důkazy *váhy správně chápané a umístěné
práce v lidském životě*. Bůh, který jim dal v práci
do ruky nejvyšší moc, ponechal sobě znalost pravé
cesty k jejímu správnému použití, řka: budete mi
rovní pracující šest dní a sedmého odpočívati bu-
dete, radující se z díla, které jste dobrým shledali.

Je-li jediným ideálem tohoto světa silným podřízených dolar a postup za více dolary vzpruhou jich práce, je-li největším štěstím jednoho z nich, získaným prací, že druhý získal větší práci méně dolarů, byl by pro nejsilnějšího dolarového krále, který nepozná jedné setiny z mých životních radostí, nějaký asketický klášter španělského krále, v jehož říši slunce nezapadá, vítaným útočištěm z jeho strašlivé bídy. To, co asketický král nazýval životem pro věčnost a což je pro mne totožným s uvědoměním a poznáním lidské bídy, nalézá miliardář v plné míře mimo zdi Escurialu: *nicotnost svého života*, pozná bez valného sebezpozorování, pouhým pohledem na nejubožejšího jeho dělníka. Již pouhé chtění člověka dostatí se dále, je pro miliardáře *proto* zločinem.

Nejlepší z průmyslových generálů potvrzují vzácnou výjimkou toto pravidlo; ač nejsou poháněni tolik scukromým zájmem, jest buddhistické filosofování, blízké jich srdcím, důkazem, že jsou ve stadiu indického prince, jemuž se po prvé otevřelo skrývané divadlo lidské bídy, ale který ještě neutekl z královského paláce a nevzdal se svých krví potřísněných milionů. Emil Rathenau, zakladatel největšího průmyslového závodu německého AEG. a největší průmyslník elektrotechnický celého světa, vykoupil své úspěchy a své lidské vlastnosti dle četných a obširných životopisů psaných jeho přáteli (Riedler, Fürst, Harden, Walter Rathenau) neúspěchy vlastní podnikavosti v mládí. Značný rozvoj akciového podniku, jehož byl Emil Rathenau jen nejvyšším úředníkem, boje, které musil podstoupiti s akcionáři při všech valných hromadách A. E. G., byly jeho školou lidskosti a vě-

noval-li tolik času a úsilí výchově svých synů Ericha a Walthera, je činnost spisovatelská druhého, který je i nástupcem svého otce v ředitelství A. E. G., dra Walthera Rathenaua, nejkrásnějším ovocem lidskosti tohoto výminečného silného jedince a vzácného otce, jemuž syn mohl právem promluvit řeč pohřební nad rakví, neboť je krví jeho odkojen a stavěn z kostí jeho.

Emilu Rathenauovi děkuje Německo, že místo odvislosti od Ameriky má veliký a silný průmysl elektrotechnický. On nejprve zavedl a šířil osvětlování elektrické v Německu a pak stavěl první velké stroje dynamoelektrické. Založil první finanční společnosti pro elektrotechniku a v pravý čas spojil ji s průmyslem velkých strojů. Úmluvami s majiteli amerických patentů ochránil německý průmysl před americkou konkurencí. Fusemi různých podniků ochránil průmysl krisí, učil stavěti turbíny a postavil tak složitý podnik, reprezentující téměř miliardu marek kapitálu, k jehož správě je třeba skutečné geniality. Jeho vlastní genialita spočívala v původních nápadech velice hlubokých a dalekosáhlých následků v oboru finančním a hospodářském, ve zvláštním čichu pro změny konjunktury a v umění opatřiti si včas peníze bez přispění bank, které nenáviděl. Tyto vlastnosti zdědil po něm filosofický syn jeho, autor dnes v Německu populárních spisů o budoucím vývoji světového hospodářství. Liší-li se dr Walther Rathenau svých spisů značně ve svůj prospěch od většiny synků silných jedinců českých, nekoliduje nikterak s jeho státně socialistickými ideály členství v 50 správních radách různých podniků průmyslových a finančních. Lépe, když sedí vzácný dr Rathenau v

předsednictví, než tuctový hrabě Donnersmark. Že čeští Rathenauové nevychovalí podobných synů, mělo by nutit mnoho k přemýšlení.

Jedno nemohu u našich silných jedinců pocho-
piti. Jich dobré svědomí vůči neodvratně blízkému
vyrovnání se s vrstvami porobených. Uvedl jsem
na jiném místě vysvětlení, které dal americký stu-
dent rakouskému socialistovi, když ho žádal o vý-
klad americké zakladatelské činnosti universit a
ústavů vědeckých z peněz miliardářů. »Nechceme
míti proti sobě ve velkém boji barbary. Staráme se
o kulturní povznesení našich úhlavních nepřátel,
dříve než se s nimi střetneme v rozhodném boji.«
Jak je toho třeba ukazuje dnes vláda bolševická
na Rusi, kterou tolik kritisují a hanobí právě sil-
ní jedinci. Řekl bych: Každý národ má bolševiky,
jaké mu jeho silní jedinci vychovali, vidím-li, jak
dělí na Rusi národ na pracující a nepracující. Ko-
lik je mezi *našimi* průmyslníky takových prozira-
vých mužů? Nemusíme do Ameriky pro příklady
pro ně? Ernst Solvay, průmyslník belgický, vý-
robce sody, zřídil v Bruselu tři vědecké ústavy
a bohatě je vypravil. Ústavy mají *zvelebovati lid-
ský život*. Fysiologický ústav zkoumá základy ži-
vota, na základech jeho výzkumů, sociologický ú-
stav buduje nauku o životě ve společnosti lidské a
obchodní ústav stará se o *zvelebení vzájemné vý-
měny práce ve společenském celku*. Na ústavech
pořádány mezinárodní kongresy. Solvay chce vy-
zbrojiti každého svého dělníka do života znalostí
velkých vědeckých pravd, pěstovati jeho vrozený
pud sociální spravedlnosti a přivoditi tak zrychle-
ný příchod konečného stavu *dokonale vědeckého
a průmyslového státu* ve všem spravedlivého, se

stoupajícím průměrným blahobytem, dosaženým stále zlepšovanou produkcí sil a statků, ukájejících lidské potřeby.

Kdyby většina generálů, jichž Rathenau a Solvay jsou výjimkami, bílými vranami, jak se jeví zaměstnancům, v brnění nepřístupnosti vůči každému sebe spravedlivějšímu požadavku lidskosti, oblečeném z opovržení proti lidské neskromnosti chudáků, brala podíl na úspěšně jimi vedeném podniku v poměru k mravním hodnotám jich osobností, čili kdyby v poměru k jich mravním schopnostem konali produktivní práci, vedli nějaký celek se zodpovědností za *lidské hodnoty* toho celku a jeho duchovní rozvoj, pak by ten podíl dopadl hůře, než podíl ponocného nebo portýra jejich závodu socialisticky organisovaného. Jich politická a hospodářská moc je v nepoměru k jich významu a k jich možnostem škoditi. Kdyby byli zodpovědnými za rozdělení ochrany mezi slabé jednotky svých podniků proti hrubé nekulturní moci silných, kteří vidí ve všech ostatních jen předmět svého vlastního rozvoje a svého zisku, kdyby byli intereso-
vaní na kultuře reprezentované rozvojem duchovních schopností svých zaměstnanců, byli by tito silní jedinci zcela malými při vší slávě svých někdejších úspěchů podnikavosti.

Sociální aristokracie budoucnosti nalezne mezi nimi dosti málo vznešených vzorů. Je proto výchova těchto vůdců teprve věcí budoucnosti. Tato aristokracie ducha musí se teprve zroditi. Je na mladých technicích, aby ctížádosti své usměrnili za lákavým cílem *výchovy lidu a mládeže k práci*. Samospráva jedince a jeho uvědomění si zodpovědnosti své za větší či menší celek pracujících, je

první metou za rozhodnutím každého českého člověka, leží-li jeho určení na této dráze *předchůdců a hlasatelů*. Pocit zodpovědnosti jest prvním projevem tohoto nadání, důkazem sociálního svědomí, citlivějšího než u druhých lidí.

*Zodpovědnost za práci základem**pokroku*

Kdo cítí tragiku osudu dnešního světa, jehož budoucnost jest v rukou několika zcela nízkých jedinců, kteří jsou původci celého našeho utrpení, nalezneme v jich veliké osudné vině povzbuzení a důkaz, jaký význam by měl sebe menší počet jedinců *spravedlivých a sociálně uvědomělých* pro život celků a shledal by tím i význam rozvoje osobní samosprávy mnoha takových jedinců, jemuž jen dnešní hospodářský řád a dnešní pracovní organisace klade překážky velikými obětmi překonatelné. Jest třeba pocit zodpovědnosti za celek pokládati za základ nalezení překážek, které se staví v cestu vzniku a práci většího počtu lidských jedinců samosprávných. Kdo cítí zodpovědnost za menší či větší celek, jako podstatnou část svého životního účelu, nemůže se spokojiti pouhým zjištěním stavu, aniž by se nezamyslel o jeho možnostech zlepšení, aniž by se nepokusil pracovati k zlepšení tomu.

Jedinec nemá a nebude mít nikdy jiné úlevy tíhy života hospodářského, pokud nebude *spravedlivěji a radostněji* ve svém celku upraven, než užije-li ceny, kterou tržní za prodané schopnosti, místo k zábavě a osvěžení, k rozvoji všech ostatních schopností, jichž mu není zrovna nutně třeba prodávati. Zde již cítí každý vliv tohoto příkladu na jiné nespokojence a učiní důsledek vědomí svého vlivu činem: snaží se přispěti k uplatnění se

náklonnosti podobných jedinců za vážnější úpravou svého života. Pohlédne-li pak na méně šťastné jedince, kteří nemají v hospodářském postavení ani dostatečných podmínek k udržení pracovní schopnosti, cítí výčitky svědomí a bolest nad nemožností pomoci svými přebytky schopností, pro něž není u bídě žijících porozumění, přemýšlí i o odstranění této bídy hmotné, daleko rozšířenější než duševní bída lidí, ohlušujících v radovánkách probouzející se nespokojenost a to je první příznak sociálního svědomí. Tu pocítí v sobě vyrůstati touhu po nalezení svého sebeurčení v přispění sebe menšímu počtu méně šťastných ku zvýšení jich úrovně životní, pocítí zodpovědnost za svoji práci a povinnost dosáhnouti nejvyšší samosprávy své bytosti, která může zodpovědností se zbaviti, snažíc se proměnit ji v příslušnou práci pro jiné, *práci sociálně vázanou*. Jen nespokojený jedinec, právě své určení zapírající, nenalezne-li své duše, aby ji rozvíjel a zdokonaloval po svém, je hrubý sobec sociálně netečný, za nikoho nezodpovídající, práci nenávidějící, jiné vykořisťující. Jeho schopností se rozvíjejí v úzkém kruhu životních nezbytostí, stává se odborníkem nejomezenějšího oboru, který jemu skýtá hojné obživy a žije bez ohledu na svět a na svoji v koutku skrčenou duši, hrubý, požívačný život sobce. Leč duše se krčí, ale nezanikne úplně. Ani usmívající se otrokář nad svými měšci neztratí v některou chvíli se probouzejícího vědomí sociální nespravedlnosti svého počínání a zla svého životního určení, neboť pocítí-li sebe slabší lásku k bližnímu, cítí ji jako zvýšení tepelného pocitu životního štěstí a zatouží ještě po vyšším, není-li naprosto otupena jeho duše utrpe-

nými pokořeními. Nedá se ale nikdy uspokojiti chudou sociální politikou, prohlédne-li jedenkrát ztracené možnosti svého života. Proti egoistickému chtění tohoto lidského barbara, jehož dílem je všechna sociální nespravedlnost a všecken útisk dnešní doby ve své ničím nezmírněné formě, stojí snaha o sebeurčení sociálně probuzených jedinců, jako základ příští lepší organizace společného hospodářství a na něm založeného duchovního společenství. Probuzení tohoto sociálního vědomí a svědomí a jeho sílení musí sloužiti v první řadě všechna národní výchova, která sleduje cíle sociální technické kultury národa nebo jiného celku. Jen národ, který se skládá ze vzájemně se ctících a milujících jedinců, vzájemně zodpovědných za svoji práci, z osobností samosprávných, toužících nalézt v hranicích svého lidu své sebeurčení, jen ten dosáhl vrchole duchovní kultury svého národního sebeurčení.

Romain Rolland, francouzský spisovatel německého původu a výchovy, praví, že největším hrdinou je člověk, který bere všechny lidi, jak jsou a miluje je *přes to*. Jedinců tohoto rázu jest třeba k založení Internacionály práce, jakou mám ve své knize na mysli a kterou v posledních dnech navrhuje v římském socialistickém listu Romain Rolland pode jménem Internacionály lidského ducha. Výzva k lidskému rozumu a srdci tohoto v celém světě vlast svoji nalezšího muže je mi novým dokladem správnosti mého snažení v celku i jednotlivostech s jeho návrhem se kryjícího. Stejně jako Romain Rolland vidím nebezpečí vedení lidstva silnými jedinci, řadou státům sloužících vědců a filosofů i cizími, nepřátelskými státy placených

štvavých žurnalistů. Oni jsou se studovanou inteligencí měšťáckou vinni dnešní propastí mezi válčícími národy světa, oni vedli válečné štvance a oni znemožňují dnes ještě ukončení války, k němuž volá je poslední dobou jiný velký básník Barbusse.

Podobné muže, jako Barbusse, Rolland, Shaw, Mistral, Wells, Ostwald, France, Masaryk, Jirásek, Machar viděl jsem vždy tvořiti aristokracii, jíž bych svěřiti chtěl svoji Internacionálu práce. Oni poznali člověka, jaký je, jeho skutečné potřeby a bolesti, které se neliší ničím v žádném národě světa, oni jsou schopni sbratřili rozvaděné lidstvo na základě těchto skutečných společných zájmů všeho pracujícího lidstva. Jednota, která po válce nastane v duších všech dělníků celého světa a která bude základem svazu svobodných jedinců, nezná hranic států a koření pro mne v touze každého pracujícího člověka po svém sebeurčení sociálně vázanou částí práce, konanou ve prospěch pokud možno největšího celku. Válka je i pro Romaina Rollanda kovádkou, na které bude ukuta tato jednotná lidská Internacionála práce či ducha, jejíž Chrám práce musí zříditi lidstvo v Římě, ve Vatikáně.

V systému všeobecného zneužívání všech jedinců a jich idejí není dosud pro snahu o sebeurčení jedince, snažícího se přede vším ostatním, aby se stal zodpovědným subjektem své práce, a přestal býti nezodpovědným objektem cizího hospodaření, cizí politiky a cizí kultury, dostatečné podpory. Mluvím dnes k několika čestným a rozvážným lidem národa, ke spravedlivým, čistým duším a takových není mnoho v žádné ze skupin, které proti sobě kují zbraně ze všech hmotných

a duchovních surovin celého světa.

Cesta k mému ideálu musela vésti šílenstvím dnešních dnů, neboť to teprve otevřelo oči a uši tolika trpělivým a netečným divákům. Nevyhýbám se proto obrazům této strašlivé války, nebojím se poskvrnění, lze-li pohledem na nekonečné spousty, jichž je schopna napáchatí organisovaná lidská práce, posílit se ve víře, že jen *duchovními hledisky vedená* organisace práce může lidstvu přinést spásu. Válka posílí snahy o zodpovědnější úpravu spolupráce lidské. Jako žhavý popel padají obrazy její do duše všech dosud netečných, a každý musí pocítiti veliký kus viny v sobě, kus zodpovědnosti za všechny ty tisícové útrapy lidstva a za jich odčinění co nejrychlejší.

Mluvím k svědomí nejmladší generace, probouzejícímu se tolikerým násilím, která byla v dětském věku, když válka vypukla a která proto nese vinu v krvi své, dnes prolévané. Mluvím k novému žhavému vědomí zodpovědnosti těchto nejmladších, živých obětí viny svých otců, mluvím ke všem, kteří procítili krvavou obrodu této války. Volám k práci sílící a rostoucí zodpovědnost stále četnějších jedinců za život celku, volám probouzející se chtění sebeurčení všech dosud porobených a slabých: Vzpamatujte se a bude nás dosti k práci, která nás očekává! Porozumíme sobě při společném díle a nebude nám třeba pokračovati v politickém zneužívání člověka člověkem. Nechceme, aby lidská bytost byla déle, než je třeba, prostředkem, věci podobným, druhou bytostí využítkovaným, bez jejího souhlasu a bez vyššího užítku, násilně, bez prospěchu celkového hospodářství obětovanou.

Budme rozhodnutí dobýti své svobody osvobo-

zením druhých, *všech* vykořisťovaných lidských duší. Snažme se o to, aby každý lidský tvor byl svobodným podnětem a spolutvůrcem hospodářského života, jako základu a prostředku uskutečnění technického provedení smírného soužití jedinců i národů *práci*, aby veškeré formy tohoto soužití byly výsledkem vědeckého myšlení nejčtetnějších spravedlivých, za celek zodpovědných osobností, jež náleží v uvážení významu jich práce případně osvoboditi od veškeré hospodářské práce výdělečné, aby jim byla zajištěna životní míra, odpovídající potřebám klidné práce na zdokonalení kulturního soužití hospodařícího lidstva, vyměňujícího smírně plody své práce. K tomu bude nám sloužiti »Chrám práce«.

Události našeho života jsou předem určeny ve svém abstraktním průběhu. Svět byl stvořen k vůli práci zdokonalujících ho dělníků. Nenechte ho nedokonalý plynouti dále. Množství a jakosti dalších schopností jsou abstraktním předurčením Vaší práce, jako prostředku rozvoje a uplatnění se jich. Schopnost lásky k životu do Vás vložená a schopnost zodpovídati za práci svoji a jiných udávati musí směr života Vašeho. Schopnost milovati člověka jako vrchol života a nedati práci jeho oloupiti o její plody a o svobodu plného užítku, bude Vás v něm posilovati!

Otevřte zplna dvěře své duše proudu života lidského jedince, přijměte jej do sebe všemi smysly, dejte mu prouditi svou krví, určovati rychlost tepu svého srdce, radujte se z něho šíleně a trpte jím k zoufalství — to dodá teprve konkrétního smyslu Vaší lásce k lidu a Vaší práci pro něho, to Vás vytrhne z každodenního těžkopádného kroku v

žentouru zapřaženého němého tvora na sociální galeji, to zbaví Vaši životní praxi příšerné tíhy dočasných neutěšeností a nedokonalostí a dodá odvahy k práci vyšší, pro jiné, na jejím zdokonalování.

Teprve člověk, prodělavší světovou válku, jako vyvrcholení všeho utrpení lidstva za tisíciletí, jako vrchol organisovaného násilí, páchaného člověkem na člověku, zvláště ale na duších lidských, stržených do víru toho, ať bezprostředně nebo jen mimochodem, bez přímé účasti, poznal — jak je i jeho životu každodennímu třeba posvěcení a odlehčení tíhy těchže vlivů vše mechanisujícího a materialisujícího hrubého násilí lidského. Tohoto posvěcení se Vám dostane, dodáte-li hrubému hospodářskému pachtění nějakého vyššího smyslu, usměrníte-li celé to šílené otročení a všechny ty povinnosti dne za *spásou člověka prací*, budete-li milovat člověka a pracovat na zlidštění jeho života ve společnosti.

Láska k trpícímu člověku, jako smysl vši práce lidské, vyvřela z toho hrůzného moře nenávisti, které zaplavuje dnes duše celého obydleného světa a nedovcluje nejčtetnějším pochopiti rozumného slova, promluveného ku zpřevrácenému obsahu jich lidské duše.

Láska k člověku, jako nejvyšší stupeň zodpovědnosti za svoji životní práci, postrádá všeho abstraktního i koncipovaného, neboť je smyslem práce vyvozeným z dějin téže za sta tisíciletí. Zmírnění tíhy nesvobodné práce, zvýšení radosti z práce stále čtetnějších, osvobození duší lidských železnými otroky, poháněnými novými a novými přírodními démony, to je vývojový směr práce, proti

němuž zloba lidského sobce, vykořisťujícího slabšího bratra, marně se staví. Zodpovědnost za práci, vypěstěná v četných jedincích, paralyzuje tuto zlobu snahu neuvědomělých, hrubých sobců a dává proudu dějin práce volný, nezadrženě socialistický běh. Člověk, který vidí v zodpovědnosti za spásu lidstva z otroctví své určení, své sebeurčení, dosahuje v socialismu vrchole rozvoje své samosprávné osobnosti, jako podstaty individuálního rozvoje své duše.

Z předválečného pekla — připraveného lhocestností a bezohledností člověka k člověku, z pekla vědomého a nevědomého neporozumění pravého smyslu lidského života, z pekla závisti a nenávisti krevní mezi syny lidských matek, společně hospodařícími na svých nezbytnostech životních, zrodilo se daleko horší peklo, které sobě vytvořilo lidstvo za přispění všech vědeckých a technických vymožeností, zneužitím celé civilisace.

Z tohoto válečného pekla zrodí se touha a víra dáti veškeré vědy a techniky, celou pozitivní civilisaci pod ochranu nezdolné moci lidských svědomí a učiniti ji služebnou vytvoření rozumného soužití, rozumné pracovní organizace lidstva, všech národů a států, jako základu pro vytvoření duchového společenství lidských samosprávných jedinců, jichž určením, vloženým z vlastního rozhodnutí do vlastní duše, *je práce za spasení pokolení lidského.*

Kdo prožil osobně co nejplněji a co nejširší proud událostí a povinností lidských, čtyř válečných let, strhl nezbytně mu předurčeným proudem do něho vložené lásky k lidem co nejvíce bolestí z řečiště dějů, až do ostrého šterku a písku jeho dna, kdo dal tomu šílenému proudu zrychlití a

zvolníti tep svého srdce, zrušiti a opět zavéstí vnitřní rovnováhu duše, vyvolati nejvyšší zoufalství zklamání a bolu a nejvyšší extase radosti a štěstí, ten se podobným poznáním i mimo zákopy vychoval k zodpovědnosti za nejobtížnější práci na zlidštění života mnoho trpících jedinců.

Tyto události dodají mu síly, aby se postavil pevně do středu životního proudu na *své* místo a aby mu dal nezvratný *svůj směr*, který je projevem *jeho* víry v uskutečnitelnost *jeho* ideálů. To stačí pro celý život bojovníka z řady.

A chce-li ještě více vykonati pro vítězství naší věci?

Vstřebej práci všeho obydleného světa všemi smysly a všemi porami svého těla, prožij, promysli a procítiž radosti a utrpení pracujících co nejosobněji a získáš tím síly a odvahy k spolupráci na *velikém pracovním plánu lidstva*, na smírné organizaci všech těch tisícířých forem hospodářského, sociálního, politického a kulturního života lidstva, uskutečnitelných jen a jen prací milionů dělníků rukou a hlavou. A jsi-li vyvoleným k velikému vzrušení práce jiných, slovy či skutky, pak vypiš a vyslov, vyzpívej a vyteseť píseň budoucí lidské práce. V tom nalezneš nejvyšší dosažitelné tvůrčí štěstí pro umělce, cítícího silněji než jeho druzi výčitky sociálního svědomí svého a majícího sílu a odvalu vzítí na sebe probuzení svědomí spících dělníků lidstva.

Je nám třeba velikých hlasatelů, dramatiků a básníků, kteří by povzbudili všechny a vštípili i nejslabším vědomí síly, která leží v každém zodpovědném uplatnění sebe menší schopnosti k práci jako v neomylném *prostředku spasení lidstva*, tak

aby neprodleně jali se všichni stavěti *Chrám práce*
jako středisko *Internacionály práce*, záruky plného
sebeurčení duší všech jedinců i národů světa oby-
dleného.

·)(VI)(·
·)

GOETHE V ŘÍMĚ

J. S. MACHAROVÍ

1910

(Otištěno v »Červnu« 1919.)

* Glossa z r. 1918.

Co je účelem života? Člověk se táže a hledá po dlouhé věky, aby konečně sám sebe kladl na prázdné místo. Co udržuje samoučelného v životě? Radost z práce. Člověk pracující je nejvyšším účelem života na světě. Život je vykonaná práce. Řada činností, realisujících lidské schopností k životu, naplňuje životopisy slavných i nejslavnějších mužů. Genius prý řídí a spravuje všechno bohatství jich schopností a síly jejich obrací na správnou cestu užitečné práce, ku blahu lidstva vykonané. Dostojevský ukazuje, jak největší statečnost a rozum s největší krásou se u Dona Quijota obrací v niveč a mizí se světa bez užitku, ba pro posměch lidstva. Člověk bez samosprávy duše, nenalezší svého sebeurčení, je rytířem smutné postavy. Geniálním zvaného může život omámiti vášní sebe prudší, suverenní hodnotou jeho charakteru je jeho životní technika, kterou obrací i posedlost v práci užitečnou lidstvu. Dovede včas odejít, dovede mocně zasáhnouti svou vůlí do událostí svého života, vnutiti jim směr svého srdce, dovede se smířiti s nezměnitelným a pracuje dále, jak mu jeho démon káže a jeho srdce velí. Jsou chvíle, kdy musíme míti trpělivost přecísti tu největší, dostupnou milostnou korespondenci světové literatury, pročísti všechny ty nesčetné listy a lístky, o nichž praví Grimm, že budou čteny a komentovány, pokud bude někdo rozuměti jazyku, jímž psal Goethe paní štalmistrové ze Steinů. Že jsem je četl a proč jsem je musil čísti, dokázal jsem sobě v nepřetržitém komentáři svého života, z něhož tuto črtu vyjímám jako ukázkou životní techniky, nástrojů pracovní samosprávy duše pro lidi, kteří nejsou zrovna ministry a geniálními básníky, ale kteří se přese vše chtějí radovati z práce i ze života. Geniem jest jim suverenní hodnota jich životní techniky.

Motto: »Srdce má své důvody,
které rozum neuzná.«

Pascal.

1. listopadu 1786. sedí neznámý německý poutník znaven dalekou cestou ve svém římském bytě, na Corsu, mezi neotevřenými dosud zavazadly a vzpomíná na vlast za Alpami, ze které prchl.

»Včera ráno jsem ještě nevěřil, že budu dnes u cíle svých dávných přání. Čeho si mohu ještě přátí jsa v Římě? Snad šťastného návratu k přátelům, které jsem tajně, téměř podzemními cestami, opustil. Před dvěma měsíci vykradl jsem se jako zločinec z Karlových Varů, aniž jsem se odvážil přiznati sobě, kam vede moje cesta. Téměř bez zavazadel jsem prchl z Čech a teprve pod Porta del Popolo, byl jsem si jist cílem. Jsem v Římě! V blízkosti oněch věcí, které jsem nikdy nedoufal spatřiti. Ale všichni ti, jimž jsem utekl, jsou tělem i duší doma a já mohu se těšiti po dlouhé a namahavé cestě ze své samoty ve středu světa, do něhož mne táhla nepřekonatelná potřeba.

Pohled na tyto věci je jediným lékem mé strašné nemoci, která mne posedla v posledních letech. Přiznávám se, že jsem nesměl vzíti do ruky latinské knihy ani žádnou krajinku italskou. Žádost spatřiti tuto zemi, dostatí se do hlavního města světa, jest splněna. Kéž by se tak bylo stalo před patnácti lety!

Jak mravně užitečným jest mi dnes život mezi lidem plně smyslným, jak mi jest třeba klidu a jasu, kterého již tak dlouho postrádám. Jaké citové bouře převalily se poslední dobou přes moji duši! Vycvičil jsem svůj zrak a vidím vše, jaké to je a již tím jsem nevýslovně šťasten. Vracím-li se

sám do sebe, jako člověk tak rád za podobných příležitostí činí, cítím, co bych ztěží směl sdělit se svými přáteli: můj útěk před nimi byl jedinou mou záchranou. Pryč z toho všeho, dříve než bude pozdě! Taková jest dnes nelíčená pravda.

Deset ztracených let, promarněných ministrováním, ukradených mému jedinému, svatému povolání životnímu, umění!

Kdo se chce zabývat administrativními záležitostmi a není sám vládcem, musí býti buď šosákem nebo darebákem. Není-li ani tím, ani oním, musí se prostě zblázniti.

Nesmyslnosti celé té úmorné činnosti! Výmarský tajný rada! Není to směšné? Jak jsem tomu rád, že mne zde nikdo nezná pravým jménem, že nikdo na světě neví o mém pobytu, a nemůže mi sem psátí. Stydím se věru, že jsem tak dlouho snášel tento titul, bezmocnost svého vznešeného úřadu. Herder tak často se mi posmíval, že za trest nějaké viny v minulém životě byl jsem avancírován a promovován tajným radou. Proč jsem toho nedokázal, hoditi titul i s úřadem vévodovi k nohám?

Před čtyřmi lety, když jsem chtěl sanovati jeho komorního presidenta, abych vévodu ušetřil trapných finančních rozpaků, tehdy bylo již věru na čase praštití mu se vším. Ty boje, které mne stálo srovnání dvorních výdajů s příjmy! Proč jsem srostl s tím hochem i srdcem svým? Nemůže býti přece jiným než druzí jeho rodu. Dědičný hřích, vina otců! Odřící si knížecí vášně, nebýti nápodobenkou Roi Soleil. To je mnoho žádáno od mladíčka! Jeho celá existence stojí a padá štvanicemi a lovem a ministr musí za každým krokem viděti krvavé stopy podobného života. Dvůr musí býti

vydržován lidem. Prokletí, kteří se živí morkem své země! Nešťastný robotující sedlák, oběť tolikeré nespravedlnosti nenasytných parazitů! Což nevymkne se člověk s tolikerou kulturou přírodnímu zákonu? Sedí-li mšice na růžových keřích a pěkně se nacucají ve své zelené tloušťce, přijdou mravenečkové a vyssají jim profiltrovanou šťávu z těla. A tak to jde dále a my ve Výmaru jsme u dvora sežrali za den více, než jsem dovedl nejlepší organisací z lidu vypresovati. Kolik nocí jsem nespál, studuje odstranění desátků a konec konců jsem se spokojil úspěchem, že můj Lothario osvobodil sedláky; svého vévodu jsem o potřebě toho nepřesvědčil. V románu se to jistě pánům a dámám výmarského dvora líbilo. Byli dojati krásnou duší Lotharia. Herder nepřestal mne pro tento úspěch ironisovati...

Deset let ministrem, já, básník Werthera a Tassa, vášnivě milující život svých fikcí, toužící všemi smysly po životě. Vévodský dvůr stal se mi celým světem. Nechápu dnes ani, jak se vše přihodilo...

Před dvanácti lety doma ve Frankfurtu. Ano v prosinci to bylo. Četl jsem zrovna Justa Mösera »Vlastenecké fantasie«. Poslala mi je vydavatelka k recenzi. Však jsem knihu nosil stále s sebou. Kde jsem ji otevřel, vždy jsem se cítil šťastným sterými přáními, nadějemi a nápady, které vířily v mé duši, probuzeny starým vlastencem.

Hlásili mi vzácné hosty. Mladičké výmarské prince. Práli sobě poznati autora Werthera. Kolik mrzutostí mně způsobil již ten hloupý synek pana Jerusalema! Kolik mrtvých stála jediná sebevražda z lásky. Není věru náhodností v životě. Princové chtěli asi se mnou mluvit o literatuře. Kdo za

to může, že jsem četl zrovna Mösera. Kniha stala se mi osudnou.

Vyložil jsem jim, jaké úkoly by mohly malé státy plniti ve velikém organismu celku říše. Mluvíli jsme o ústavě a o ostatních časových reformách císaře Josefa a Velikého Friedricha. Vnitřní správa, spravedlnost, všeobecné blaho, osvobození sedláků od roboty a tak dále. Kdo by se byl tehdy odvážil mysliti, že tyto otázky budou kdysi více než přáním a nadějí duše opuštěného učence, že je bude básník chtíti uskutečňovati v životě?

Vévoda mne pozval, abych ho navštívil ve Výmaru. Život dvora mne dávno lákal. To bylo místo, kde celý svět hledal své štěstí. Chtěl jsem poznati panstvo a celý ten malý Versailles, slunéčko, alespoň, nebylo-li mi přáno uzříti Slunce. Čím menší světlo, tím větší stíny vrhá. Což toho nevěděl autor teorie světla? Snášej tedy i následky své neprozřetelnosti!

Doufal jsem přespříliš ve svůj vliv na vévodu. Chtěl jsem si ho vychovati. Byl jsem tak nadšen Montesquiueu, Voltairem, Rousseauem. Jak snadná je politika nadšenému srdci básníkovu! Získáš knížete a cblážíš svým vlivem na jeho rozhodnutí jeho poddané. Bláhový sen! Ano z úst Götze z Berlichingen se zcela krásně poslouchají názory Hallerovy. Moje kritika Wielandova »Zlatého zrcadla« nadchla prince. Ale bez mramorových nymf, bez květín ve vásách, bez pestře vyšívaných koberců by tento náruček nechtěl čísti ani Wielanda ani Hallerovy romány. Ale jakou chudobou musí se zplatiti každý ten kousek dracounu, jaký nedostatek a jaká nerovnost všech je podmínkou vzniku tolikerých bezcenných tret a celé té ostatní

zjemněné kultury několika parazitů a jich požitků u dvora knížecích princů!

Lavater o mně napsal, že jsem zrozen býti králem, Herder narážel často na moji podobu s tváří Julia Caesara, jak ji znal z mé sbírky mincí a smál se mi, že jsem žil již jednou před 1800 lety v Římě jako Imperator. Proto snad má touha po těchto místech... Ale pro dvůr jsem nebyl zrozen!

U dvora výmarského se dali mnou zprvu bavit předcítáním mých divadelních kusů. Ale mladý vévoda s jeho osmnáctiletým nadšením pro literaturu a krásnoduchá společnost jeho dvora, v první řadě Lotta, mne již nepustili. Přezrálý hoch nedovedl za krátký čas beze mne ani přeplavat ani se přebrodit životem a já zase ne bez Lotty a bez něho. A já neviděl než výhody svého náhlého štěstí. Hoch na mně visel nejoddanějším přátelstvím a já doufal zcela upřímně, že se mi podaří ovládati jím zemi dle mých ideálů. Což to není lákavé, hrátí roli tajného vládce v malém světě vévodství výmarského a eisenachského? Jak by mu to slušelo, bývalému imperatorovi, jemuž hadači věštili vévodské činy.

Vyprubírovat dvůr a regiment nad zemí vévodskou, to byl přece úkol pro starého prubíře všech přírodních tajů. Básník, odkázaný dosud na říší stínů, má otevřeno jeviště skutečnosti, může místo psaní dramat pro prkna, jednatí pro svět —

Brzy jsem to mohl všemi deseti. Proč člověk nerad zakopává svoji hřivnu zlata? Za půl roku jsem byl ministrem pro všechny záležitosti, já šestadvacetiletý doktor a literární kritik z Frankfurtu. Vévoda se o všechno živě zajímal, ať to spadalo do kteréhokoliv oboru. Byl pokrokový a kaž-

dé nové zařízení, o němž ode mne uslyšel, chtěl ihned u sebe zavést. O nezdarech nikdy mnoho nehovčřil. Často jsem přemýšlel, kterak bych to neb ono omluvil, ale on vždy obrátil řeč v žert a ihned se vrhl na jinou novinku.

Ostatně je v tomto hochu něco démonického, nějaká tajemná síla z něho vyzařuje. Nikdo mu nemůže odolati. Působí na všechny touže přitažlivostí jako na mne Lotta. Snad tou svojí klidnou duchapřítomností, aniž je zrovna milostivý a laskavý jako ženy. Často jsem si nevěděl pomoci a tázal-li jsem se ho o radu, jistě jsem dobře pořídil, řídě se jeho instinktivní radou.

Škoda jen, že ho tento démon tak často opouštěl. Kéž by byl více podlehl mým rozumným snahám a myšlenkám! Nevěděl-li sobě ani on pomoci, nebyl ani můj intelekt dosti mocným vzpružením jeho čisté lidskosti a marně jsem volal na pomoc poznání dlouholetého studia.

Měl jsem rozhodující slovo v ministerské radě, byl jsem vévodovým intimním rádcem a vůdcem od prvního dne svého pobytu ve Výmaru. Strhl jsem na sebe rozsáhlé obory státní správy a řídil vše podle vlastních svých plánů. Ke třicátým narozeninám byl jsem jmenován tajným radou. Těch probdělých nocí v poradách s vévodou o všech záležitostech našeho státečku! Kdo by byl kdy tušil, čeho všeho vyžaduje vláda? Ach toho sisyfcvského přemáhání sama sebe! Kolik tu třeba činné sebe-důvěry! Nad vlastní síly pracoval jsem, naplněn odvážnou jistotou, že se to musí zdařiti. Což bylo pro mne něco nemožným? Kolik celých mužů bylo třeba pro úřady, které jsem jediný ve své osobě spojoval? Nevěřil jsem prostě v nezdar. Nejen, že

jsem věřil, že to vše snesu, já to skutečně sněsl. Kdyby mi byli posadili náhle korunu na hlavu, byl bych to pokládal za samozřejmé a byl bych vládl. Dictator perpetuus, jak říká Herder. Ale toho si nedám nikým odepřítí, že všechno, co mi naložili, jsem propracoval — co mi dali bez zásluhy, toho jsem se snažil alespoň dodatečně si zasloužit a jen tím jsem se uchránil před šílenstvím.

Poznati celou zemi a její lid! Chtěl jsem býti vševědcucí a všudypřítomný jako Bůh. Dnes zde, zítra tam. Štěstí tolikerého poznání. Býti celý subjektem svých smyslů! Každý nový poznatek je událostí. Prazvláštní věc je taková vláda nad světem. Nové a nové obory na mne čekají: Hornictví. Je třeba podívatí se do dolů v Klausthalu. Byli by mne při tom skoro zabili! Komise do stříbrných dolů v Ilmenau. Psal jsem báseň k otevření. Že jsem na to našel ještě čas! Elsasské uhelné doly nutno zorganizovati, kamenec vyráběti, železné hutí postaviti, vyráběti dráty. Jest třeba hledati prameny proutkem. Ano, to dovede pan tajný rada. Jeho proutek vykouzlil z ničeho všechno.

Jak by nenašel sírných pramenů! Rekruty nutno odváděti, silnice stavěti, stávkující punčocháře smířiti s novými stroji. Jaké změny přivodí na světě tyto důmyslné parní stroje! Ty jistě osvobodí lid z roboty a dokáží, o co jsem se marně namáhal. Jest jich třeba všude jako soli. Ano, i té soli ve Výmaru se nedostávalo a pan tajný rada musil studovati solivarství a vyráběti sůl. Musil zakládati sírné lázně, studovati tavící pece, rozžehadla, vzduchoplavbu. A při tom vyjednával s výrobcí ocele, se staviteli, lučebníky a kouzelníky všeho druhu.

A tomu všemu vlastně ani dnes ještě nikdo, kromě mne, nerozumí. Samý tajnůstkář, mastičkář, pověřivý alchymista, nabubřelý jarmareční šarlatán...

Kolik skutečného průmyslu má takový státeček zapotřebí, aby uživil tu všechnu krásoduchou čeládku a uhradil všechny passe vévodského dvora. Vinopalnictví, lihovary, plynárny, výroba kyseliny sírové a kdo ví, kolik ještě by musili na brunšvickém Collegiu Carolinu vymyslet všeobecně užitečných podniků, které zlepšováním přírody a zvelebováním živností mechanickou dovedností přinášejí sterý užitek největších obchodů ve státu? A všechno by nestačilo uživit mladičkého hocha a jeho dvůr.

Geologie, zoologie, anatomie, botanika a všechny ostatní vědy, v jichž studiu nalezal jsem tolik kázně ve zmatcích svého srdce, všechno nestačilo k plnění úkolů, spadajících do mého úřadu ministerského, všechno to vědění bylo mi prakticky aplikovatí na potřeby J. Výsosti pana vévody výmarského a jeho dvora.

Bohům byla by již dávno se zpřetrhala trpělivost. A k tomu ke všemu pánům malířským adeptům na akademii jsem anatomii přednášel. Ale pro mne přece ze všeho toho vždy něco vypadlo na víc a na škodu se nesměla obrátit žádná ta věda ani mně ani jiným...

Mnoho práce to stálo, nejbolestnějšího přemýšlení. Často večer jsem myslel, že všechna má vědomost se nahromadila uprostřed mezi oběma očima. Doufal jsem stále, že mi zvyk ulehčí. Ale duše má rostla pod tlakem tolikerých obchodů. Vybíjeli se v podobných starostech, hraje si pak volně a

užívá života. Právě plody těch deseti let musí mi teprve dátí Řím, Neapol, Sicilie. Bídny člověk, který nepracuje; zhnusí sobě nejvyšší dary milosti bcží! Krásný kus práce! Kdyby nebylo jen té bídy všude na světě! Proč dal člověku Bůh srdce soucítící všechnu tu mizerii? Kolik starostí má nejposlednější chudák? Ale vojáckové pana vévody jsou přednější. Jak možno zavodňovat louky, slevovati chudákovi požární daně, když malý státec dovolí sobě luxus armády. Co bídy přidá ještě vojsko k bídě staré! Zanedbané děti vojenské třeba vychovati. Založíš garnisonní školu. Jest třeba knížek pro děti, aby z nich byly alespoň dělnice do přádelny a punčochárny a nezvlčily úplně. A na to všechno je třeba dle Montecuccoliho peněz, peněz a peněz.

Při těch výmarských daních! Co mne to stálo práce, než i tento chlívek po velectěném panu Augiášovi převzatý, jsem vyčistil. Bylo mi jako Herkulovi, který čeká na nových sedm prací. Dáleko větší státy byl bych chtěl mítí příležitost postavití finančně znovu na nohy. Říkám o vévodovi, že byl posedlý démonem. Sám jsem nebyl lepší.

O mne zápasili nejméně dva démonové. Neklid mne přepadl, nebyla-li po ruce práce k udělání. A to všechno bylo vnitřně mé duši zcela cizí. Snad právě proto mne do té práce všechno hnalo. Což jsem to všechno neznal předem? Werther. Tasso. Což ti již neznali všechna ta nebezpečí podobného života plného zodpovědností? To byla přece kost z mé kostí a maso z mého masa. Můj démon chtěl do Výmaru a druhý tam na mne čekal. Přál jsem si řídití svou vůlí osudy celé země a byl bych málem přišel o rozum. Vůli jsem již prohrál. Čeho

jsem ale dosáhl? Kdo se úplně nezapře, nezaslouží, aby vládl. Mohl jsem se snad ještě více zapíratí? Nebyl jsem rád, když jsem našel pozdě večer v nějaké zapadlé vesnické hospůdce chvíli pro pannu Iphigenii? To již vyžadovala paní Lotta netrpělivěji pro sebe moji pozornost. Ale ani bez té nebyl jsem o nic spokojenější.

Denní dílo, které mi bylo uloženo, bylo mi denně lehčím a těžším zároveň, vyžadovalo ve dne v noci mé přítomnosti; povinnosti mé stávaly se mi denně dražšími a jedině v zodpovědnosti za tolikeroou práci přál jsem sobě překonati všechny velké lidi světových dějin. Žádal jsem si vystavěti pyramidu mého života, jejíž základy jsou mi předem dány a založeny, pokud možno nejvýše hrotem do vzduchu. Ta žádost překonávala všechna jiná má přání, která se do ní vlévala a nedala mi ani chvíli zapomenouti. Nesměl jsem váhati. Jsem přece již pokročilého věku a propasu-li chvíli, zlomí mne osud uprostřed díla a moje babylonská věž bude tu státi tupá a nedokončená... Nedokonanou zůstala. Ale já jsem za to v Římě. Nechť alespoň řeknou: odvázně navrženo. A budu-li žít, nechť dá Bůh síly k dostavění, po návratu.

Ale svět jde svou dějinami předurčenou cestou a nestará se o plány svých oprávců, chtějících lid učiniti šťastnějším. Proč zrovna ti mají největší plány k nápravě vlády, kterým nebylo souzeno zrodit se na trůnu? Když jsem se dostal k trůnu, proč musil jsem zakolísati pochybnostmi o uskutečnitelnosti svých plánů, osudem do mne vložených? Bída mi sevšedněla jako oheň v krbu, ale přece neustanu proti ní válčiti a kdybych si při

tom zlámal vaz! Kdo zná všechny nepřátele, s nimiž mi bylo a bude ještě zápasiti?

Kde bylo třeba důkladného zasažení, tam jsem měl ruce svázaný. Dvě třetiny celé existence děkoval vévoda mé výchově, ale právě, když jsem nejvíce doufal v jeho odvahu k činu, tehdy mne zklamal. Je to přece jenom člověk úzkého rozhledu a neodvážá se ničeho, není-li zrovna posedlý svým démonem. Na dlouhý plán nestačí mu dech, je mu příliš odvážným, nemá dosti vytrvalosti a důslednosti. Mladík! Bloud, jaký jsem byl. Dnes nevěřím již v blud ten. Chtěl jsem krásná zrna, která uzrála pod mým vedením a pod vedením mých přátel, zasít na této půdě a chtěl jsem vsadit do koruny pozemského knížete nebeské drahoukamy. Vidím dnes, jak malé výsledky měly všechny ty veliké myšlenky, všechna má úmorná práce. Jak mnou mohl osud smýkat do knížecí rodiny a k vládě nad světem?! Pokusil jsem se vyvléknouti se z chomoutu, utíkal jsem ku svým kamenům a ponořil jsem se do svých herbářů, hledaje ztracenou důvěru v práci, chtěje si poznáním přírodní zákonitosti vrátit ztracenou kázeň v politických zmatcích, hledaje v samotě léku pro svá zklamání ve světě. Čím je mi dnes všechna ta kultura vévodského dvora, zde na troskách nejslavnější a nejmohutnější říše světa? Kdyby měli u dvora více záliby ve výrobě technické místo toho nekonečného muzikování a recitování! Živé obrazy u dvora putají více než obraz mrtvé bídy celé země? Čím jsou mi dnes všechny ty krásné dámy, jimž jsem se dvořil? Jejich celé diletantské vědění a uměníčko. Jediný Knebl! — Po majorovi se mi zde opravdu stýská! Jeho dýmka jistě stále hoří a on

baví svými suchými vtipy celou společnost u dvora. A vínečko mu asi chutná stále. Miluje Řím. Jeho snad bych tu vedle sebe snesl. Vínem bych mu splácel jeho latinské verše.

A Lotta! Která láska přetrvala kdy vzdálenost? Paní štalmistrová ze Steinů! Musil jsem snad proto přes Brenner, abych Vás viděl, jaká opravdu jste a smál se svému pošetilemu srdci? Nikoliv, zůstanete i za Brennerem tou, kterou jsem miloval a musil viděti chtěj, nechtěj, takovou, jakou Vás vidím. Miluji-li Tě dosud, Lotto, co je Ti do toho? Tobě jsem po celá ta leta svěřoval nejkrásnější květy svého srdce a před celým světem bych Ti proto blahořečil — — —

Ale i tento Osud jsem na sebe uvrhl před dvanácti lety, stejnou náhodou... Vraceje se ze Švýcar, sešel jsem se brzy po seznámení se s výmarskými princí s panem velkobritánským tělesným lékařem Zimmermannem. Ve Strassburku v dómu mi ukazoval hannoverský pan doktor svoji sbírku silhuet. Snad proto, aby mne upozornil na atrakci výmarského dvora, k jehož návštěvě jsem se připravoval. Byla to třicetiletá choť pana ze Steinů. Ne, kráskou již tehdy matka sedmi Steinovic dětí nebyla. Co jsem tehdy ve svém rychlém vzplanutí napsal pod černou konturu doktorovy sbírky? Vždyť jsem ji od té doby nedal od sebe. Zde je ten nebezpečný obrázek.

»Bylo by to nádherné divadlo, viděti, jak se svět zrcadlí v této duši. Vidí jej sice, jaký je, ale přece jen mediem lásky.«

Ano, bylo to divadlo pro bohy! Jak jsem napsal Lavaterovi: »Dovede neodolatelně uchvacovati

srdce svých bližních.« Dnes však jsou sítě, jimiž jste mne opředla, zpřetrhány! Dost dlouho jsem se v nich zmítal jako v pastí božského žárlivého kováře, abych viděl konečně, že to byly pavučiny. »Vítězí sítěmi!« Lavaterova věda fysiognomická neslavila nikdy bolestnějšího vítězství. Jak prorocké!

Nebyl bych bez ní Výmar ztrávil. Milostná hra s nemocnou paní byla nejcsvědčenějším paliativem snesitelnosti dvorského života. Nemohu již jedenkráté žítí bez milování, piju z očí žen kapky anodymia, láska teprve dává smyslu všemu ostatnímu. Nebyl bych nikdy namlátil tolik prázdné slámy u dvora, nebýti Charlotty. Mohu přece dnes již býti tolik upřímným. Vždyť jsem tu sám a začínám zcela nový život uprostřed oživených snů mého mládí. Jsem v novém světě. Nemám nových myšlenek, ale ty staré jsou nějak známější, určitější, živější, souvisejí dnes spolu více než dříve, takže je mohu pokládati za nové a sebe mezi nimi.

Nechtěl jsem nikdy dáti se dobrovolně slepě hnáti temným pocitem neznámé síly pošetilého srdce svého, chtěl jsem věčně znáti cíle toho stálého sem a tam, těše se bez naděje na vyléčení svých bolestí v neočekávaných chvílkách štěstí. Nemiloval jsem nikdy bez předtuchy dnešního vystřízlivění, viděl jsem často do jejího srdce jasněji než do svého a ve změti svého poměru k počestné choti pana ze Steinů rýsovala se mi tajemná budoucnost,

Ale musí býti ve mně všechno neobyčejně pevně zkonstrucováno, když jsem snesl toho vnitřního zmatku a při tom zbyl se tolika dvorských závazků a státních povinností. Dnes je mi dobře smáti se pošetilému srdci, když jsem mu tak dlouho byl

po vůli. Býval jsem nejpilnějším, když jsem se vrátil od ní, hledal jsem v práci zapomnění, že nemohu býti věčně v jejím pokoji. Každá neobvyčejná píle pracovní předpokládá nějakou nepříjemnost. Byl jsem nejpilnějším, když odejela z Výmaru. Napsal jsem »Ptáky« za krátké doby její nepřítomnosti, nemaje komu bych v prázdní úřadu vyprávěl, co znepokojuje moji duši. Tím jsem jí uvolnil jedinou cestu, která jí zbývala. Styděl jsem se častěji, než bylo mé hrdosti prospěšné, za nemožnost býti Lottě stále v patách, nepsati jí stále, proti své vůli hloupé listky, plné bezmyšlenkovitých frází, našeptávaných mi chvilkou, nudou, nemožností nemysleti na ni. Někdy jsem se bál, že myšlenky na ni stanou se mi již nesnesitelnými, ale kolik nocí jsem hořce proplakal, zabýváje se plány na tento útěk. Nedovedl jsem si představit, že bych mohl býti v Římě bez ní. Všechno, co jsem provedl, abych našel rovnováhu, abych se jí zbavil, mi zkazila. Smál jsem se Lavaterovi, že z cest píše každé čtvrt hodiny domů psaníčko a že každou poštou dostává od ní cedulku, na které ho ujišťuje svojí stálou láskou — za celé čtyři neděle nezměněnou.

A jak často dělal jsem totéž sám? Neunavilo mne to říkati jí znovu a znovu staré věci a slyšeti od ní stále totéž. Nemohl jsem nikdy pochopiti, nesměl jsem si plně přiznati, jaké spousty tato láska v mé duši nadělala. Těch pošetilostí, které hýbaly celou bytostí pana vévodského tajného rady v dobách nejvážnějších státních záležitostí. Marně jsem se pokoušel odvrátiti své myšlenky, dáti jim nový směr, nečekati s chvěním na každou poštu, nalézti něco, co by mi na chvíli nahradilo

nedostavivší se dopis. Nedovedl jsem ani dnes odvrátiti zraků od knihy, na kterou ona včera hleděla, jak jsem mohl zapomenouti na Lottu. Marně bych se ještě dnes bránil tisícovým vzpomínkám...

Prosil jsem jí jedenkrát zcela slavnostně, aby ve mně svými sladkými něžnostmi lásku moji nerozpalovala. Byl jsem jako šílený, nemohl-li jsem svému zvyku jednou dostátí, byl-li jsem od ní odříznut. Připoutala moji celou přirozenost na sebe, že mi nezůstal jediný nerv mého srdce pro mne. Oč klidnější a šťastnější byla ona svou láskou! Nemohu si pomoci. Měl jsem ji raději než matku a vlast, více než mi bylo milé. Ostré tempo státních prací bylo mou jedinou záchranou. Neměl-li jsem, co bych položil mezi sebe a svoji žádost, nepomohlo mi ani umění, ani přírodní vědy, nepomohly mi mé sbírky, nedalo mi nic zapomenouti mimo službu a jen proto jsem se bál hoditi svůj úřad panu vévodovi k nohám. Bez té práce byl bych sešilel láskou. Nedopřála sladkému bůžku chvílky spánku...

Zde mi je konečně jednou volno. Cesta sem byla jediným východiskem. Vytrhla mne z nejhlubších zmatků mého nitra. Když pro nic jiného, již *to* dostačí, že jsem správně udělal, rozhodnuv se k útěku přes Alpy. Překonal jsem přece osudnou a mocnou hvězdu, poutající můj los k vévodskému dvoru. Jsem konečně sebe mocen. Bojoval jsem na život a na smrt. Žádný jazyk nevysloví, co se ve mně dělo. Ztratil jsem rovnováhu, povážil-li jsem jen, že bych měl někdy Lottu ztratit. Měl-li jsem býti opět zdrav pro sebe a pro své drahé, musilo se státi toto všechno.

Co znamenala moje hra, byla-li celá a je-

diná existence má v sázce. Divím se, že jsem vyvázl se zdravým tělem a duší z ní. Měl jsem věru štěstí, že jsem byl obdařen takovou silnou přirozeností a tak silnou vůlí.

Šťastným jest pouze celý člověk. Tím se chci a musím státí zde dole, v dějinných místech. A dovedl-li jsem utéci, dovedu i to. Vím vše, čeho je mi k tomu třeba, znám se a vím, čeho jsem schopen. Na této cestě jsem se ještě nevýslovně lépe poznal. Byl jsem vrácen opět sám sobě. Nežli znovu život posledních let, raději smrt. I zde je stále ještě Lotta cennější mému životu, nežli byla doma. Chci všechno přehlédnouti, co jsem tam opustil a pak uvidíme, co ze sebe uděláme mezi uměním dvou tisíciletí.

Snažil jsem se přece otevřítí si všechna východiska. Člověk mladý není přece nezpůsobný, nemusí-li. Učinil jsem ji svojí důvěrnicí. Stala se intimní přítelkyní nejintimnějšího vévodova přítele. Dostačí to ženě? Veškeré mé snažení vědecké a umělecké, veškeré starosti vlády znala. Četla první všechno, co jsem napsal, všechny dopisy, které jsem obdržel. Její souhlas byl mojí největší slávou a dbal-li jsem slávy své, jen proto, abych jí nedělal hanby. Hleděl jsem v lásce zapomenouti na útrapy práce a v práci na muka lásky. Pečoval jsem jako matka o jejího tříletého synka, vzal jsem ho k sobě, aby její krev, kus z ní mne odpoutala od jejího těla. Ona na všechno měla jen své ano a ne a neopomenula ani nezbytných klípků s paní Herder a paní Schiller ...

Strašné vzpomínky! Je ale třeba úplně se jimi zaplniti.

Ach, milá Lotto, nevíš, jaké násilí jsem na

sobě spáchal a ještě pášu, nevíš, že myšlenka nemítí tebe mne mučí a zžírání, ať se postavím nebo položím. Jsem z toho věru dnes již konfusní. Miluji tě více než kdy před tím. Moje srdce vede svoji přes všechny výsměchy můj a přes sebe klidnější a rozumnější než zní jeho ano.

Ano, nač si toho zapírati? Miluji ji dosud. Moje láska jest svědectvím mého citění a mých bojů i tam, kde se jí bráním. Ona je jen vtělením mých vlastních hodnot a ideálů. Měl jsem ode dávna co činiti sám se sebou, brániti vyšší své hodnoty, že jsem se nikdy nedovedl tak úplně zapomenouti ve druhém člověku, abych v něm nehledal prostředek k vlastním vnitřním záležitostem a k ulehčení jich řešení. Nedovedl jsem prostě bráti nikdy svoji lásku k Lottě jako takovou, aniž jsem měl odvahu a schopnosti učiniti ji jinou, podobně jako ona mne prostřednictvím své lásky. Vždyť na pravdu, kterou vidí oči milujícího, nelze stavěti, ji nelze měniti. Poznáním sama sebe, mravním soudem o mně chtěla býti má láska, vyplývající ze všech činů, tvořících tento desetiletý poměr, dobrých i zlých, v jich celé nezbytnosti. Zůstane pro mne nejcennějším výtěžkem mého života. Nic nerozvíří tolik duši, jako podobné poměry, uzavřené z nejvnitřnější nutnosti, bez ohledu na vnitřní zákonitost a směry vůle; takové lásky, vysílající na všechny strany síly plodné a zhoubné, požadavky, které diktují nejstarším citovým příkazům tyto výběravě příbuzné duše, moc s jakou ovládají celý náš život rozumový a citový, jakou znetvořující mohutností zasahují do všech vztahů a poměrů rodinných, přátelských a společenských, není nikterak příležitostí k poznání pravdy o člověku, po které jsem

tolik toužil, schopností jeho jsou touto posedlostí vlivem jakési imaginární síly celé prolomeny, zvráceny, zkřiveny a znehodnoceny.

I škodlivá pravda jest užitečná, protože její škodlivost trvá chvilku a vede nás k jiným užitečným, ano velmi užitečným pravdám. A naopak škodlivým jest sebe užitečnější omyl, protože je taktéž jen chvilku užitečným a zavádí nás v nové omyly, stále škodlivější... Láska k Lottě byla užitečným omylem, ale rozvrátila mne, ohrozila můj život, bránila mi státi se cele svým pevným, jednotným. Láska musí býti zcela užitečnou silou, má-li býti...

Dobře, že jsem bez loučení zmizel. Setřásl jsem ji se sebe. Ta muka krátkých loučení! Neustálá posláná a úřední cesty moje, její společenské povinnosti a zdravotní stav, velící jí jezdit a cestovat brzy do Karlových Varů, brzy do Kochberku. A radosti shledání tím nebezpečnější! Nesmím si ani přiznati všechnu tu pověru, kterou jsem tropil s jejími talismany a dopisy. Psával jsem jí, ovínuv její pentli kolem ruky, modlil jsem se vstávaje, abych ji toho dne spatřil, ovíjeje, jako židé řemínky, pentli kolem ramene. Jaké naděje jsem vkládal v ni, jaké pohádky bájil o ní! Někdy jsem touhou ani psáti nedovedl. Sestoupil jsem jednou do jeskyně hermannsteinské a líbal jsem znovu a znovu S, které jsme kdysi spolu do skály vytesali a vdechoval jsem zemní vůni porfyru, jako odpověď na svou velkou touhu po ženě. Líbal jsem pečeti dopisů, než jsem je zlomil či odeslal. Moje zdravé smysly přály sobě zlíbat ji, ano kousati, míti ji ve své vše obsahující lásce celou, zlíbat ji celou, celou ji snísti láskou... To všechno konal

jste Vy, pane tajný rado!

Je to věčná pravda: omeziti se na jediný předmět, potřebovati jej silněji, než jiné, milovati, viseti na něm, obracet jej na všechny strany, míti jej všemi smysly, plně jej poznati, splynouti s ním v jedno — to činí z člověka básníka a umělce.

Kdybys tu byla, Lotto, cítil bych, že tě nemám milovati, a když vím, že jsi tak vzdálena, cítím, oč více tě miluji. Všechno musíme říci tomu, koho milujeme. Kolik bych ti toho chtěl dnes říci, jak by mne uklidnilo několik řádek od tebe. Jak dlouho bude ještě moje nálada záviseti od několika řádek, napsaných rukou ženy, té jediné ženy, kterou...?

Jediným zájmem mého života byl po deset let její život, přál jsem si ho míti jako knihu volně před sebou otevřený. Nevím, jak to zde první dny vydržím, jak bude moje práce pokračovati. Budu musiti asi často utéci z domu, běhati bez cíle a beze smyslů po ulicích a kostelích. Jak budu žítí, nevěda, zda ona ještě žije? Právě, když je mi jí nejvíce potřebí, není tu; jak toho snesu? Jaký chudý jsem, jak velice chudý! Žil jsem pro jedinou osobu na světě, z její milosti, sluncem její lásky a za pomoci deště jejích vrtochů byla setba mého života zavlažována, z její ruky bral jsem všechno štěstí svého života, z její spokojenosti pramenila moje víra, já, který chtěl míti v lásce nejvyšší sílu svého života, který se chtěl v ní poznati celý, jehož rovnováhu nic pravděpodobného nedovedlo zvrátiti. Celý můj starý život, všechny mé starosti a vášně, záležitosti a závazky visely na niti mé lásky k Lottě a nyní jsem ji zpřetrhal a všechno spadlo do studně...

Snad právě na mne vzpomíná. Jinak nemusil

bych tak úsilovně mysliti na ni. Cítím, že mne ještě miluje, ze své vlastní lásky to cítím. Což na tom, zda ona mne miluje, když se nedovedu zbýti osudovosti potřeby přesvědčiti se o nebezpečích své lásky k ní. Chtěl jsem vždy slyšeti od ní znovu a znovu, krásněji a krásněji, že mne miluje, a čím více jsem byl přesvědčen o její víře v moji lásku, tím větší byla její strašná moc nade mnou, tím více mne tížilo moje hrozné poddanství ženě.

Bohové určili i nejmoudřejšímu, aby našel v nemožnostech vystřízlivění konec své pýchy, aby láska, ten nejjednodušší vrtoch nejslabšího z tvorů prolomil tíhu a vážnost jeho hrdé vlády. Jako dítě zlákáš hračkou spíše než poklady celého světa, tak i má hvězda, jejíž dráhu můžeš na putník vypočítati, abys v tomtéž okamžiku byl jí sveden, jako bludičkou nebo klamnou kometou, mne zavedla od cíle . . .

Až budu zcela klidně kráčetí věčným městem, neznámý adept umění, budu vše, co uslyším a uvidím, zanášeti pro ni. Všechna moje pozorování o světě obracet se budou k tomuto mému druhému já. Budu-li si při všem říkat, co ty bys tomu řekla, bude mi vše jasnějším a cennějším. A budu-li mysliti na něco jiného, než na tebe, bude moje duše tisíci asociacemi pcutána k vzpomínkám na minulost a budu-li ještě vzdálenější tebe, budu dříve, než si toho uvědomím, malou chvílku mysliti na tebe. Budu žíti dále jen v tobě a budu šťasten, že ti mohu vše sdělit. Příčina mé radosti bude možnost, že ti budu moci o tom vyprávěti. Vypravuje sám sobě vše, co jsem za posledních let zažil, jako bych to tobě vyprávěl a kladl účty, ze všeho, čím jsem ti zavázán. Kdybys mne mnohem méně

milovala, kdybys mne jen vedle sebe trpěla, jako všechny jiné, byl bych ti přece vděčen, za celý svůj život . . .

Lotto! Má jediná!

Což bych viděl svět tak čistý, byl bych tak prost všech milých omylů, byl bych schopen práce a pracoval bych tak rád na zlepšení světa, kdybych v něm neviděl Tebe?

Jsi transsubstanciací ve všech předmětech, vidím všechno zcela jasně jen proto, že vidím tebe ve všem. Nejsem zmaten ani rozptýlen, jsem stále s Tebou a u Tebe. V každé myšlence jsi vetkána Ty, Lotto, nejlepší z žen, potřebnější mému životu než chléb náš vezdejší.

Jen Tvoje láska mne ještě drží. Žiju s Tebou a v Tobě. Budu pracovat jen pro Tebe, jako jsem dosud činil . . . stále pro Tebe, Lotto . . .!»

Po dlani, o kterou se opřela poutníková hlava na sklonku jeho bolestných vzpomínek, stéká slza a ta probudí v samomluvě se zapomenuvšího. Ustane, přistoupí spěšně k oknu, aby se zahleděl do večerního ruchu římské ulice a zapomněl Výmaru . . .

K o n e c I. d í l u.

CHRÁM PRÁCE

Socialistická čítanka.

Napsal Ing. Jindřich Fleischner.

Typograficky upravil Alois Chvála.

Obálku kreslil Ing. Arch. Fricek Feuerstein

a řezal do linolea Alois Wachsmann

Knihu vydalo svým nákladem

Ústřední dělnické knihkupectví a antikvariát

(Ant. Svěcený) v Praze II.,

Hybernská ul.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 079505233